RÉGI NÉPDALOK KISKUNHALASRÓL

NAGY CZIROK LÁSZLÓ és VARGYAS LAJOS
gyüjtéséből közreadja

VARGYAS LAJOS

ZENEMŰKIADÓ VÁLLALAT, BUDAPEST
1954

Z. 1515

Copyright 1954 by Zeneműkiadó Vállalat, Budapest

A kiadásért *Korvin László* igazgató, a szerkesztésért *Rékai András*, a műszaki előkészítésért *Pogány Károly* felelős. Sajtó alá rendezte: *Sulyok Imre*. A kottaképeket *Váradi István* rajzolta. A MNOSZ 5601-51 Á szerint készült 9,2 (A/5) ív terjedelemben, 2000 példányban
Budapest Szikra Nyomda, V., Honvéd-u. 10
Felelős vezető: Lengyel Lajos igazgató — Á 271

BEVEZETŐ

Gyüjteményünk már címével is kifejezi, hogy nem kíván egy teljes, helyi monográfia igényével föllépni. Sokkal rövidebb gyüjtés eredménye és sokkal nagyobb a terület, amelyről származik — Magyarország egyik legnagyobb kiterjedésű, legnagyobb lélekszámú, tanyás városa —, hogysem a teljességnek még csak megközelítő formájáról is szó eshetnék. Kérdés csak az, van-e akkor szükség anyagunk közzétételére a népdalgyüjtés mai állapotában? Tud-e újat mondani egy kiadvány, mely nem a népszerűsítés szempontjai szerint van összeválogatva, nem gyakorlati igényeket óhajt elsősorban kielégíteni? Mert, természetesen, a művészeti és mozgalmi élet számára van értelme mindig új és új anyagot bocsátani közre, addig is, amíg az akadémiai, teljes anyag napvilágot nem lát; de tudományos célra szánt gyüjtemény, mely se nem helyi monográfia, se összefoglaló jellegű, nagy anyagot nem ad, tölt-e be valamilyen hiányt ismereteinkben?

Igaz, hogy gyüjteményünk nem világítja meg azokat a problémákat, amelyeket a részletes, helyi gyüjtés és a zenei élet tanulmányozása meg tud világítani; s az is igaz, hogy a közelmúltban megjelent Kodály *Népzené*-jének *Példatár*-ral kibővített kötete, mely összefoglalta és kiegészítette az eddig közölt anyagot; ezután már csak a teljes anyag publikációja tud fokozást nyujtani.

De éppen ennek a példatárnak összeállítása közben világosodott meg számunkra az eddigi közléseknek bizonyos hiánya. Minthogy a gyüjteménynek főleg Bartók könyvére és Bartók—Kodály *Erdélyi Magyarság*-ára kellett támaszkodnia, kiegészítve a javával mindannak, ami más kiadványok és feldolgozások útján közkinccsé vált, alig lehetett eltüntetni azt az egyenetlenséget, ami az erdélyi dalok túlsúlyából származott, s különösen az Alföld hátrányára mutatkozott. Pedig kéziratos anyagból, valamint a gramofon-felvételek újabb anyagából igyekeztünk enyhíteni az arányt. Mégis azt mutatják a számok, hogy 495 dalból csak 77 származik az Alföldről, tehát az egésznek hatod-heted része. Bartók könyvében nagyjából hasonló a helyzet, pedig ő csak tudományos szempontból ad összefoglaló képet az egész magyar népdal-anyagról, esztétikai szempontok, addigi közlések nem kötötték. 347 dallampéldájából 95 alföldi; ez ugyan látszólag helyes arány, mert ő négy dialektus-területet mutat be (I. Dunántúl, II. Észak-Magyarország, III. Alföld, IV. Erdély és Bukovina), a fenti szám pedig több mint a közölt anyag egynegyede. De ezt jórészt az új stílusú dalok nagy száma okozza, mert ezeknek jó részét az Alföldről közli (80-ból 40-et). A vegyes-eredetű dalok csoportjában már alig érik el az alföldi dalok a negyedrészt (185 közül 44), pedig ezek sem a régebbi típusokból valók, hanem a fiatalság által ismert, közkedvelt dalok, mint «A Vargáék ablakja», «Sugár magos a nyárfa teteje» stb. A régi stílusú dalok közt az arány már 84 a 11-hez. Minthogy az új stílus dallamai, különösen a ma is divatos dalok, általánosan ismertek mindenfelé jelentéktelen különbségekkel, tehát nincs nagy jelentősége, hogy valamely dallam mely vidékről van följegyezve; a régi daloknál azonban már jelentős hiány, hogy népzenénk régi

anyaga csak kis részben származik az Alföldről, vagyis, Alföldünk régi népzenéjét ismerjük a legkevésbbé. Ez nemcsak azért számít különösen, mert az ország szívéről van szó, hanem azért is, mert területileg és népessége arányában a legnagyobb a négy dialektus-terület között. Ezt is tekintetbe véve az arány még kedvezőtlenebb.

Mindez fokozott mértékben érvényes a Duna—Tisza közére és az alsó Tiszavidékre. A két Kunság, a tanyás városok és környékük szinte nem is szerepelnek a kiadványokban.

De nemcsak a kiadványokban — a gyüjtésben sem. A kiadványok csak tükrözik azt a helyzetet, ami magában a gyüjtés anyagában van. A Néprajzi Múzeum Népzenei Osztályának anyaga, lelőhely szerint térképre vetítve a legnagyobb üres foltokat ezeken a tájakon mutatja. Az Alföld középső részén csak elszórt pontok jelzik a szórványos gyüjtést, melyet köröskörül az alaposan felkutatott szélső területek sűrű pontjai kereteznek. S ezek a pontok még nem is mutatják a gyüjtés mélységét — hogy a ponttal jelzett gyüjtés csak néhány dalt eredményezett-e, vagy nagy anyagot.

Igaz, hogy ez az anyag nem a teljes magyar népdalgyüjtést jelenti, hanem annak csak mintegy 65—70%-át, s az akadémiai gyüjteményben levő többlet nagyrészt éppen abból az új gyüjtésből származik, amely az üres foltok eltüntetésére történt. De ez is egyenlő mértékben folyt a különböző területeken s ha kisebbre szorította is esetleg az alföldi, üres foltokat, az arányt azonban nem változtatta meg.

Ennek a helyzetnek persze több magyarázata van. Az Alföld közepe, éppen a tanyás városok népe járt a társadalmi fejlődés élén, itt volt a leggyorsabb a parasztság polgárosodása, a régi népkultúra átalakulása. Ez a népdalgyüjtés megindulása idején azt jelentette, hogy itt volt leginkább virágzásban az új népdalstílus, mely a paraszti élet új lendületét zenében kifejezte. Az új dallamok az Alföld haladottabb vidékein szorították ki legnagyobb mértékben a régi dallamokat; ezeket pedig éppen a nagy, népes, városias életű parasztvárosokban a legnehezebb megtalálni, ahol általában minden folklore gyüjtőmunka lényegesen nehezebb, mint egy régi életű, kis faluban. Igaz, hogy az új stílus anyagát itt is könnyen meg lehet találni. De egy olyan virágzó dallamstílusra, mint amilyen ez is, az a jellemző, hogy dallamanyaga széles területen egységes: mindenütt, iamerre elterjed, sok dal található, de ez a sok mindenütt nagyjából azonos. Ha tehát Bartók a békésmegyei Vésztőn, vagy Kodály Nagyszalontán 150—200 dallamot feljegyzett, akkor ezzel nagyjából összegyüjtötte az egész Alföld új dalait. Ugyanekkor ezeken a helyeken lényegesen könnyebben fértek hozzá a régi, alföldi dalokhoz is, mintha a parasztvárosokba mentek volna. Viszont a kihalóban levő, régi dallamkincs már elszigetelten, töredékesen él azokon a területeken is, ahol még aránylag többet is lehet belőlük találni. Ha ezekből az esztétikai és néprajzi szempontból oly értékes dalokból is viszonylag annyit akartak összegyüjteni, mint az újakból, akkor minden szomszédos falut alaposan át kellett fésülni a hagyományban gazdag területeken, hogy a mindenütt más «kevés»-ből álljon össze megközelítőleg az egész. Ezért van oly részletes gyüjtés Csík megyéből, vagy Nyitrából és oly kevés a Tisza mellékéről.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy végleges adottságnak fogadjuk el ezt a helyzetet. Ezekről a területekről is szükségünk van komoly gyüjtésre, különösen a régi anyagra vonatkozóan, mert már csak földrajzi elterjedés, variánsalakulás, és más hasonló kérdések szempontjából sem lehet teljes képünk régi dalainkról. Csak az a kérdés, kell-e közölni is, a nagy gyüjtemény végleges befejezése előtt? Hiszen van néhány alföldi kiadvány, amely kimondottan csak

erről a területről közöl népzenei anyagot: Kodály *nagyszalontai gyüjteménye*, Kiss Lajos *hódmezővásárhelyi dalai* és Ecsedi—Bodnár *hortobágyi pásztor- és betyár-nótái*. Ez kitesz annyit, mint az *Erdélyi Magyarság 150 dallama;* a Dunántúlról pedig csak Péczely *Dunántúli daloskönyve* jelent meg, mint táji gyüjtemény, 107 dallammal, nagyrészben az addig kiadott, dunántúli dallamokkal, amit újabb gyüjtéssel egészített ki; a palócföldről pedig egyáltalán nincs speciális kiadvány; látszólag tehát nem áll rosszul az Alföld a többi területhez képest.

Ezek közül azonban egyedül Kodály kiadványa elégíti ki a pontos, zenei lejegyzés követelményeit. Ez az anyag a Nagyszalontán összegyüjtött 450 dallamból csak régieket közöl, az új stílust teljesen mellőzi, aminthogy az volt a kiadás célja, hogy olyan dalokat közöljön, amelyeket Arany János ismerhetett; így valóban épp a legérezhetőbb hiányok szempontjából van nagy jelentősége. Számszerűleg azonban ez csak kb. 40 dallam, a siratók és a betlehemes-kántáló dallamok leszámításával, (s ebből is néhány szebbet az előbb említett *Példatár* felvett anyagába, tehát ennyivel is kevesebb a többlet).

A másik két gyüjtemény viszont bizonyos esetekben annyira nem elégíti ki a lejegyzés iránt támasztott igényeinket, hogy nemcsak tudományos szempontból ad csökkent értékű anyagot, hanem rekonstruálhatatlan dallamokat is. Különösen Ecsedi gyüjteményére vonatkozik ez, amelyet Bodnár Lajos zenetanár jegyzett le. Ő ismerte a népzenei kiadványok problémáit, közlési módját és igyekezett azokat követni, ami főleg a rubato-ritmus visszaadásában látszik meg: törekedett árnyalatosabban visszaadni s e tekintetben jobb is ez a kiadvány Kiss Lajosénál. Bodnár azonban csak akkor találkozott ezekkel a dallamokkal, mikor Ecsedi összehozta énekeseivel, nem tudhatta, hogy milyen a valódi formájuk; az alkalmi tévesztések, oktáv-váltások és hangnemből való kiesések annyira megzavarták, hogy néhány esetben nem lehet felismerni lejegyzéséből a dallamvonal valószínű formáját. Kiss Lajos viszont az általa jól tudott, sokszor hallott dallamokat adja ki, itt tehát dallamhangokban alig van hiba, viszont ritmusban többnyire csak vázlatot adnak lejegyzései. Ez annál nagyobb kár, mert Ecsedi is, Kiss Lajos is néprajzi szakember, a népélet kitűnő ismerője, aki el tudott jutni a néphagyomány mély rétegéhez, és sok, valóban régi, értékes népdalt közöl. Persze, néhány olyan műdal is keveredett közéjük, amelyről a nem-zenész gyüjtő nem tudhatta műdalvoltát, minthogy sok, hasonló típusú dal terjedt el a nép közt, jobbára népi szöveggel; dallamaik nem közkeletű műdalok, inkább a régi gyüjteményekben szerepeltek (Füredi, Szini, Bartalus). Ezek a gyüjtemények így is jobbak a régieknél, anyaguk jobb arányánál fogva, lényegében mégis csak azok sorát folytatják a legújabb időkben. Arra nem alkalmasak, hogy az alföldi népdal régi értékeit belőlük megismerjük, még kevésbbé, hogy azt tudományosan képviseljék, csak arra, hogy jól feljegyzett dalok variánsaiként összehasonlításra felhasználjuk s csak egészen ritkán közvetlen használatra. A közönség számára tehát egyáltalán nem jönnek számításba, a tudomány számára pedig bizonyos, csökkentett mértékben, főleg a földrajzi elterjedés szempontjából. Mindez tehát nem teszi fölöslegessé egy alföldi gyüjtemény megjelenését. Hiszen az akadémiai kiadvány utolsó kötetének megjelenéséig, vagyis a mű végleges befejeztéig még jó néhány év eltelik s addig is szükség van az alföldi dalokra akár összehasonlító munkában, akár pusztán dokumentációs célokból is.

Itt azonban, nyilván, sokakban felmerül a kérdés, hogy szükség van-e egyáltalán arra, hogy régi dalaink éppen az Alföldről legyenek publikálva. Hiszen, tudomásuk szerint a magyar népzene teljesen egységes az ország egész területén! Lényeges különbség nincs az erdélyi és a csallóközi dalok közt és alig van olyan dalunk, amely csak egy tájhoz volna kötve, más területekről ne volnának variánsai!

Nem mindegy, hogy egy-egy dallamunk a Dunántúlon került elő, vagy az Alföldön? Fő, hogy egyáltalán előkerült és megvan.

Eltekintve attól, hogy a néprajzot nagyon sok olyan kérdés érdekli, amelyet csak a változatok nagy számával és részletes, földrajzi elterjedés ismeretében lehet megoldani, maga a dalkincs ismerete sem képzelhető el csak egy-egy terület, vagy egy dallamnak csak egy-egy változata alapján. *Általában* egységes a magyar népdal-anyag, de *részleteiben* azért sok kisebb-nagyobb eltérés, táji sajátság létezik, ami elkülöníti egymástól a nagy dialektus-területeket, akárcsak a nyelvben. Lényegileg egységes az ötfokúság az egész magyar nyelvterületen, de azért egy dunántúli, dúr-jellegű, vagy ingadozó-tercű pentaton-dallamot azonnal felismerünk és tudjuk, hogy mely területről való. A dalkincs is lényegében egységes, de azért szép számban vannak dalok, melyekről biztos, hogy bizonyos vidékről nem származhattak, vagy hogy csak bizonyos dialektus-területről valók lehetnek. (Különösen sok van ilyen Erdélyben.) Még nagyobb különbség lehet abban, hogy egy-egy, máshol is meglevő dal milyen gyakori valamely területen. Van alföldi sajátság is, vannak jellegzetesen alföldi dallamaink is, amit nem képviselhet a más tájakról származó dalanyag. Ilyen például 42. sz. dalunk, melynek csak olyan, moll-variánsai vannak az Alföldön kívül, mint a 97/a példa, melyet már önálló, új dalnak tarthatunk. Ugyanilyen 22. sz. is, melynek egyetlen, Alföldön kívüli változata kétségtelenül innen származott oda (szövege tanúsága szerint),* egy-egy erdélyi és dunántúli változata pedig olyan jelentős elváltozást mutat, hogy önálló, új dalnak számíthatjuk. (Összetartozásukat csak későn, bizonyos kutatási eredmények ismeretében fedezték fel, Bartók könyve megírásakor még nem számolt vele.) 42. sz. példánk egyúttal igazolja az alföldi gyüjtés hiányairól mondottakat: ez a változat úgyszólván nem szerepel az eddigi gyüjtésben, pedig négy feljegyzésünk az Alföld különböző részéről bizonyítja, hogy általános forma ezen a területen. Ide számíthatjuk 40. sz. példánkat is, melynek itteni, két változata mellett még egy, alföldi példája van Bartóknál s egy kéziratban Hont m.-ből.

Ha Erdélyben, Moldvában 20—30 dallam él, melyet sehonnan máshonnan nem ismerünk, az még nem bizonyítja a külön dialektus-területek önálló fejlődését, mert ezek a területek, elzártságuknál fogva, jobban őrizték a közös hagyományt és feltehető, hogy ami most csak ott van meg, valaha a többi területen is általános volt. De ha épp a legkevésbbé régies hagyományú Alföldön van meg valami és máshol nincs, az már ilyen fejlődésre enged következtetni.

Még jellemzőbb etekintetben, ha egy mindenfelé előforduló dallam egy területen — pl. az Alföldön — általánosabb, gyakoribb, mint a gazdagabb hagyományú területeken. Pl. 63. sz. dalunk, különösen, ha a változatoknak azt a csoportját tekintjük, melyet példánk is képvisel, amely sokfelé, igen egyöntetűen terjedt el, azonos szöveggel. Ez a kisebb-nagyobb elkülönülés, az összetartozó, akár közeli variánscsoporton belül szintén lehet táji sajátság. 35—37. sz. dalunkat alföldi társaival együtt könnyű elkülöníteni más vidéki variánsaitól.

Bizonyos típusok gyakorisága is lehet jellemző egy területre. Pl. a dudanótaszerű, de rubato-változatokkal is előforduló, nem-ötfokú nyolcszótagosok gyakorisága anyagunkban, úgylátszik, szintén alföldi sajátság.

A fenti esetek mind olyan példák, melyek a tudományos vizsgálódás számára kétségtelenné teszik, hogy a dallamcsalád különböző területeken él, tehát népdalkincsünk általában egységes, de gyakorlatilag mégis mondhatjuk az illető változatra, vagy változat-típusra, hogy «alföldi» dallam. Különösen így van ez akkor, amikor egy-egy sajátos variáns-típus egyúttal állandó, külön szöveggel párosul (22., 63.), vagy csak bizonyos típusú szöveggel. Az Alföldre a pásztor- és betyárszövegek jellemzők. Az előbb említett, 35—37. sz. dal Abaúj megyében is, Ájban pl. «Az Alföldön híres gulyás vagyok én», «... kis szamaram lába de sokat elvitt a nagy Hortobágyra» stb. szövegű változatban került elő. Az ilyennél nem is kell nagy gyüjtő-tapasztalat, hogy más vidéken való feltűnése esetén is felismerjük, mint alföldi nótát és érdeklődjünk odakerülésének módja felől.** A dalkincs összetétele mellett nem kevésbbé jellemző és fontos lehet bizonyos stílus-eltérésekből alakuló táji sajátság. Legfeltűnőbb ilyen sajátság a dunántúli, főleg déli vidékek dúr-jellegű pentatonikája, vagy ingadozó terce, melyet már említettünk. Persze, nem minden stílus-különbség ilyen szembetűnő, hogy az egyes dalokról is azonnal leolvasható. Többnyire csak az egész dalanyag összehasonlításából kiemelkedő, aránybeli eltérésekről van szó: valamiből több van az egyik területen, valami inkább jellemző a másikra stb. Bartók régi, parlando dalainkban, (főleg hat- és nyolcszótagúakban) állapít meg ilyen különbséget főzárlatuk alapján. Erdélyben leggyakoribb a $^{b}3$. fok, Dunántúl az 1. s végül az Alföldön az 5. fok. (B. XX. lap.) Természetesen ez nem úgy értendő, hogy egy olyan, $^{b}3$-főzárlatú dallam, mint pl. 10. számunk, erdélyi eredetű volna az Alföldön és fordítva, hanem, hogy az egyik vidék jobban őrizte az eredeti sajátságot, míg a többiben valami okból más irányban kezdtek fejlődni a dallamok. Ezzel kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy az alföldi dallamok aránylag csekélyebb ismerete tudományos következtetésekben is éreztette káros hatását. Midőn Bartók a fenti törvényszerűséget megállapította, a maga exact, adatokhoz ragaszkodó módján arra következtetett az erdélyi változatok nagyobb számából, hogy valószínűleg a $^{b}3$ volt az eredeti, általános főzárlat, a többi pedig későbbi eltolódás, helyi fejlődés következtében. Azóta tisztázódott a kvintváltás jelentősége régi dallamaink felépítésében s éppen kvintváltó dalaink bizonyították be kétségtelenül, hogy az 5. fokú főzárlat lehet csak eredeti, mert ilyen dalaink $^{b}3$-as és 1-es főzárlatú változataiban ezáltal megzavarodik a kvintmegfelelés (az utolsó záróhanggal szemben, mely mindig 1. fok.) Tehát ebben a tekintetben az Alföld őrizte meg jobban az eredeti formát és a többi, elzártabb, relictum-területen ment végbe sajátos fejlődés. (Lásd Pt. 1—4., 12. stb.) Ezt a kisebb számú, alföldi változatokból mindaddig nem láthattuk világosan, amíg a kvintváltás jelentősége összehasonlító kutatásokból ki nem derült.***

*Hasonló jellegű, alföldi pásztornótákról Ájban, Abaúj m.-ben meg is mondták az énekesek hogy a környéken legeltető alföldi pásztoroktól tanulták.

** Egyes dallamok elterjedésében sajátos, területi összefüggés figyelhető meg: alföldi változatok mellett gyakran találunk Kisalföldről a Duna mindkét partján lefelé húzódó sávból változatokat; ez északon egészen Gömörig terjedhet, keletebbre ritkán. Amikor Bartóknál az áll, hogy egy dal «variánsai az I.—III. területről» valók, sok esetben talán csak erről a területről van szó. Így pl. 31., 32. dalunk elterjedése is erre a sávra és az Alföldre korlátozódik, B. 70. lelőhelyei a következők: Szomód (Komárom m.), Tokod (Esztergom m.), Ghymes (Nyitra m.), Mohi (Bars m.), Váchartyán, Szanda, Romhány (Nógrád m.), Gömör megyéből 2, Heves megyéből 5 helyről, köztük Szentistván, Mezőkövesd az Alföld széléről, azontúl Doboz, Szécső (Békés m.), Sarkad (Bihar m.) és Hódmezővásárhely, Kiss Lajos gyüjtéséből. (Akad). Hogy aztán a «sáv»-ból több változata ismeretes, mint az Alföldről, az megint a gyüjtés sajátos arányainak lehet az eredménye. Szerintünk itt arról van szó, hogy az alföldi dalok errefelé találtak legkönnyebb terjedési utat. Emellett a Dunántúl nagy része és Erdély egészen elkülönül, továbbá a Felföld egyéb részei is, melyek az Alföld keleti végeivel, Szabolcs—Szatmár megyével együtt sok erdélyi kapcsolatot is mutatnak.

*** Ilyen jelenség lehet a siratód-dallam oktáv-terjedelmű formájának zárlataiban is. Ez általában 5 4 $^{b}3$ 1 vagy 5 4 és $^{b}3$-on keresztül 1. Az összes adat Déldunántúlról, Nyitra megyéből, egyéb palóc-vidékről és Erdélyből való, Alföldről csak a nagyszalontai, más jellegű dallam ismeretes. Egyetlen adat van Hódmezővásárhelyről, Kiss Lajostól, mely 5 4 2 1 zárlatokat mutat, tehát kvartmegfelelést a felső és alsó részek között, pontosan úgy, mint a siratóinkkal párhúzamba állítható osztyák hősdal. Erről a típusról írt tanulmányomban (Acta Ethn. 1950. és Kodály Eml. 1953) ezt

Újabban nagyobb figyelmet fordítunk az ötfokúságnak **szo-, do-,** (s esetleg egyéb) végződésű formáira is a **la**-végződés mellett, amit korábban egyedüli formájának tartottunk. Egyelőre legfeltűnőbbek a **szo**-végűek. Úgy látszik, mintha ezek sűrűbben fordulnának elő az Alföldön, legalább is néhány ilyen dal elég nagy elterjedtségnek örvend errefelé. Szinte jelképes példa erre 22. számunk; ennek **la**-végű változata Erdélyből ismeretes, **do**-végű a Dunántúlról került elő, ugyanakkor 7 **szo**-végű variánsa van feljegyezve: az itt közölt kettőn, továbbá Bartók és Kiss Lajos változatán kívül még három, kéziratos variánsa; (Akad.) a hétből hat alföldi, egy barsmegyei, de azonos, pásztor-szövege elárulja, hogy másodlagosan került oda, alföldi pásztoroktól. (Talán, az előbbi «sáv»-ról és az alföldi gyüjtésről mondottak alapján ideszámíthatjuk 31. sz.-ot is, — melynek általános alakja **szo**-végű —, valamint 32.-t is, mely talán szintén elhomályosult, **szo**-végű dallam és inkább «alföldi».) A már említett 42. sz. is csak itt **szo**-végű, máshol **la**-végű, moll dallam. Általában, a nem tiszta, de fordulataiban erősen **szo**-ötfokú dalok nagy száma is erre vall, pl. anyagunkban 4., (6.), 41., 42., 57., 95—97.

Itt felmerülhet az a gondolat is, hogy az új stílus dalai közt oly nagyszámú, **szo**-végű dallamnak kellett valami előzménnyel bírnia a régi dalok közt; s minthogy ez a stílus az ország közepéről terjedt el mindenfelé, elsősorban az Alföldről, több, ilyenfajta dallamnak kellett itt lennie. S talán ennek köszönhető, (esetleg más-végű ötfokúságnak is, meg nem ötfokú, régi dalaink esetleges nagyobb számának), hogy itt keveredettebb, elhomályosultabb az ötfokúság, sokkal ritkább az olyan tiszta példa, mint amilyent Erdélyben még nagy számban találtak. (Az olyan dalokra gondolunk, mint 91. sz., esetleg 32.)

Mindezek meggondolása után jutottam arra a gondolatra, hogy halasi gyüjteményem anyagát nemcsak az akadémiai anyag számára másolom le, hanem külön kiadványban a nagyközönség és a szakemberek számára is közrebocsátom.

Ez a gyüjtés 1939-ben történt s nem a szokványos, néprajzi gyüjtés módján folyt le, ami részben előnyére, részben hátrányára szolgált. Akkor, mint fiatal népzenekutató, a Györffy István által szervezett Táj- és Népkutató Intézet halasi kiképző-táborán vettem részt, melynek programmjában egy heti, belső, városi tartózkodás volt előadásokkal és különböző csoportos kirándulásokkal, továbbá egy heti, tanyai tartózkodás, amikor egyenként elhelyezve egy-egy tanyán, részt vettünk a nyári munkákban s eközben végeztünk megfigyeléseket társadalmi-gazdasági vonatkozásban. Természetesen, eközben népzenei gyüjtésről nem igen lehetett szó. Azonban volt Kiskunhalason egy városi tisztviselő, Nagy Czirok László, azóta a Halason létesített múzeum vezetője, aki, mint halasi bennszülött és vidéke néphagyománya iránt érdeklődő ember, már évek óta gyüjtötte városa öregeitől többek közt a népdalokat is s már egy-két ezret feljegyzett belőlük, dallamuk nélkül, mert lekottázni nem tudta. Györffy megbízott azzal a feladattal, hogy ami szabad időm az egyéb programmok közt marad, fordítsam arra, hogy ezt az anyagot átnézzem és az énekesektől a dallamokat feljegyezzem. Ily módon,

az adatot figyelmen kívül hagytam, mert csak a hiteles, fonográf- és gramofon-lejegyzéseket akartam felhasználni. Azonban tekintetbe véve, hogy Kiss Lajos személyében volt részese a hagyománynak, azt kitünően ismerte — mint írja «Gyermekkoromban (1885) mikor eltanultam a siratást és később is, sohase fizetett siratóasszonyoktól hallottam, hanem az elhalt özvegyétől, vagy leányától és gyermekét vesztett anyától.» — továbbá, hogy általában hangban ritkán téved, másrészt pont ennek az eltérésnek jelentőségéről úgysem tudhatott, és jobban meggondolva az Alföldnek, úgy látszik, nagyobb hagyományőrző jellegét az eredeti vonások tekintetében — ami a nagy, központi területnél természetes is — úgy gondolom, ezt az adatot is figyelembe kell vennünk.

kb. 4—5 félnap, vagy fél-délelőtt folyamán Nagy Czirok Lászlóval végiglátogattuk legjobb, öreg énekeseit. Természetesen többre nem volt idő, mint a meglevő szöveg-följegyzések alapján végigfutni az anyagon, a műdalnak látszó szövegeket már eleve kihagyni a munkából, ha pedig a jónak látszó szöveg nagyon közismert, sablonos dallamra ment, esetleg éppen műdalra, azt is figyelmen kívül hagyni s csak a legjobb dallamokat lejegyezni. A sietős munkában olyan dallamot sem jegyeztem le, amely különben érdemes lett volna rá, de teljesen megegyezett valamely kiadvány (101 nd stb.) által közkeletűvé vált dallammal. Így kimaradt a «Jaj de sokat áztam-fáztam regruta koromba», amit utólag persze, sajnálok, mert ma már nem lehet tudni, teljes volt-e az egyezés, vagy nem volt-e valami csekély eltérés, ami esetleg közelebb állt a Csokonai-kéziratban fennmaradt formához, (lásd Harsányi—Gulyás kiad. II. köt. kottamell. 1. sz.). Szövege alapján, mindenesetre aprózásokban eltért:

Jaj, de sokat áztam-fáztam regruta koromba,
Mikor fegyvervizit alatt álltam a kaszárnya udvarba.
Nehéz a fegyverem, balvállamat nyomja.
Még nehezebb csuhaj az a bánat, ami a szívemet nyomja.

(NCL, dallamát lásd Pt 437.)

Ugyanígy Pt 380-at csak ennyivel jelöltem: «Szépen szól a kis pacsirta». Ez csak a dallamra utal, melyet ezzel a szöveggel ismertem, lehetett más szövege is. Ezeket persze nem lehet bevenni az anyagba, csak mint elterjedési adatot lehet esetleg felhasználni.

Viszont csakis a helyi gyüjtő előzetes munkája, az évek során át feljegyzett szövegek és az előre kiszemelt, jó énekesek tették lehetővé, hogy aránylag gyors kikérdezéssel, az emlékezet biztos felújításával oly sok, általában értékes, sőt nem egyszer ritka dallam is gyűlt össze ilyen rövid idő alatt. Sok esetben a szöveget nem is írtam le végig — egyes balladák 10—12 versszakát — mert már úgyis meg volt gyüjtőtársamnál.

Ha ez a lehetőség nem állt volna rendelkezésemre, akkor szinte elképzelhetetlen lett volna sikeres gyüjtést folytatni egy olyan városban, mint Halas, melynek tanyaterülete még a mi tanyás-városaink viszonylatában is óriási — a szegedi tanyáktól a Dunáig terjed — s melynek belső városrésze is rendkívül nagy és erősen polgárosodott. Ez gyökeresen más feladat, mint egy-egy kis faluban jutni el a népdalanyag javához. Máskülönben ez csak gyüjtőcsoportnak, vagy hosszú időn át helyben lakó, vagy bennszülött gyüjtőnek sikerül. (Amint pl. tudomásom szerint Péczely Attila gyüjti már évek óta Hódmezővásárhely népdalanyagát.) Gyüjtésünk tehát meg sem közelíti Halas teljes, zenei anyagának mennyiségét. Ilyen teljesség még Kodály nagyszalontai gyüjtésében sem volt elérhető, ahol kb. hasonló előfeltételekkel — helyi gyüjtők előzetes, nagyszabású gyüjtése alapján — folyt a munka, viszont két teljes hétig. Az ott előkerülő, kb. 450 dallam mégis nagyjából végleges szám lehet, kb. ez lehet az a mennyiség, ami a magyar nyelvterület egy-egy pontján, egy-egy helységben feltalálható. A magam három hónapos, részletes áji gyüjtése is alig valamivel többet eredményezett népdal tekintetében. (Műdal, egyházi népének, szlovák és cigány dallal együtt ment fel 1200 fölé.)

Az itteni 87 dallam csak annyit jelent, hogy Halas elérhető legrégibb és esztétikai-néprajzi szempontból értékesebb dalait adjuk közre, amelyeket akkor már csak néhány, nagyon öreg ember tudott — részben halasiak, részben a környékről

bevándoroltak — akik azóta már kivétel nélkül meghaltak. (Leszámítva a két fiatal asszonyt, de ezektől alig egy-két dallam szerepel a gyüjteményben.) Ezek tehát Halas és környéke 50—60 évvel ezelőtti népdalkincsét képviselik.

Dallamaink fele mégis az új stílushoz tartozik, noha néhányuk leszámításával ezek is ugyanazoktól az öregektől származnak, mint a régi dallamok. Ennek a generációnak dalkészletében tehát már keverve fordulnak elő a régi dallamok az új stílus első, régebbi darabjaival, melyek a népdalgyüjtés megindulásakor, legfeljebb az első világháborúig voltak divatban. Sok még ezek közül az új stílusú dalok közül is már teljesen kikopott a gyakorlatból, vagy csak nagy ritkán hallható.

Érdekes viszont, hogy ha egyik-másik énekesünk valami megjegyzést kockáztatott meg a dalok korára, vagy értékére nézve, olyasfélét, hogy «olyan régebbiek, csak apja tudta» (73. sz.) vagy «olyan régiek, hogy sose vöszi az ember elő», (78.), akkor az mind éppen nem régi, sőt esetleg nem is ritka, ma is divatos dallam volt. Annál feltűnőbb volt ez, mert ugyanaz az énekes sok, valóban régi, ma már alig hallható dalt is adott elő. Ezek az illető fiatal korában, a nótázás valóságos gyakorlata idején lehettek divatban rövidebb-hosszabb ideig, mint új nóták, azért élhetett tudatában világosan egy bizonyos időhöz kötve, míg a többi már akkor sem lehetett divatos, fiatalok által kedvelt dallam, ezeket nem valami időponthoz kötve tartotta nyilván. Olyanféle jelenség ez, mint — mutatis mutandis — egy-egy sláger, film-, vagy operett dallam és, mondjuk, egy Beethoven-téma a mi életünkben. Amazok néha, idő jártával eszünkbe jutva, szinte nevetségesen lejárt, «régi» benyomását keltik, éppen, mert egy bizonyos időben állandóan hallottuk őket, míg a klasszikus dallam nem, noha jóval régibb.

Az is érdekes, hogy a fiatalságnak egy ma is közkedvelt dalát (77.) egy, akkor 80 éven felüli embertől hallottam. Gyanakodtam, hogy újabban, már öregkorában hallotta a fiataloktól, de állította, hogy gyerekkorában tanulta. Eszerint egy-egy divat néha tovább tart, mint egy-két emberöltő. Vagy pedig később vált divatossá, énekesünk fiatal korában pedig még csak kezdte pályafutását? Érdekes volna dalaink «életrajzát», a «divatok» kialakulását is megfigyelni egy-egy esetben, hogy lesz a szórványos előfordulásból általános elterjedés.

A gyüjtés természete magyarázza, hogy miért nem került sor az öregek «új» dalai mellett a fiatalság dalaira is. Mindössze két fiatalabb asszonytól jegyeztem fel néhány dalt; az egyik jelen volt a gyüjtésnél, mint az egyik öreg énekes, helyesebben *dudás* unokája és így került elő tőle is néhány dal mellékesen. (Sörös Antalné, Halász Ilona konzervgyári munkásnő.) A másik, egy szélmolnár felesége, Lehőcz Sándorné, 35 éves, dunavecsei születésű asszony, akitől a malom megtekintése alkalmával jegyeztem fel két balladát.

A legnagyobb anyag Orbán Sándortól és Gál Lidiától származik. Az előbbi akkor 78 éves volt, tősgyökeres, bennszülött, halasi család tagja, volt legénybíró (NCL). Gál Lidia 53 éves, hódmezővásárhelyi származású asszony, akit fiatal lánykorában fogadott örökbe a helybeli Gál-család. Kettejüktől származik a dalok kétharmada. Mindkettő vegyesen dalolt régebbi és új stílusú dallamokat felefelerészben. A halasi, bennszülött lakosságot még két adatközlő képviseli: Földvári Sándor középparaszt, a boszniai okkupáció idején Mollináry-baka, több hangszeren játszott, többek közt kitűnően furulyált. (NCL) Furulya-játékát, sajnos, nem volt alkalmam meghallgatni. A másik Modok József, volt csikós a régi «szabadvilág»-ban, vagyis amíg a legelőket fel nem osztották (NCL), akkor 84 éves. Másik asszony-énekesünk, a 73 éves Piroska Julianna már anyai ágon kecskeméti származású, a 81 éves Varga Vince dudás pedig a szegedi tanyákról került öregkorában Halasra. Amint látható, ez a néhány énekes a szűkebb, halasi

hagyományt éppen úgy képviseli, mint Halas környékét a Dunától (Vecsétől) a Tiszáig (Vásárhely) és délről, a szegedi tanyáktól északra Kecskemétig; éppen azt a középső Alföldet, melyről a leginkább szükséges új anyagot megismerni.

Varga Vince, «hivatásos» zenész a néphagyomány értelmében, még egy-két életszerű adattal is hozzájárult ennek a tájnak ismeretéhez a «zenei élet» tekintetében. Ezekből az adatokból érdekes képet nyerünk arról a hagyományos, zenei életről, melyet éppen innen már úgyszólván egyáltalán nem ismerünk, hiszen tudomásom szerint a népzenegyüjtés idején dudás az Alföldön már nem volt található. Ez a jellemző, és a hagyományban annyira jelentős szerepet játszó hangszer már csak a palócok közt maradt fenn jelentősebb mértékben, a Dunántúlon már csak nyomai maradtak, sőt Erdélyben is már csak a románok közt volt található.

Mint a legtöbb dudás, ő is a legmélyebb társadalmi rétegből származott: maga is, felesége is cselédember volt. Kukorica-csőszködés, kanász-gulyás melletti bojtárkodás, részes aratás, napszámba-járás, ezek voltak különböző főfoglalkozásai. Tizenhat éves korában, mint mondja, «az adókönyv a nevére került», vagyis a családfenntartás gondja; anyjáról és hat «család»-ról kellett gondoskodnia. Legmagasabbrendű kenyérkeresete az volt, amikor nősülése idején 40 vékás földet bérelt és felességet vállalt urasági földeken.

De mindenféle munkája mellett eljárt dudálni is. Még sürgős munka idején is, ha hítták. Lakodalom, mulatság, disznótor, kukoricafosztás nem esett meg duda nélkül, még «rendes bál» sem. «Cigány vót azér, de nem vót divat». S ez nemcsak a szegényekre vonatkozik, mint látni fogjuk. «Ha összeállt egy pár barát, bor vót, már hívták». «Mióta itt van (Halason), azóta már egy kis fordulás van». «A *szerepek* előtt (műkedvelő színielőadások) még disznótorba, kis vendégségbe is» eljárt, kukoricafosztás is dudával folyt. «Uras helyen» 25 szekér kukoricát is «eldudált». Hazulról odáig játszott menetközben, mire odaért, összegyűltek az emberek. Ráült a halom csőre, alóla szedték ki. Ha aztán megfosztották az egészet, átmentek táncolni. Csak dudára táncoltak, ő maga «egy banda vót», nem úgy, mint a mai bandák. Lakodalomba néha ketten összeálltak, vagy klarinétossal, vagy hegedűssel, (de mindig csak ketten, egy szólóhangszer a duda mellé). «Úgy kiszolgáltuk a lakodalmakat, megfeleltünk minden helyen.» Néha három napig is eltartott egy-egy lakodalom, két marhát is megettek. («Nem a halasiak, sem a dorozsmaiak», vagyis ez még a szegedi tanyákon volt így, valószínűleg korai fiatalsága idején.) Egy-egy nagyobb lakodalmon 50 ft-ot is megkeresett. Volt idő ezért, hogy egész héten nappal és éjszaka dolgozott: nappal a rendes munkát, éjszaka a dudálás hivatását folytatta. «Elhoztak Szögedéből, lakodalomra, egy hétig is elkeveredtem, nem engedtek haza».

Minthogy sokfelé járt dudálni, sokféle igényt kellett kielégítenie, mert mindenütt másként táncoltak. «Azelőtt lassan járták a csárdást. Minden vidéknek divatja volt. Szögedi földön előre-hátra egy lépés, a gyorsat ugráták. A halasiak két oldalt, lassan. Dorozsmai fődön: térdhajlítás, egy lépés, a gyors meg lippegéses, nagy térdhajlítással. A maiak gyorsak, ugrának, nem győzi utánuk a dudás.»

Dudajátéka a helyi hagyományból nőtt ki. Tanyaiaktól tanulta a játékot, tanyai dudás készítette dudáját is, amit 50 ft-ért vett meg. Még a pakfon bordócsövet is a tanyai dudás készítette. Dudája fujtatóval volt ellátva, szerinte «ami nem fujtatós, az nem magyar, az rác duda.» Sokan akarták tőle is megvenni. Mint ilyen fontos és kapós hangszer művésze, lenézte a citerát. Mikor arról érdeklődtem, hogy nem használták-e azt is bálban, lakodalomban, így nyilatkozott: «Kis, kaparós tambura csak játszásra jó, lakodalomba semmire se becsülték.»

Sajnos, csak hallás utáni feljegyzésben maradtak fenn dallamai. Így bármilyen gyakorlott zenész is csak vázlatos dallamot tud megrögzíteni, sem a cifrázatokat, sem a kísérő szólamok játékát nem lehet egyszeri hallás után feljegyezni. (Márpedig minden esetben másként játszik, tehát mindig csak «egyszeri» hallásról lehet szó.) Annál nagyobb kár ez, mert kivételesen jó technikával játszott, oktávája, kis és nagy szeptimája, kis és nagy szextje egyaránt abszolút tiszta volt, ami nagy ritkaság, eddigi hanglemez-felvételeinken nem is fordul elő.

Dallamairól mindössze annyit mondott: «Az új nótákon nem igen kaptunk, a fiatalságnak jó volt az is, amit játszottunk.» De ezt még az a kevés dal is megcáfolja, amit sikerült tőle feljegyezni, mert azok közt, néhány, valóban régi, duda-nóta mellett olyan dallamok is vannak, amelyek az első világháború idején voltak divatosak a fiatalok közt s azóta, máig általánosan el vannak terjedve. Sajnos, abból az anyagból, amit feljegyezhettünk, nem igen ítélhető meg daltudása. Nem lehetett többet kiszedni belőle, mert már igen gyenge erőben volt mind testileg, mind szellemileg, hamar kimerült és tovább nem erőltethettük. Mindenesetre többet tudott annál, amit nekem előadott.

Arra azonban elég volt ez is, hogy bepillantsunk a duna-tiszaközi tanyás vidék régi, hagyományos zenei életébe és élő bizonyságunk legyen arról, amit közvetve úgyis tudtunk, hogy nem is olyan régen itt is olyan keretek közt folyt az élet, mint ahogy más vidéken kutatóink leírták; hogy például a cigánybandák valóban csak a városi központok zenei szükségletét elégítették ki, a nép megmaradt egyszerűbb, hagyományos zenélési módok mellett s hogy ez az állapot még itt is, az Alföld szívében, aránylag oly sokáig, szinte a ma küszöbéig tovább élt.

Lássuk már most magát az anyagot, ami ezektől az énekesektől és zenészektől összegyűlt. Ez nagyjából két rétegre bontható: új stílusú dalokra és mindarra, ami nem az. Ez az utóbbi, negatív szempont azért indokolt, mert sem a kétségtelenül régi stílusú dalokat nem érdemes leválasztani, kisebb számuk miatt, sem az ú. n. «vegyes» anyagot, vagyis ami sem új, sem régi stílus, tovább felosztani, mert az ilyen, részletekbe menő tagolás végtelenül nehézkessé teszi a dalok keresését, ugyanakkor egyáltalán nem ad olyan kategóriákat, amelyek, épp a legutolsó kutatási eredmények alapján, véglegesnek látszanának. Különben anyagunk úgyis kisebb, tehát áttekinthetőbb és két ilyen csoport megkülönböztetésével aránylag egységes és könnyen kezelhető.

A nem új stílusú dalokat azért nem nevezzük egyszerűen réginek az «új»-jal szemben, mert épp a feljebb mondottak alapján sokat ezekből az «újakból» is ma már «réginek» kell mondanunk.

Természetesen, mindez a dalok rendjére, a rendszerezés elvére vonatkozik, nem arra, hogy megállapításszerűen el ne különítsünk különböző rétegeket kor és stílus szerint. Ez alább következik. Magáról a sorrendről még annyit, hogy fő rendezési elvnek a szótagszámot választottuk, alacsonyabbról magasabbra haladó sorrendben, ez a sorrend az új daloknál, a második csoportban újra kezdődik. (48. sz.) Először következnek a 4 izometrikus sorból álló dalok (pl. 6, 6, 6, 6 szótagsz.), azután a szintén izometrikus, nem 4 sorosak (pl. 5 × 6 szótagsz.), azután a heterometrikusak, az eltérő sorok szerint felfelé haladva (pl. 6, 6, 8, 6 után 6, 6, 9, 9 stb.), azután a magasabb szótagszámú, izometrikus 4-sorosak (pl. 7, 7, 7, 7). Azonos szótagszámcsoporton belül záróhangok szerint osztályoztuk tovább a dallamokat.

A két csoportról egyesített áttekintést ad két mutatónk a jegyzetek után, az egyik zárlat szerint, a másik szótagszám és ritmus szerint. Ezekbe beleszámítottuk

a jegyzetben közölt dallamokat is, mert kettő kivételével kiadatlan, három kivételével alföldi dalok s így kimutatásuk összehasonlítás vagy bárminő áttekintés szempontjából hasznos lehet, amellett, mint ismeretlen alföldi anyag könyvünk publikálási céljait is szolgálják.

Ezek a mutatók az egyes dalokat akarják könnyebben elérhetővé tenni, ugyanígy az anyag után következő magyarázatok az egyes dalokra vonatkozó tudnivalókat részletezik: változatokat, elterjedést, problémákat. Ezeket itt nem ismételjük el, csak olyan eredményeket foglalunk össze belőlük, amelyek az egész anyagra, vagy annak nagyobb csoportjaira, «rétegeire» vonatkoznak.

A legegyszerűbb dallamok a *dudanóták* közt találhatók; ezeknek csoportja határozottan kiválik a többi dallam közül. Nemcsak ritmikájuk egyszerű, ami éppen dudanóta voltukból következik, vagyis az alapritmust kihúzott negyedekkel kidobogják, hanem néha dallamvonaluk is. 6-szótagos: 1, 2., 5. sz., — 7-szótagos: 15., 16. és a hozzájuk tartozó variáns, 90. sz., — 8-szótagos: 19. sz. Idetartozik 45. sz. is, 12-szótagos formája ellenére (lásd jegyzetét). Összesen tehát 7 db. (halasi).

A 19. sz.-hoz közel áll egy sor 8-*szótagos*, amely azonban nem kimondottan dudanóta ritmusú, néha rubato vagy poco rubato előadásban énekelték (ezekről már feljebb tettünk említést). Variánsaik közt is vegyesen szerepel rubato- és giusto-jelleg, de rubatóban is kitetszik az egyenletes negyedekben haladó ritmus váza. Diatonikus melodikájuk is rokona a dudanótáknak, melyben az ötfokú fordulatok másodlagosnak látszanak. Ilyen: 18., 20., 21., 24., 25., 26. sz. Ez a hat dal elég szorosan összetartozó csoportot alkot.

Ötfokú dallamaink száma 14 (a 47 régiből, vagyis ezeknek 34%-a, az egész anyagnak 16%-a). Ezek a következők: 9., 11., 12., 13., 22., 30., 31., 32., 35—37., 40., 44. (lásd az utóbbi jegyzetét) és 45. A hozzájuk tartozó variánsok: 88., 91., 92., 94. Ezek közül kétségtelenül **szo**-végű 22. sz. s 31. sz. is, ha eltekintünk itteni, ritka **do**-végű változatától, bár ezt a hódmezővásárhelyi változat is megerősíti.

Az ötfokúak közül három egyúttal *kvintváltó* is: 9., 30., és 44. sz. Az előbb felsorolt dudanóták közt is kettőben van kvintmegfelelés: 5. és 45. sz.-ban. Továbbá kvintváltás látszik 27. sz.-ban is.

Több dal van, melynek fordulatai *közel* állanak *az ötfokúakhoz*, de nem kétségtelen, hogy valóban, eredetileg ötfokúak voltak-e: 6., 7., 10., 42. és variánsa, 95. sz.

Lépcsőzetesen ereszkedő (5 4 2 zárlatú) dal egy van: 38. sz. (és 93. sz., mint variáns).

Egyéb, régies jellegű dallam: 3., 4., 8., 23., 47. sz.

Idegen-, vagy *műdal*-eredetű: 14., 17., 28., 34., 43., 46. (Ezekről a jegyzet nyújt bővebb felvilágosítást.)

Vannak végül *újabbnak* látszó dalok, esetleg az új stílusúakkal egyidősek, vagy nem sokkal idősebbek, melodikájuk lehet azokkal rokon is, azonban valami tulajdonságuk alapján *nem* illenek bele az *új stílusba*. Ilyen 29., 33., 39., 41.

Az új stílusú dalok közt nem különböztethetünk meg további részeket. Ilyen, kis anyagban eléggé egységes alcsoportot adnak a szótagszámcsoportok is.

Az anyag egésze, mely ezekből a csoportokból tevődik össze, két irányba mutat kapcsolatot a többi, magyar területekkel. Az egyik, természetesen az alföldi kapcsolat, amelyről már beszéltünk. Az alföldi sajátságokról már feljebb volt szó, éppen a halasi anyagból vett példákkal, itt újra ismételni nem szükséges. Anyagunk a tárgyalt sajátságokat minden vonatkozásban tükrözi. Ezúttal csak azokat a kapcsolatokat akarjuk még röviden szemügyre venni, melyek a többi, alföldi kiadvány anyagával fűzik össze dalainkat.

Legközelebb áll mindnyájuk közül Kiss Lajos hódmezővásárhelyi gyűjteménye. Ebben 6., 11—12., (20.), 22., 31. és 32. sz.-unknak van változata. 20. sz.-ot leszámítva, melynek csak távoli rokona a hódmezővásárhelyi dallam, a többi mind közeli változat, még szövegben is egyező, ami kétségtelenül összefüggésre, közös forrásból való elterjedésre mutat. Legfeltűnőbb ez a kapcsolat 31. sz.-ban; mind a mienk, mind az ottani **do**-n végződik, eltérőleg az összes többi változattól, melyek a tipikus, **szo**-végű formát képviselik. De a többi dallampárok is mindig valami közös dallam-eltérést mutatnak a variáns-csoporton belül a más-vidéki változatokkal szemben.

Csökkent mértékben van meg mindez a nagyszalontai gyűjteményben. Itt négy dalnak van változata, ez: 19., 20., 37. és 51. Köztük csak 20. sz.-é közeli és csak 37. sz.-é szövegvariáns is.

Ezek egyúttal alföldi típusú dalok is voltak (vagy mint a 6. sz., a közeli szöveg- és dallam-változatból láthatóan legalább is helyi változat); a hortobágyi gyűjteményben már inkább olyan dalokkal van variáns-kapcsolat, amelyek általánosan ismertek, mint 10., 30., 60. sz. Távoli változat 26. sz.-é, egyedül 42. sz.-ban jelentkezik valami szorosabb kapcsolat: ez a dal gyűjteményünkön kívül itt fordul elő, mint alföldi specialitás.

Mindent egybevetve 15 dalnak van a három gyűjteményben megfelelője. Ez nem jelentéktelen, ha tekintetbe vesszük, hogy ebből a szempontból inkább csak 47 régi dalunknak van jelentősége, mivel mindhárom gyűjtemény csak a régi dalokat közli, másrészt, mint alföldi specialitás, csak a régebbi dalok jöhetnek számításba, mivel az új stílusú dalok általában mindenfelé ismertek voltak, vagy legalább is könnyebben terjedtek és távol eső területeken is felbukkantak.

Ha ehhez a 15-höz még hozzászámítjuk, hogy 6 dalunknak egyáltalán nincs változata, (2., 4., 15., 21., 23. és 45.-nek ebben a formájában, l. a jegyzetet), amelyek tehát még az alföldieknél is szorosabb, helyi változatot jelentenek, továbbá, hogy több olyan dalunk van, amely ugyan szerepel a nagy kiadványokban, de csak alföldi lelőhelyről, akkor kiderül, hogy ez a dalkincs zömében valóban tükrözi az Alföld, a Duna-Tisza köze dallamvilágát.

A másik kapcsolat, amely több dalban jelentkezik, a Sárközhöz fűzi Halas dalkincsét. 11 dallamnak van közeli változata Sárközből vagy Pest és Tolna megye környező részeiből, Gerjen, Bogyiszló, Felsőiregh falvakból. (6., 9., 28., 33., 38., 60., 66., 71., 78., 84., 85. sz.) Itt is szöveg-variánsok erősítik az összefüggést. Ez a kapcsolat azonban inkább az újabb dalokban mutatkozik: új stílusú és azokhoz hasonló dalokban. (A régi dalok közül is az újabb jellegűekből van helyi kapcsolat — 33. sz. — a többiek országszerte ismert dalok, talán csak 6. sz. jelent közelebbi rokonságot.) Az új dalokban mutatkozó rokonság Halas és Sárköz lakosságának érintkezéséről tanúskodik az utolsó 50 évben. Ez az érintkezés valóban fennáll, részben rokonsági szálakban is. Érdekes viszont, hogy gyökere régebbi múltba vezethető vissza. Halas lakossága háborús pusztulás idején, legutoljára a kuruc harcokban, a város felégetése miatt a Sárközbe menekült és onnan települt vissza. Mégis inkább az újabb dalok mutatják a két terület életének összefüggését. Ennek a kapcsolatnak továbbsugárzása mutatkozik a Baranya-m.-i, főleg Mohács-vidéki és ormánysági variáns-kapcsolatokban. (9., 10., 11—12., 20., 23., 38., 42., 44., 47., 48., 59. 63., 75., 87.)

Az egész, magyar anyaghoz viszonyítva gyűjteményünk jelentősége abban van, hogy néhány olyan dallamot is tartalmaz, amelynek eddig nem került elő változata, több olyant, amelynek aránylag kevés változata ismeretes; ahol pedig elegendő számú variáns szerepel a nagy gyűjteményben, ott legalább is az alföldi változatok hiányzanak, vagy ritkák. Mindenképpen pótol valami hiányt, legalább

a dalok földrajzi elterjedésének ismeretében. S ha az egyes dalok nem mindig jelentenek is olyan esztétikai értéket, mint azt egy válogatott gyűjteménynél megszoktuk, mely minden variáns-csoportból a legszebbet választhatja ki, a maguk összességében esztétikai értéket is képviselnek: a típusok, zenei sajátságok változatossága, az egyes dalok hangulati különfélesége színes képet nyújt a halasi nép dalolásáról, zenei ösztönének megnyilatkozásáról a századforduló idején.

Gyűjteményünk egyúttal arra is figyelmeztet, hogy a kevéssé értékelt, alföldi, sőt tanyás területeken is érdemes népzenei értékek után kutatni, s hogy az a régi népélet, amelyet máshonnan, kis falvakból jól ismerünk, még az Alföldön is sokszor megfogható, különösen, ha jól megválasztott helyen, vagy módon fogunk hozzá a kutatáshoz. Azt pedig már láttuk, hogy ennek sokszor még fontos, tudományos jelentősége is lehet. Kívánatos volna, hogy kísérletünket részletes kutatáson alapuló, teljesebb kiadványok kövessék; különös érdekességre tarthat számot például Péczely Attilának Hódmezővásárhelyen régóta folytatott monografikus kutatása. Ezt kellene követnie Szeged, Kecskemét régi, zenei életének hasonló vizsgálatával, esetleg kutató-csoport, munkaközösség munkájával. Ezeknek elsősorban az volna a feladatuk, hogy megvilágítsák az új stílus kialakulásának körülményeit, az alföldi, zenei ízlés hirtelen átalakulásának folyamatát, ami a hagyományos, paraszti életmódnak a polgári keretek közt folyó átalakulását tükrözte zenei vonatkozásban. Az ilyen részletes kutatás azonban rendszerint még oly sok, szétszórt maradványát gyűjti össze a régi népzenei hagyománynak is, hogy abból majdnem teljes képet alkothatunk az alföldi régi zenei életről és a régi dallamkincsről. Ily módon hozzájárulhatnánk az utolsó hiányok eltüntetéséhez népzenei gyűjtésünkben. Ehhez akartunk hozzájárulni magunk is néhány, figyelmet ébresztő adalék és dallam közrebocsátásával.

1. Énekelve és dudán — Varga Vince 81 é.

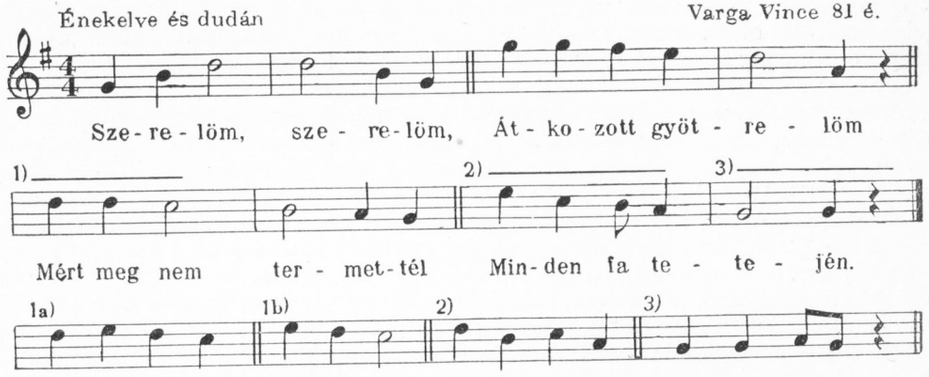

2. Énekelve és dudán — Varga Vince 81 é.

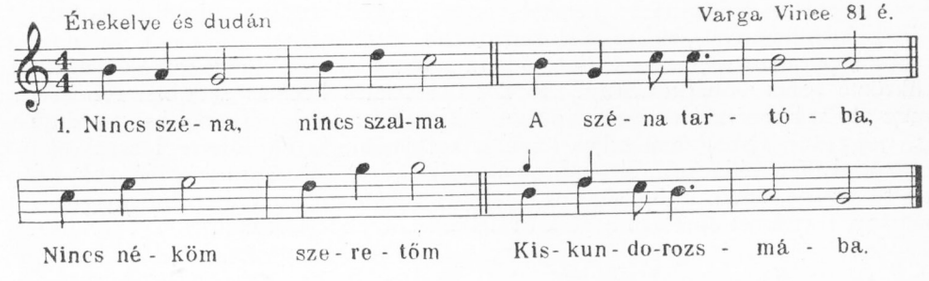

2. Lössz széna, lössz szalma
A szénatartóba.
Lössz néköm szeretőm
Kiskundorozsmába.

«Öregapám idejéből.»

3. Rubato — Gál Lidia 53 é.

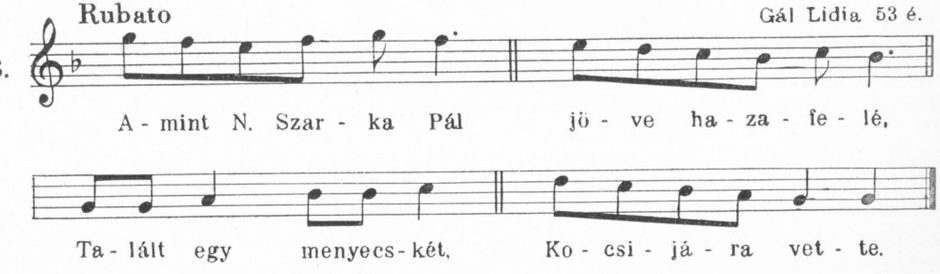

4. Rubato — Gál Lidia 53 é.

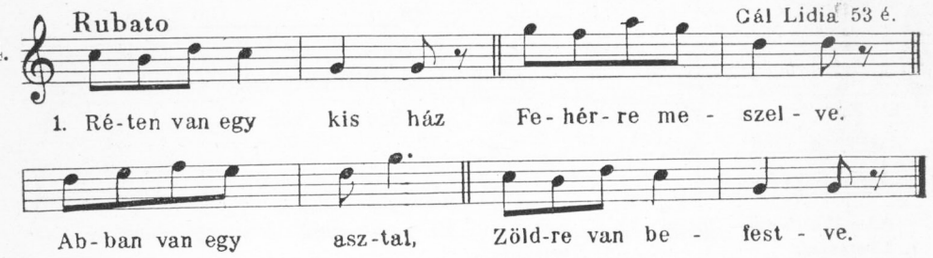

2. Azon van egy pohár,
Méreggel van tele.
Aki abból iszik,
Elhervad a szive.

3. Szegény Bura Mári,
Ő is ivott róla,
Ha a csillagos ég
Be nem borult vóna.

4. Beborult, beborult,
El is sötétedett.
Szegény Bura Mári
El is keseredett.

Nagyon kis lány volt, mikor hallotta.
«Értéktelen, nem daloltuk. Csak ha lassúbb nótát akartunk.»

5. Orbán Sándor 78 é.

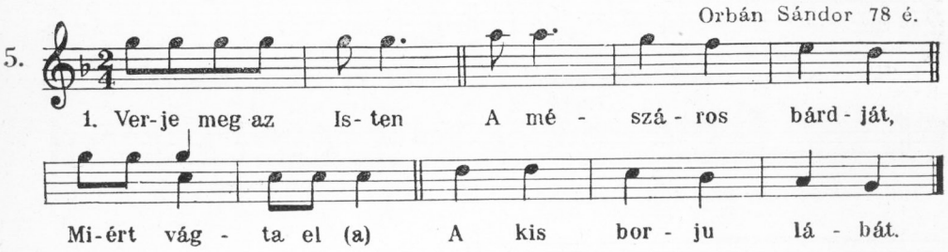

2. Már most a kis borju
Nem mehet a sárba,
A szegény bakának
Szorult a hátára.

6. Poco rubato — Orbán Sándor 78 é.

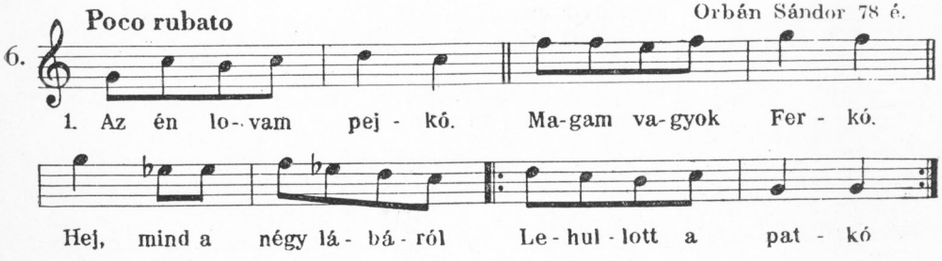

2. Csak egy maradt rajta,
Az is kotyog rajta.
Hej, kovács, jó barátom,
Szorongasd meg rajta.

7. **Rubato** Gál Lidia 53 é.

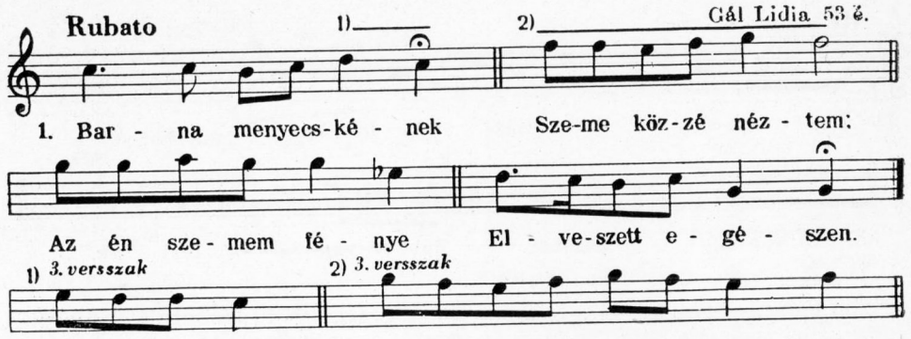
1. Bar - na menyecs-ké - nek Sze-me köz-zé néz - tem:
Az én sze - mem fé - nye El - ve-szett e - gé - szen.
1) 3. versszak 2) 3. versszak

2. Elveszett, elveszett
Az én szemem fénye.
Hej, pedig talán már
Indulni is kéne.

3. Hogy induljak, hogy induljak,
Hova menjek, ha nem látok?
Nyakamat szegheti
Valamelyik árok.

8. **Rubato** Földvári Sándor 86 é.

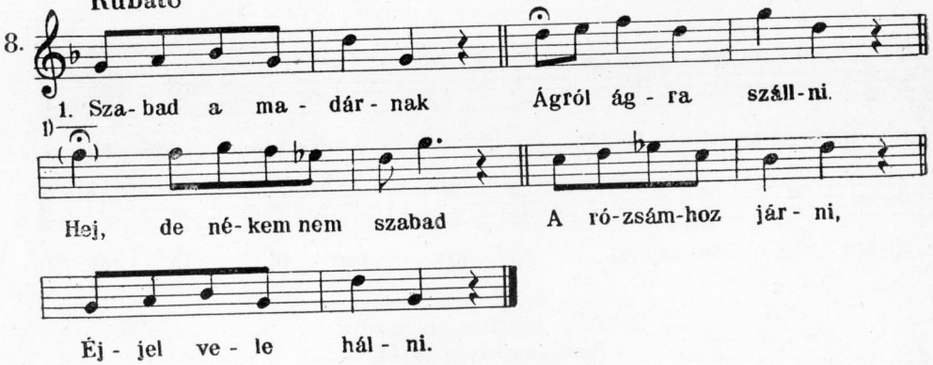
1. Sza-bad a ma - dár - nak Ágról ág - ra száll-ni.
Hej, de né-kem nem szabad A ró-zsám-hoz jár - ni,
Éj - jel ve - le hál - ni.

a)

2. Szép holdvilágos éj,
Adj nekem oly álmot:
Egyik része égi kék,
Másik része bánat, Másik része bánat.

b)

Orbán Sándor 78 é. 1/ nélkül

1. Amerre én járok,
Még a fák is sírnak,
Gyenge ágaikról
Levelek hullanak, Levelek hullanak.

2. Hulljatok, levelek,
Rejtsetek el engem,
Mert az én galambom
Mást szeret, nem engem, Mást szeret,
[nem engem.

3. Hervad az a rózsa,
Kinek töve nincsen,
Én is most hervadok,
Mert szeretőm nincsen, Mert szeretőm nincsen.

9. **Parlando** Modok József 84 é.

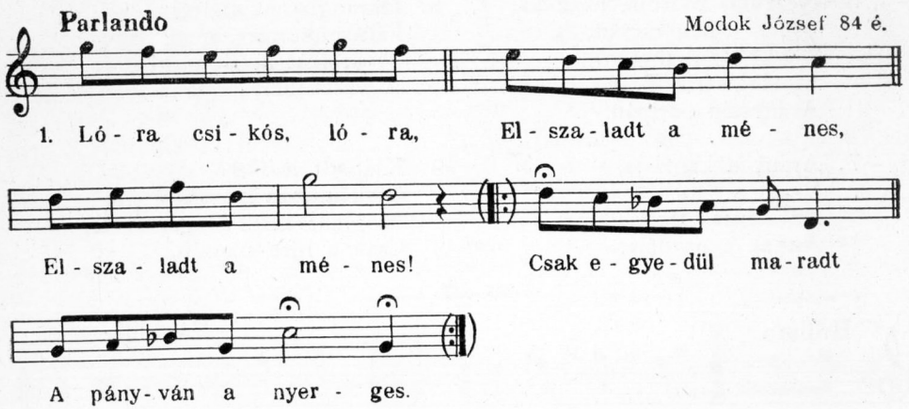
1. Ló - ra csi - kós, ló - ra, El - sza - ladt a mé - nes,
El - sza - ladt a mé - nes! Csak e - gye - dül ma - radt
A pány - ván a nyer - ges.

2. Gyerünk tehát, pajtás,
Nyergeljük fel aztat,
Azt a barna-pirost,
Átugratom vele
A zavaros Marost.

3. Átugratom rajta,
Magam átal megyek,
Magam átal megyek,
Bánáti gulyásnál
Jó vacsorán leszek.

4. Igyál, egyél, pajtás,
Ez csak az áldomás,
Ez csak az áldomás,
Majd visszajövőbe
Feltaláljuk egymást.

5. Hajtok biz én, pajtás,
Harminchat tehenet,
Harminchat tehenet,
Kiér a mészáros
Ád bankót eleget.

10. Piroska Julianna 73 é.

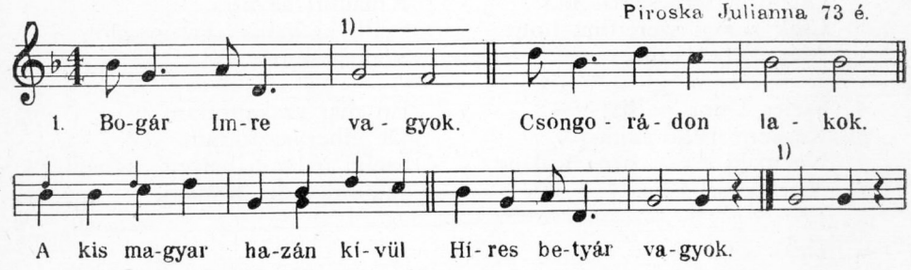
1. Bo-gár Im-re va - gyok. Csongo - rá - don la - kok.
A kis ma-gyar ha-zán kí-vül Hí-res be-tyár va-gyok.

2. Zavaros a Tisza
Nem akar higgadni.
Ez a hires Bogár Imre
Átal akar menni.

3. Átal akar menni,
Ökröt akar lopni,
Kecskeméti zöld vásáron
Pénzt akar csinálni.

4. Pénzt akar csinálni,
Bölcsőt akar venni.
Ezt a híres Dúli Marcsát
El akarja venni.

5. Nem vagyunk zsiványok,
Csak rabló betyárok.
Az urakat megállítjuk,
Zsidókat raboljuk.

6. Nézz ki, Marcsa, nézz ki
Ablakod nak rácsán,
firhangján,
Most kisérik Bogár Imrét,
Aranyszín paripán.

7. Arany a kantárja,
Ezüst a zablája,
Ez a hires Bogár Imre
Annak a gazdája.

8. Harangoznak délre,
Féltizenkettőre.
Most kisérik Bogár Imrét
A vesztőhelyére.

9. Kiapadt a Tisza,
Csak a sara maradt.
Meghalt híres Bogár Imre,
Csak a híre maradt.

Gál Lidia 53 é.

11.

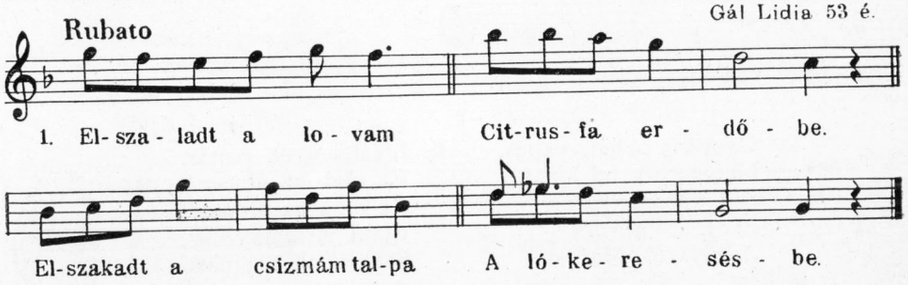

2. Ösmerem a lovam
Csengője szavárul,
Megösmerem a babámat
Hötyke járásárul.

3. A lovam nem bánom,
Csizmám sem sajnálom,
Csak a régi szeretőm, hogy
Más ölébe látom.

4. Széles Duna partja,
Keskeny palló rajta,
Ne menj arra, barna kislány,
Mert leesel róla.

5. Nem esek én bele
A Duna vizébe,
Inkább esek, kedves babám,
Véled szerelembe.

6. A pünkösdi rózsa
Kihajlott az útra.
Szállj ki babám karom alól,
Szakajts egyet róla.

7. Én már szakajtottam,
De elhervasztottam.
Szelid galamb helyett, babám,
Jaj, de vadat fogtam.

Piroska Julianna 73 é.

12.

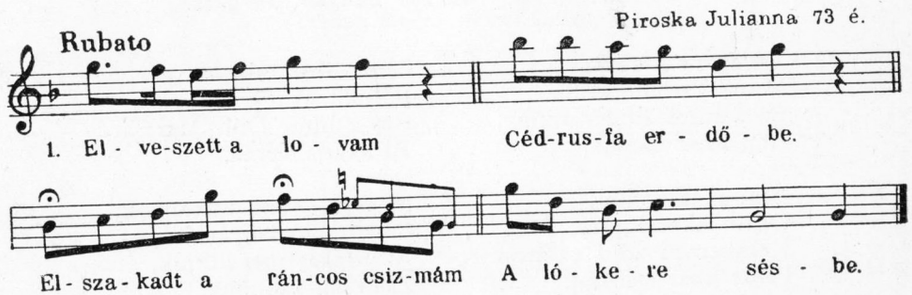

2. Ne keresd a lovad,
Mert be vagyon zárva,
Egy új pallós istállóba
Szól a csengő rajta.

3. Ismerem a lovat
Csengőszólásáról,
Megösmerem a rózsám(at)
Büszke járásáról.

4. Édesanyám volt kend,
Mért nem tanított kend?
Gyenge fának ága voltam,
Mért nem hajlított kend?

5. Hajlítottalak én,
De te nem hajlottál,
Betyárokkal, gulyásokkal
A csárdába voltál.

Orbán Sándor 78 é.

13.

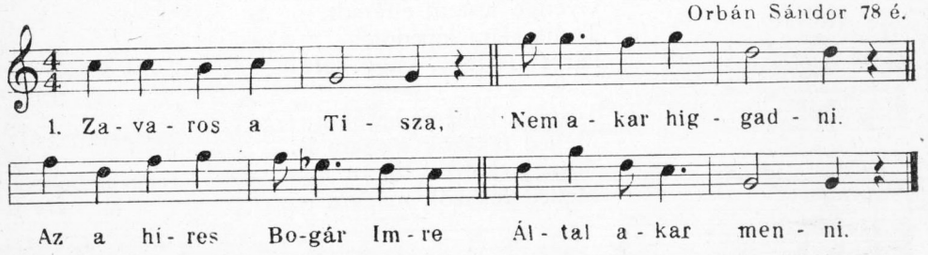

2. Által akar menni,
Lovat akar lopni,
Kecskeméti nagy zöld vásárba
Pénzt akar csinálni.

Gál Lidia 53 é.

14.

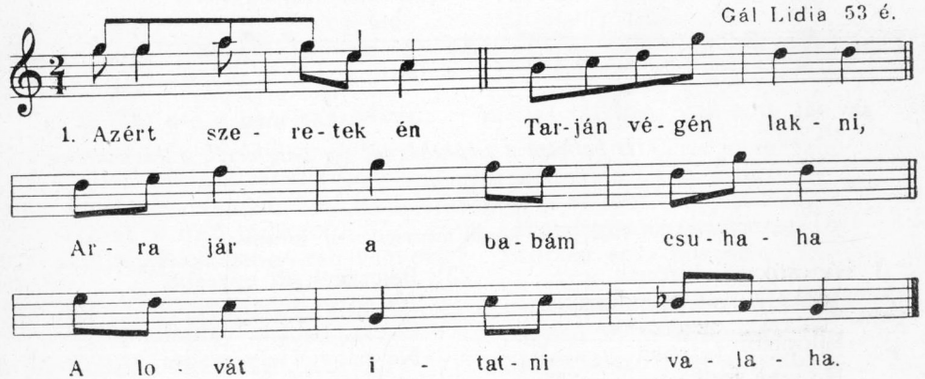

2. A lovát itatja,
Magát fitogtatja,
Szép piros orcáját csuhaha
Vélem csókoltatja valaha.

15. Dudán és énekelve — Varga Vince 81 é

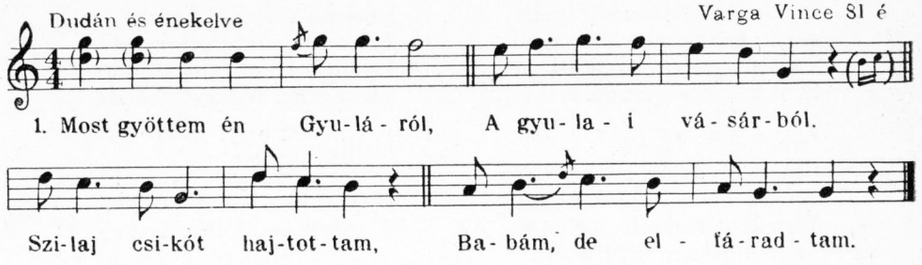

2. Vesd meg, babám, az ágyat,
Gyenge testem elfáradt.
Terits alám lepedőt,
Párnát is tégy, vagy kettőt.

3. Töszök, babám, hatot is,
Melléd fekszök magam is.
Töszök, babám, hatot is,
Melléd fekszök magam is.

16 Dudán és énekelve — Varga Vince 81 é.

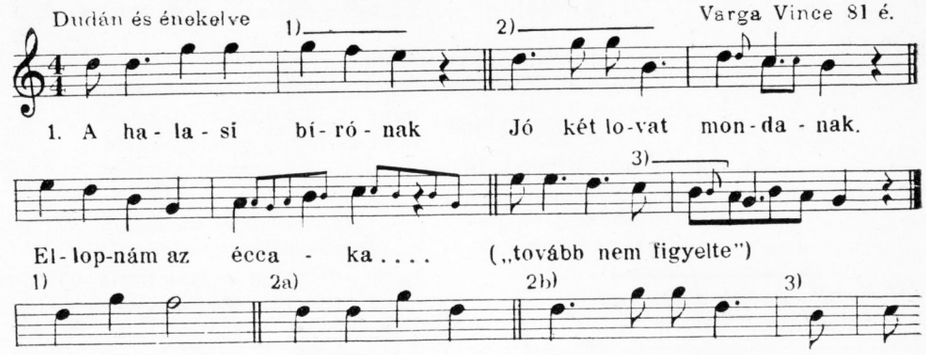

«Itt hallotta a csipkeháznál egy pásztortól, a közvetítésen.»

b)

Csökmő, 1931. 25 év körüli menyecske. 1/ variánssal.

1. A csökmői bírónak
Jó két lovat mondanak.
Ellopnám az éccaka, (a sötét éccaka)
Hogyha már nem virradna.

2. De már hasad a hajnal,
Jön két zsandár, megvasal.
Vasalják a (gyönge) kezemet,
A börtönbe betesznek.

3. Betesznek az egyesbe,
Az egyes fenekére.
Gyere, babám, váltsál ki,
Ne hagyjál elhervadni.

4. Kiváltalak, ki, ki, ki,
Nem hagylak elhervadni.
Eladom a (selyem) sálkendőm,
Kiváltom a szeretőm.

17. Gyors csárdás — Gál Lidia 53 é.

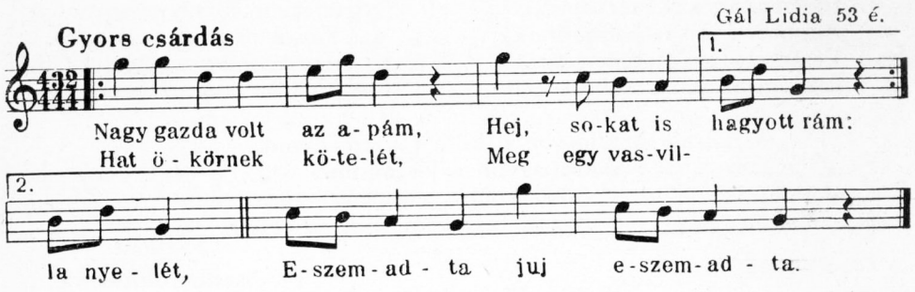

«Juj»-ra ugranak.

18. Poco rubato — Földvári Sándor 86 é.

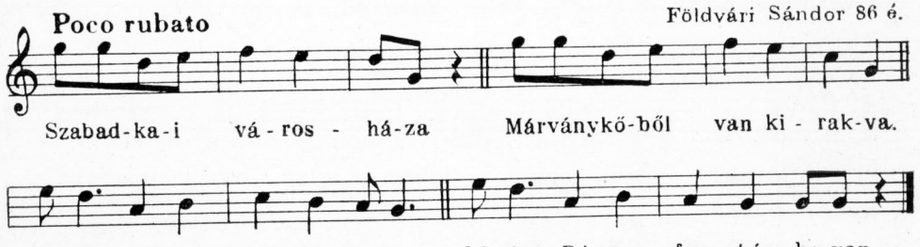

19. Dudán és énekelve — Varga Vince 81 é.

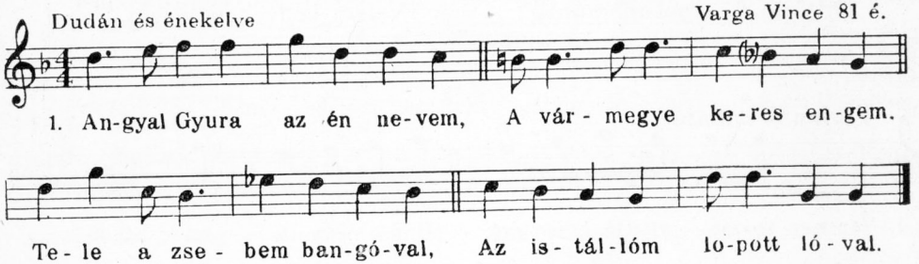

2. Mikor visznek Arad felé,
Az ég is mögnyilt kétfelé.
Sírnak a sűrű csillagok,
Látják, hogy szögé rab vagyok.

3. Csittög-csattog a vas ajtó,
Talán gyün a tömlöctartó.
Vizitálja fejem ãját,
Nem szöttem-é ki a téglát?

4. Kitöltöttem az üdőmet,
Szöröncsémre el is kűttek,
Szöröncsémre el is kűttek,
Jól is lëszögényítöttek.

5. Zálogolni gyün a bíró,
Azt së nézi, hány a síró,
Kocsira rakja gunyámat,
Utólsó véka búzámat.

6. Hozz asszo pézt a zsidótúl,
Szabadúlj az adósságtúl.
Hozz asszo pézt a zsidótúl.
Szabadúlj az adósságtúl.

7. Itt az üdő, tavasz vagyon,
Szántani, vetni kék nagyon.
Szántani, vetni kék nagyon.
A szörszámom szét van nagyon.

8. Ekém szarva a Szarvason,
A göröndőm a Gödöllőn,
Vásárosba ekém törzse,
Pattingom a fa tövibe.

9. Ustornyelem fa högyibe,
.....
Jó hat ökröm a vásárba,
Más zsebibe van az ára.

10. Nincsön néköm takarmányom,
Amit ögyön a jószágom.
Üresödik búzás vermem,
Kutyám, macskám szélnek verem.

20. **Poco rubato** Orbán Sándor 78 é.

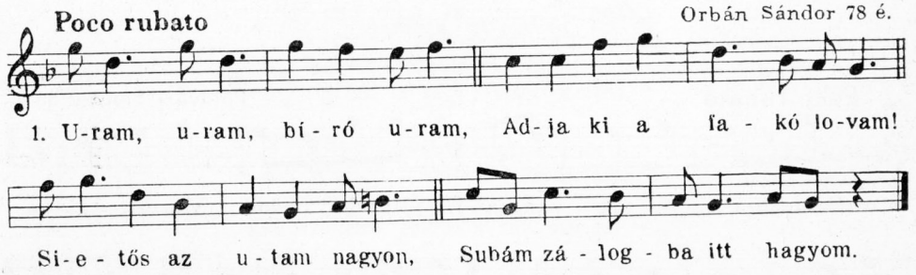

2. Fakó lovam, rúgd fel a port,
Ne nézz árkot, ne nézz bokrot.
Mikor a nap menőbe áll,
Ott legyek a galambomnál.

3. Derül-borúl a Dunáról,
Jön a rózsám a tanyáról.
Illesztgeti kis kalapját,
Vélem kedvelteti magát.

21. **Parlando rubato** Modok József 84 é.

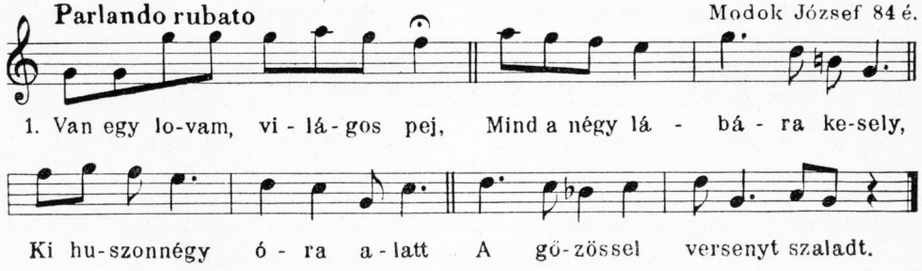

2. Kérik a lovam jó pénzér,
Ezerötszáz uj forintér,
De a lovam nem eladó,
Nem hadnagy úr alá való.

3. Mert ha erre hadnagy űlne,
Betyár gyerek mind rab lenne.
Mert ha erre hadnagy ülne,
Betyár gyerek mind rab lenne.

4. Csütörtökön virradóra
Találtam egy csőszgunyhóra.
Alig, hogy elszenderedtem,
A vármegye ott lepett meg.

5. Szépen kérem a vármegyét,
Ne bántsa a szegénylegényt.
Se nem loptam, se gyilkoltam,
Csak a babámhoz indultam.

6. Csak azt kérdi a vármegye:
Hol az útazó levelem?
Hej, de mindjárt megmutatom,
Csak a lajbim kigombolom.

7. .....
.....
Kettőt mindjárt agyon lőttem,
Itt az útazó levelem!

8. Gyün a zsandár mindenfelől,
Tisza vizinek szorít engem (?)
Tisza vize a temetőm,
Ha át nem visz engem Szellőm.

9. Tisza vizit átúsztattam,
Istenömnek hálát adtam,
Nyergem, subám szárogattam,
Magam egy órát aludtam.

Gál Lidia 53 é.

22. **Parlando rubato**

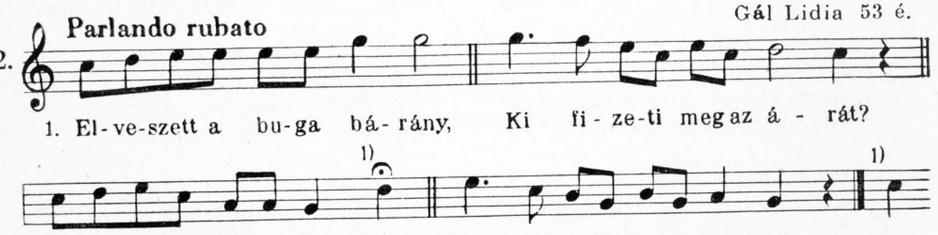

2. Amoda jön, amint látom,
Fekete, hóka szamáron.
Holnap, Isten, jó bojtárom,
Károd is van, amint látom.

3. Károm nincsen. De bizony van!
Hát a hat nagy ürü hol van?
Kutyám itta föl a vérét,
Magam ettem meg egyebét.

23. **Poco rubato** Modok József 84 é.

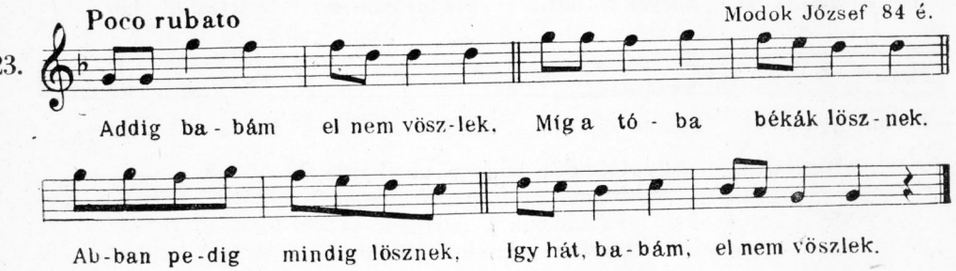

24. **Poco rubato** Orbán Sándor 78 é.

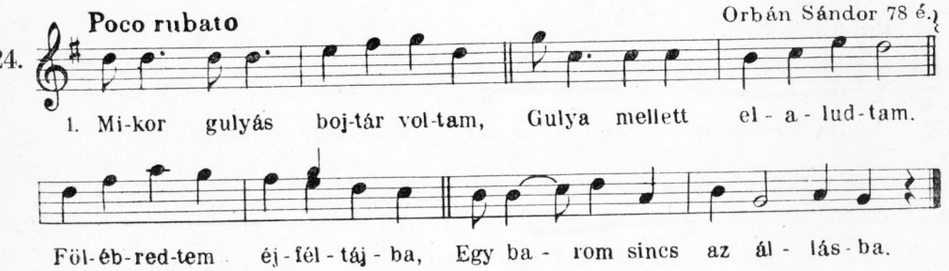

2. Körüljártam járásimat
És az egész határomat,
De nem találtam barmomra,
Csak a kedves galambomra.

25. Piroska Julianna 73 é.

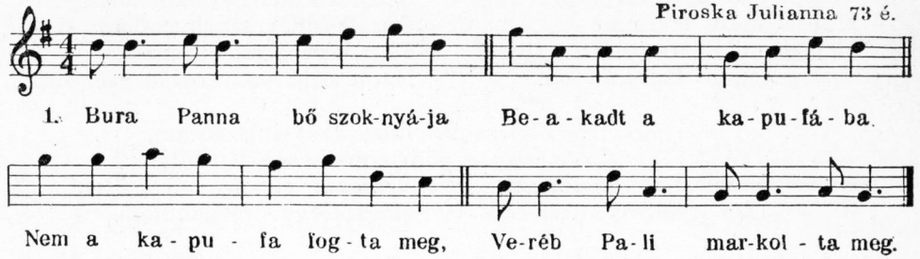

2. Ereszd, Pali, a szoknyámat,
Ne szomorítsd az anyámat!
Meg van az már szomorítva,
Fekete gyász beborítja.

3. Bura Panna kerek fara,
Kukorica pattog rajta.
Aki aztat főkapkodja,
Azé lesz a Bura Panna.

4. Bura Panna arany bárány,
Arany bötű van a vállán.
Aki aztat elolvassa,
Azé lesz a Bura Panna.

5. Én is arany bárány vagyok,
A vállamon bötű ragyog.
Elolvasta a kedvesem,
Tiszta szivet hozott nekem.

26. Poco rubato — Orbán Sándor 78 é.

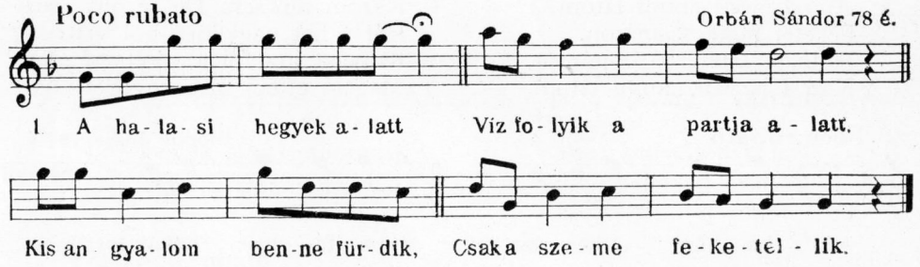

2. Göndör haját a viz hajtja,
Magát gyöngyen mosogatja.
Ki-kiúszik a partjára,
Csókot raknék a szájára.

27. Poco rubato — Orbán Sándor 78 é.

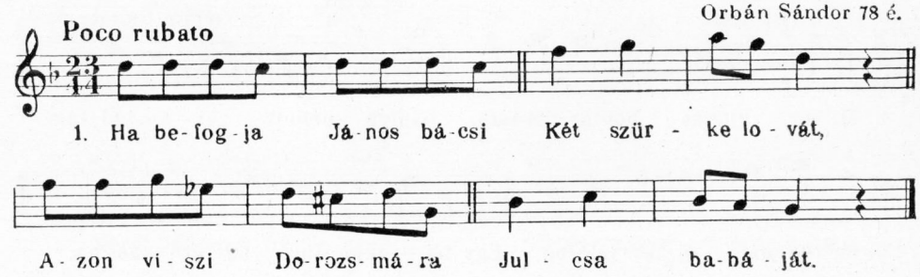

2. Kérdi tőle János bácsi:
Julcsa, mi bajod?
Vizi borju van énbennem,
Az az én bajom.

3. Mit kérdi kend, János bácsi,
Majd megtudi kend;
Diófábul lesz a bölcső,
Ringathati kend.

28. Orbán Sándor 78 é.

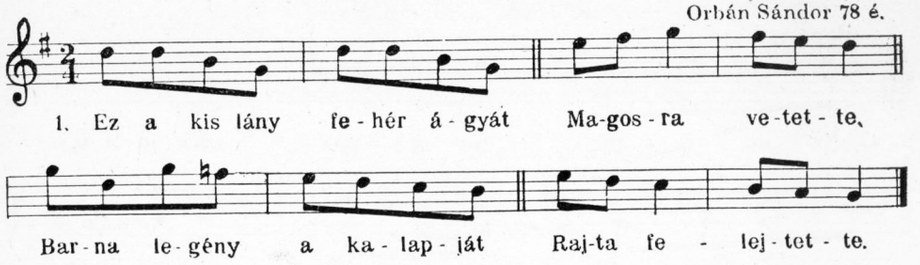

2. Hozd ki, kislány, a kalapom,
Tegyem a fejemre,
Hogy ne nézzen minden kislány
Ragyogó szemembe.

29. Sörös Ántalné 28 é.

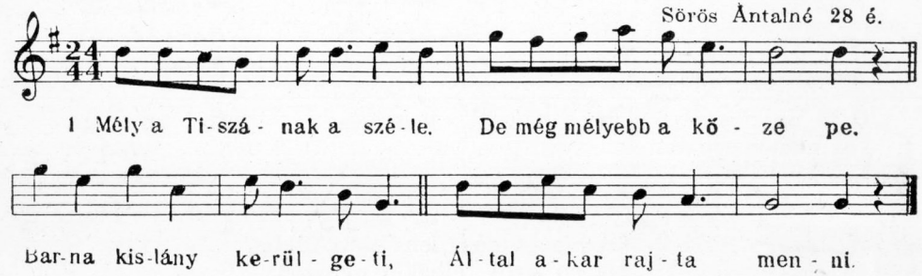

2. Által akar rajta menni,
Tearózsát szakítani.
Tearózsa, de illatos,
Babám, reám ne várakozz.

3. Tearózsa, de illatos,
Babám, reám ne várakozz,
Mert ha reám várakozol,
Soha meg nem házasodol.

4. Édesanyám rózsafája,
Én vagyok a legszebb ága,
Én hajlottam legmesszebbre,
Halas város közepére.

5. Én hajlottam legmesszebbre,
Halas város közepére,
De egy betyár leszakajtott,
Kalapjánál elhervasztott.

30. Orbán Sándor 78 é.

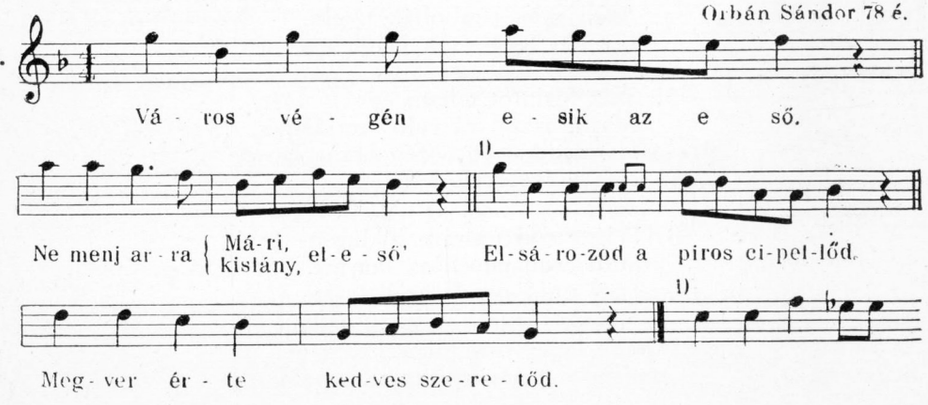

31. Poco rubato — Modok József 84 é.

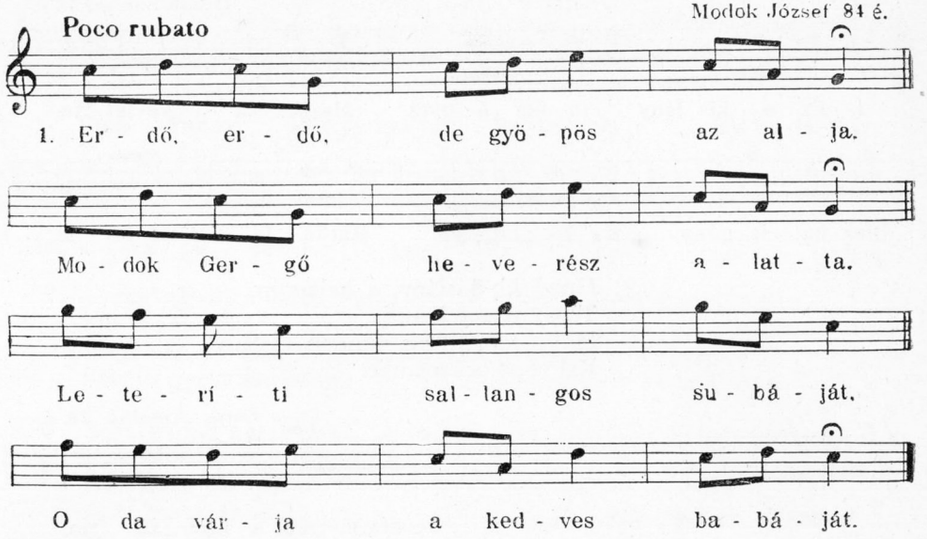

2. Gyönge a nád, lehajlik a földre.
Ha én sírok, elhallik messzire.
Ne sírj, rúzsám, úgy se ér az semmit,
Száraz nyárfa ki sem leveledzik.

3. Nincs szebb virág a bazsarózsánál,
Legények közt a Modok Gergőnél.
Göndör haját kétfelé fésűli,
A babáját igazán szereti.

4. Azér, hogy én szegénynek születtem,
A rózsámat igazán szerettem.
Az irigyek elrabolták tőlem,
Igy lett igazi árva belőlem.

5. Száz forintot adtam egy jó lóér,
Másik százat rá való szerszámér,
Harmadikat egy szép barna lányér
Negyediket vele hálásáér.

6. Fekete főd termi a jó búzát,
Sűrű erdő neveli az betyárt.
Sűrű erdő neveli az betyárt,
Kocsmárosné viseli a gondját.

7. Haragszik rám a halasi bíró,
De még jobban a szegedi bíró.
Csak azt irja sűrű levelibe:
Modok Gergő, kerülj a kezembe!

8. Megállj, bíró, megállj nem sokára!
Nem soká űlsz a városházába!
Mer a szegényt igen nagyon húzod,
Az adóér majd fölakasztatod!

9. Amely legény szereti a táncot,
Jászbirínbe zörgeti a láncot.
Szépen szól a betyár sarkantyúja,
Az vármögye mondva csináltatta.

«Modok Gergő halasi betyár volt, Szegeden akasztották fel. A család most is él.»

32. Rubato — Orbán Sándor 78 é.

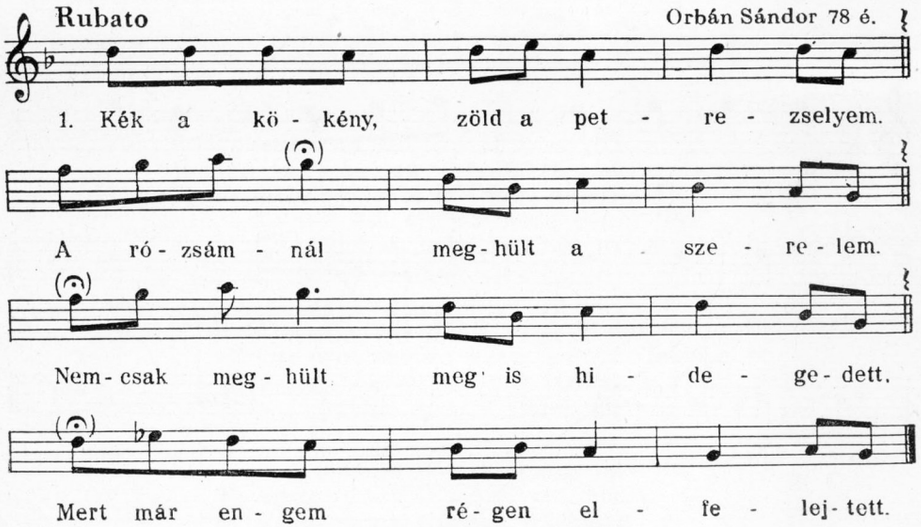

2. Azért, hogy én ilyen korhely vagyok,
Ne hidd, rózsám, szeretni nem tudok.
Rászokott a szemem az intésre,
Gyenge karom az ölelgetésre.

3. Azt gondoltam, magamba magamba,
Leszek én még a tied valaha.
De már látom, nem leszek, nem leszek,
Mert már engem régen elfelejtett.

33. Orbán Sándor 78 é.

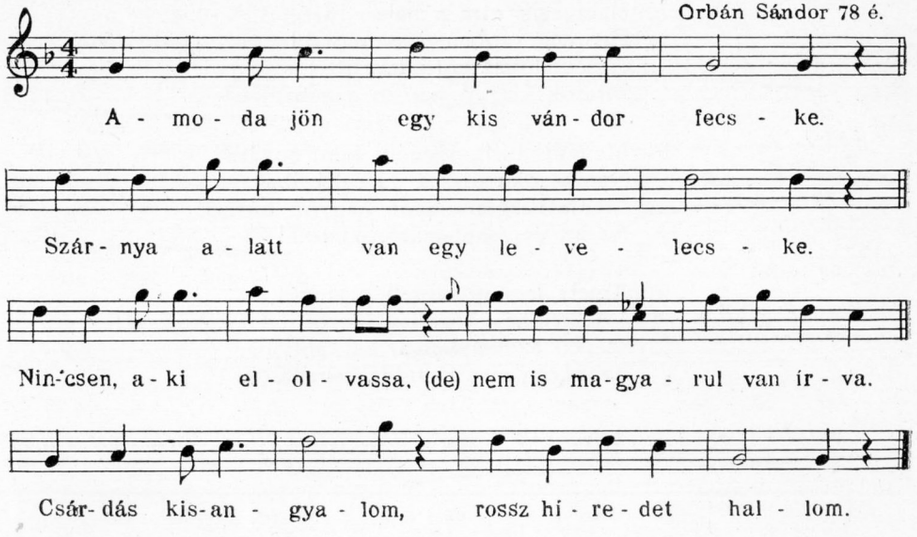

34. Gál Lidia 53 é.

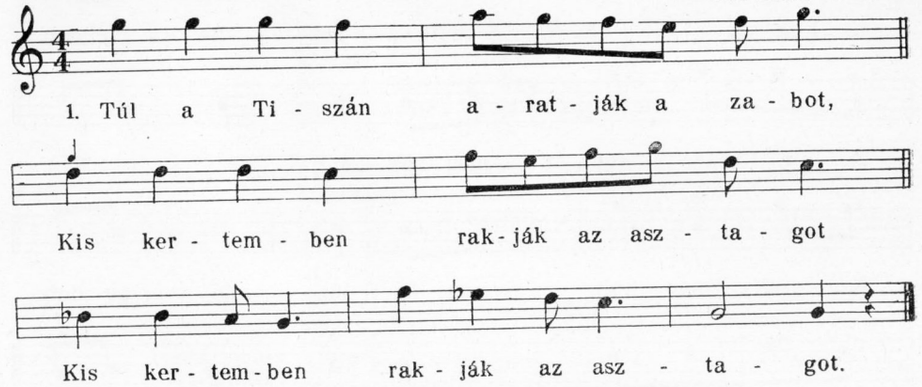

2. Rászállott egy sárgalábú csóka,
Kisangyalom tanított a csókra,
Kisangyalom tanított a csókra.

3. Házunk előtt van egy kerek árok,
Oda járnak fürdeni a lányok,
Oda járnak fürdeni a lányok.

4. Én is járok, kifogom a párom,
Mer én másképp nem élem világom,
Mer én másképp nem élem világom.

35. Parlando Piroska Julianna 73 é.

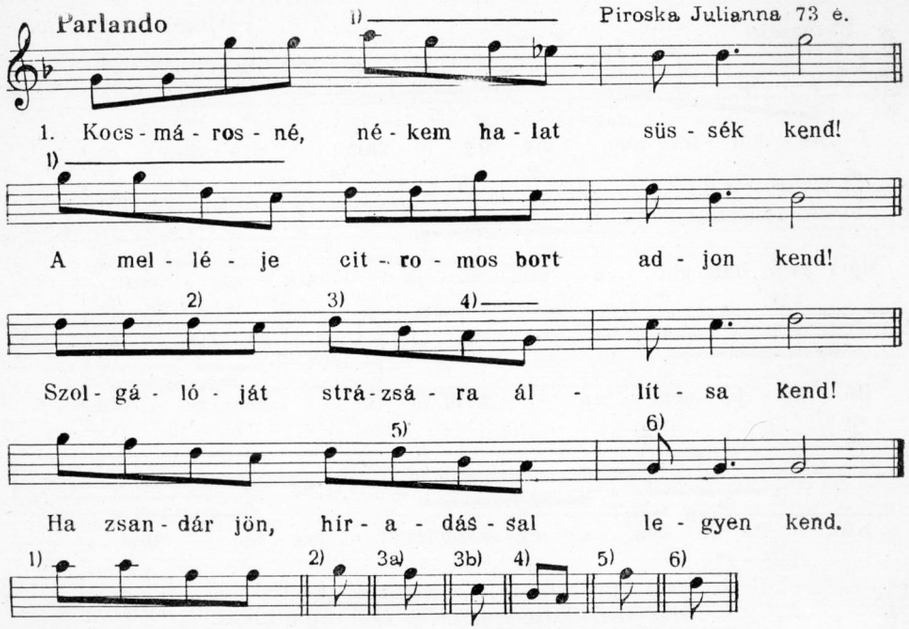

2. Szolgálója beszalad nagy ijedve:
Amoda jön kilenc zsandár fegyverbe.
Csehó István nem vette ezt tréfára,
Felugrott a kesely lova hátára.

3. Lova lába megbotlott egy gödörbe,
Ott nyomta meg kilenc zsandár fektébe.
Szépen kérem a jó zsandár urakat,
Ne kötözzék meg a jobbik karomat!

4. A zsandárok nem hallgattak szavára,
Vasat vertek Csehó István lábára.
Vasat vertek a kezire, lábára,
Ugy kisérték a szegedi fogházba.

5. Amoda van egy nagy deszkakerités,
Csehó István lova abba nyeritős.
Ne nyeritsél, kesely lovam, sokáig,
Nem hagylak el koporsóm bezártáig.

Orbán Sándor 78 é.

36. **Parlando**

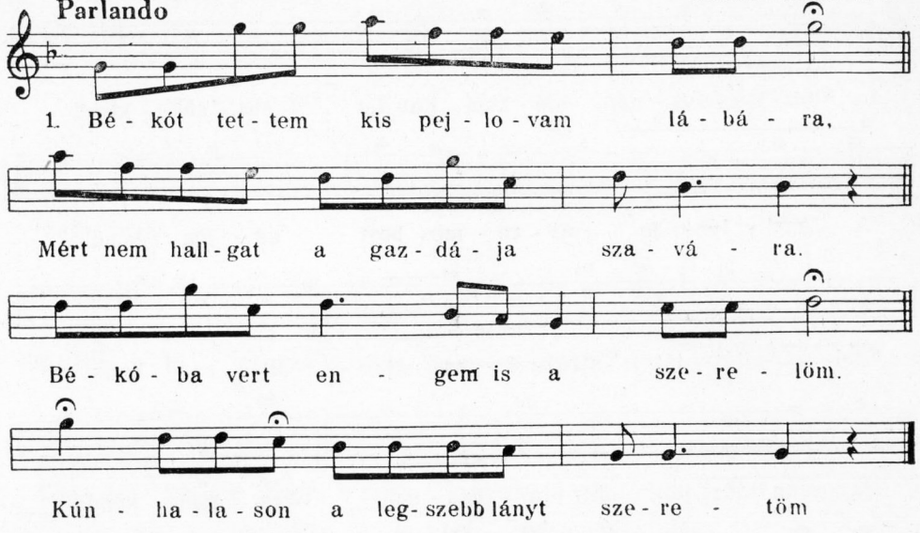

2. Volt egy csikóm, ha magam rávetettem,
Száz mérföldre maradt a szél mögöttem.
Debreceni szabadságkor* eladtam,
Áldomáskor csak hogy meg nem sirattam.

3. De nem bánom, rózsámnál van az ára.
Néki adtam kendőre, pántlikára.
Ne zsugorgasd azt a bankót, jó lélek!
Ád az Isten még többet is, ha élek.

* Vásárkor.

Modok József 84 é.

37. **Rubato**

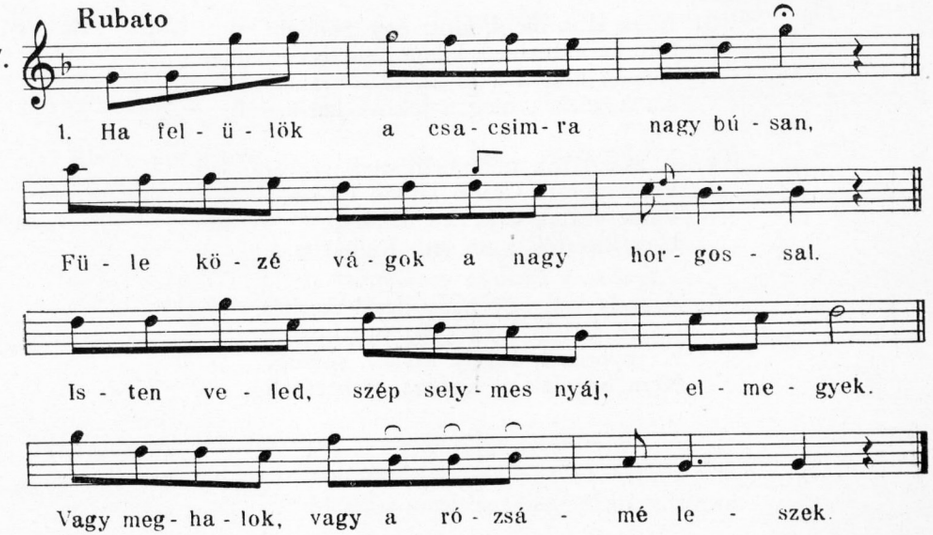

2. Ha felülök kis pej lovam hátára,
Megnézem a más barmát az állásba.
Kiszakajtok harminchárom darabot,
Netek, lányok, tik is boldoguljatok.

Modok József 84 é.

38.

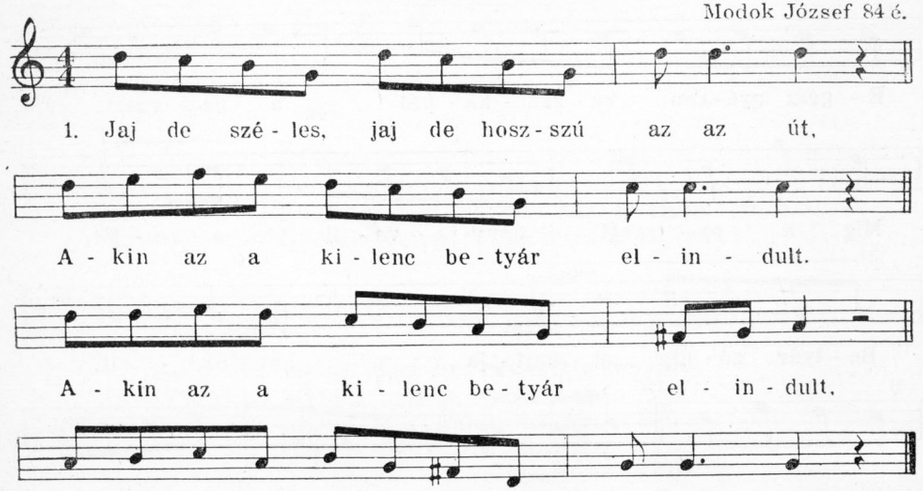

2. Pátvainé, adjon Isten jó estét!
Adjon Isten a betyár(nak) szerencsét!
Pátvainé, ne kívánjon szerencsét,
Még az éjjel kés járja meg a szivét.

3. Fáni lányom, eridj le a pincébe,
Hozzál fel bort a legnagyobb iccébe!
Pátvainé, nem kell nekünk a bora,
Csak a lelkit adja ki a markunkba.

4. Te meg, Fáni, gyujtsd meg azt a szál gyertyát,
Hadd vágom el Máritoknak a nyakát!
De már Fáni akkor meg volt ijedve,
Mert már akkor bokáig járt a vérbe.

5. Jaj, de szépen harangoznak hajnalra!
Megérkezett Pátvainé kocsisa.
Jaj, Istenem, nem jól van itt a dolog!
Ajtót, kaput tárva-nyitva találok.

Gyerek korában hallotta, hogy tizen voltak a betyárok, de Pátvainé egyet a hatóság kezére adott, ezért bosszút álltak rajta. Egy gyerek bebújt az ágy alá s megmenekült. Az beszélte el az esetet.
Pákainé, Pápainé névvel is dalolták.

39.

Modok József 84 é.

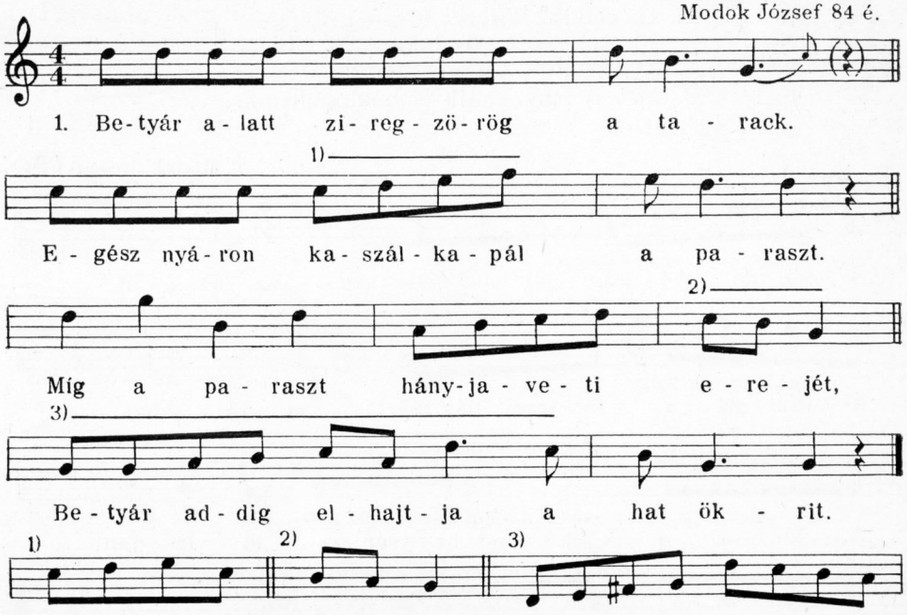

2. Egyik éjjel úgy elhajtom lopottba,
Másik éjjel úgy eladom igazba!
Passzusába szőre, jegye, billegje,
Még tulajdon gazdája se veszi el.

b)

Gál Lidia a jelzett variánsokkal.

1. Már minálunk megismerni úgy lehet,
Ki nem magyar, német pundrát viselget.
A fején meg emeletes kalapot,
A lábán meg gumilásztin papucsot.

2. Már minálunk megismerni úgy lehet,
Aki magyar, magyar ruhát viselget.
Sarkantyút meg darutollas kalapot,
Avval kiván a magyarnak jó napot.

40.

Gál Lidia 53

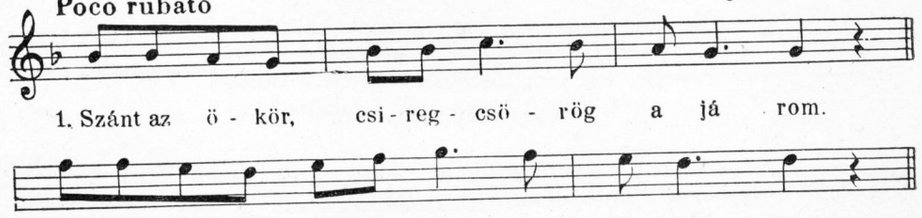

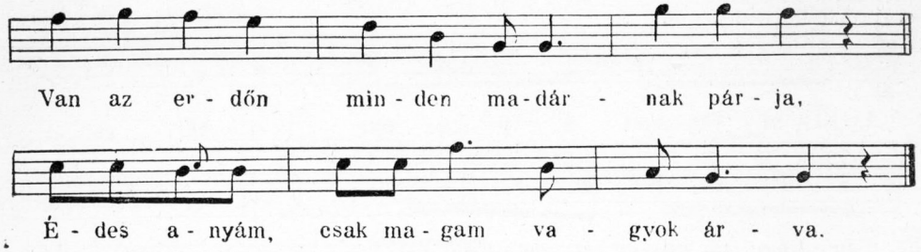

2. Édesanyám kapatott a padkára,
Nem kapatott a paplanos ágyára.
Zöld erdőben, ha rám érik az álom,
Gyöpön vetett nyoszolyám feltalálom.

b)

1. Amott legel hat pej csikó kicsapva,
Mind a hatnak rézbékóban a lába.
Eredj, babám, fordítsd erre a csikót,
Hagy vegyük le a lábáról a békót.

2. Ha levesszük a lábáról a békót,
Hát azután merre hajtsuk a csikót?
Majd elhajtjuk, amerre a nap lejár,
Arra, tudom, a gazdája sosem jár.

41.

Modok József 84 é.

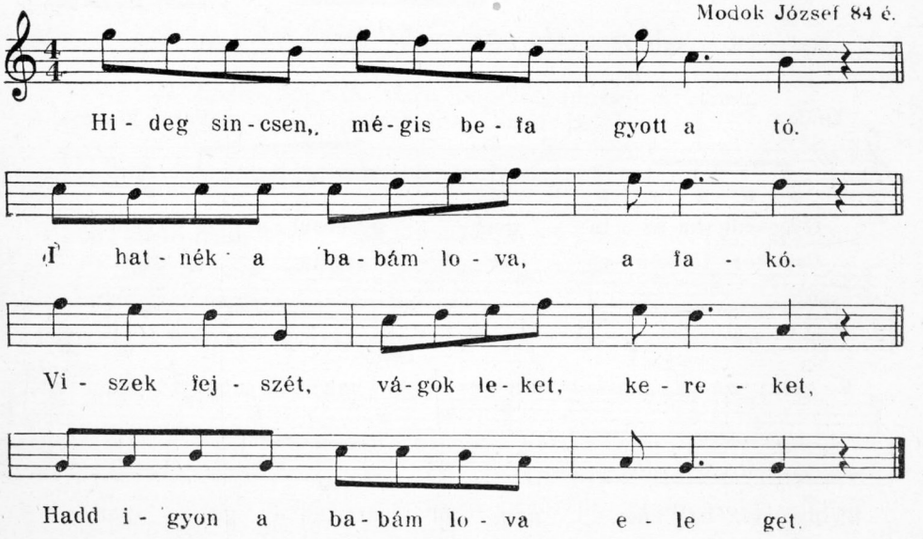

42. **Poco rubato** — Lehöcz Sándorné 35 é.

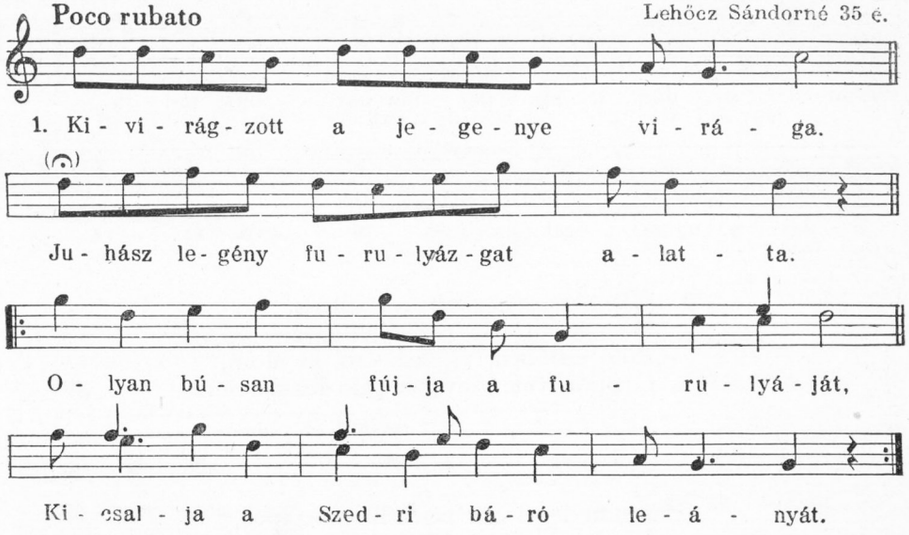

2. Szedri báró ha felül a lovára,
Kinyargal a közeli tanyá(já)ra.
Ott kérdi meg a számadó gulyását,
Nem látta-e Szedri báró leányát.

3. Báró uram, nem láttam a kisasszont,
Három napja oda van a bojtárom.
Tessék nézni, báró uram, a tanyám:
Benne van a cifraszűröm s a subám.

4. Ha felülök a csacsimra nagy búsan,
Füle közé vágok a nagy botommal.
Isten veled, szép selyem nyáj, elmegyek
Sem a tied, sem a másé nem leszek.

5. Falu szélén ácsolják a bitófát,
Amelyre a juhászlegényt akasszák.
Fújja a szél fekete, göndör haját,
Más öleli Szedri báró leányát.

4. *versszaka pásztordalból került bele.*

43. Dudán — Varga Vince 81 é.

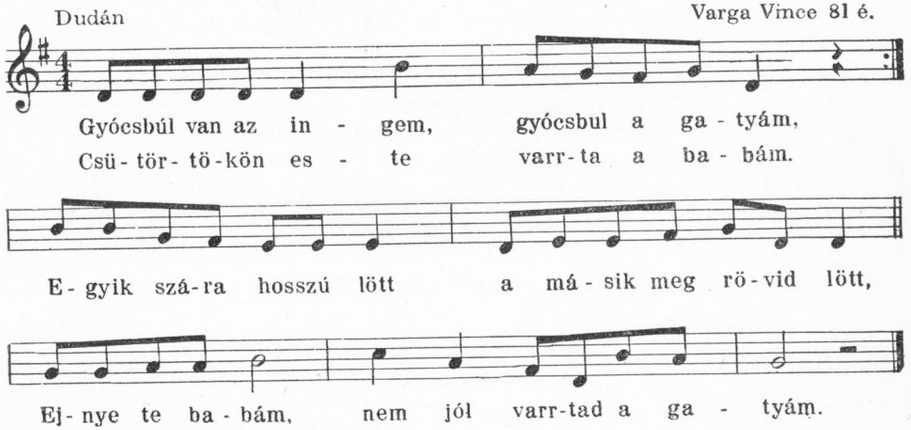

44. Dudán — Varga Vince 81 é.

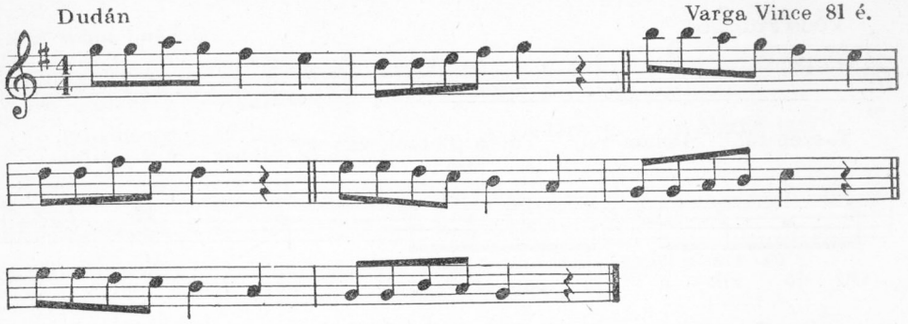

45. Dudán és énekelve — Varga Vince 81 é.

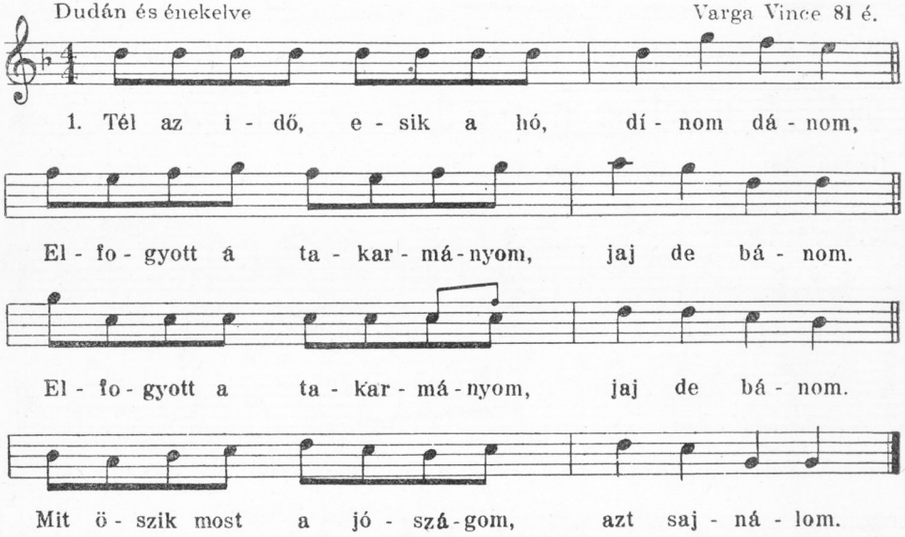

2. Zsiros bográcsom, sédás bográcsom, nincs hús benne,
Arra való kocsmárosné, tőtsön bele.
Üres a csutorám szája, nincs bor benne,
Arra való kocsmárosné, tőtsön bele.

46. **Recit. ad libitum** — Gál Lidia 53 é.

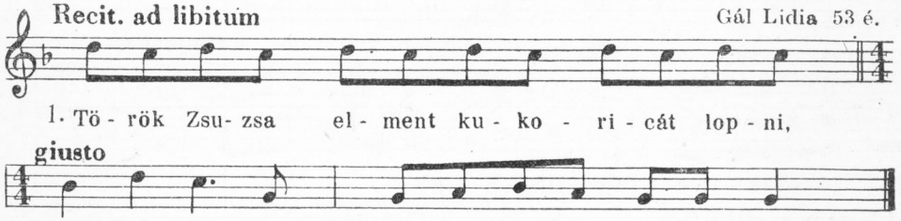

2. Meghallották a zörgésit, elvették a cickötőjit, selyem zsebkendőjit,
Selyemszínű felöltőjit, hajrá haj!

47. **Poco rubato** Orbán Sándor 78 é.

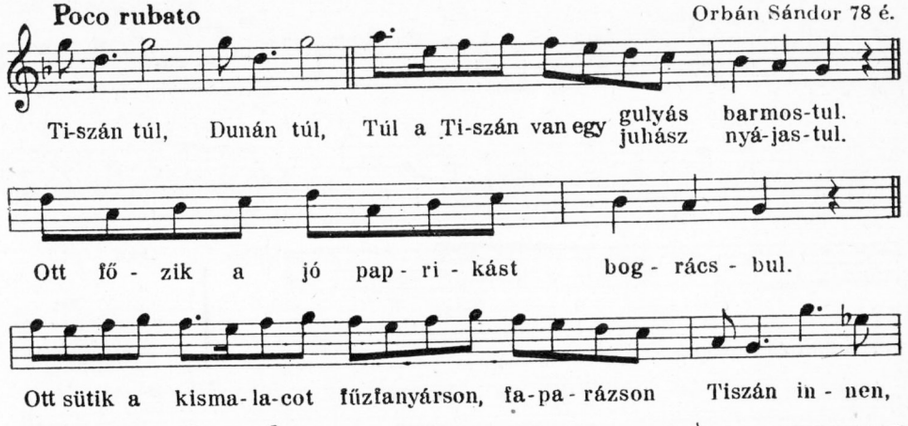

48. Gál Lidia 53 é.

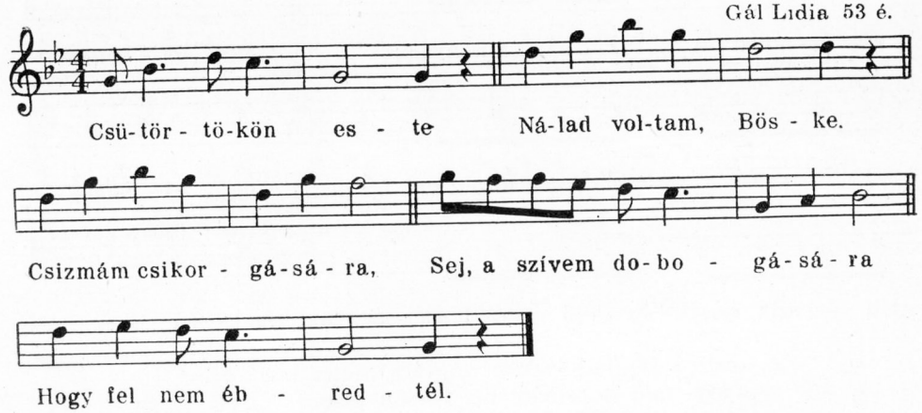

49. Dudán. Szövegét elmondta. Varga Vince 81 é.

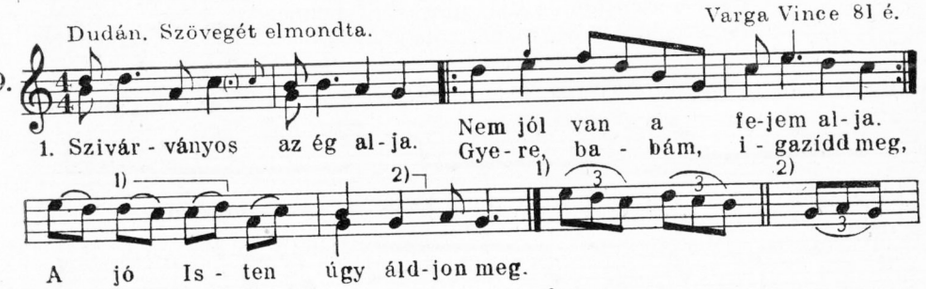

2. Elértem a világi jót,
Elvettem egy cigán ringyót.
Ha mán cigány, mind sógorom,
Van muzsikaszóba módom.

3. Édösanyám mondta néköm,
Minek a szerető néköm?
Körülnézöm gyöngeségöm,
Tunni sem kék még azt néköm.

Orbán Sándor 78 é.

50.

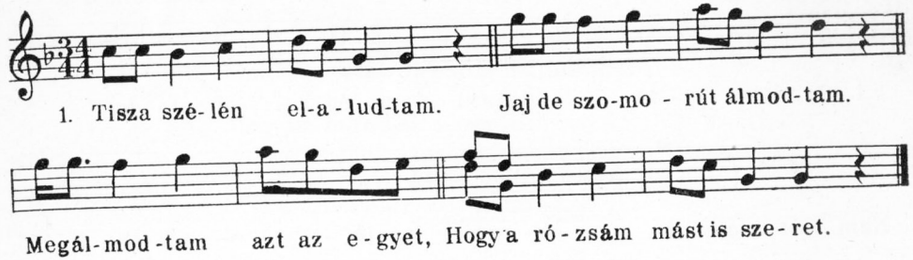

2. Addig rózsám el nem hagylak,
Mig a tóba halak laknak.
Abba pedig mindig laknak,
Igy hát, babám, el nem hagylak.

Orbán Sándor 78 é.

51.

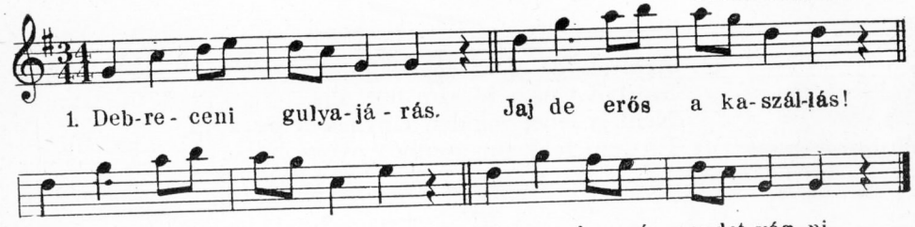

2. Debreceni kis kalapom
Bokréta nélkül hordozom.
Pedig volna, aki kötne,
Egy szép, barna, kis menyecske.

Orbán Sándor 78 é.

52.

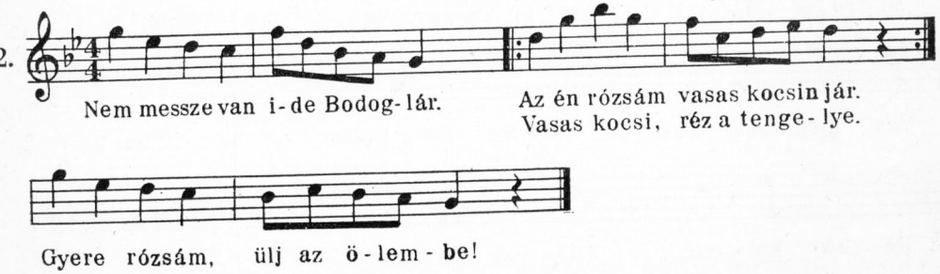

Orbán Sándor 78 é.

53.

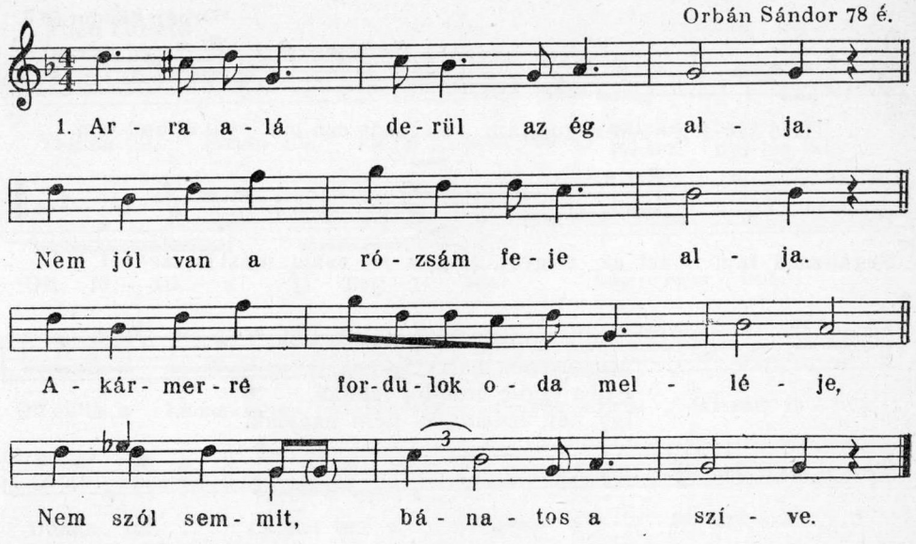

2. Arra alá derül az ég alja.
Szűrből van a rózsám feje alja.
Nem is lehet minden lánynak fehér ágya,
Én sem fekszem gombos nyoszolyába.

Dudán. Varga Vince 81 é.

54.

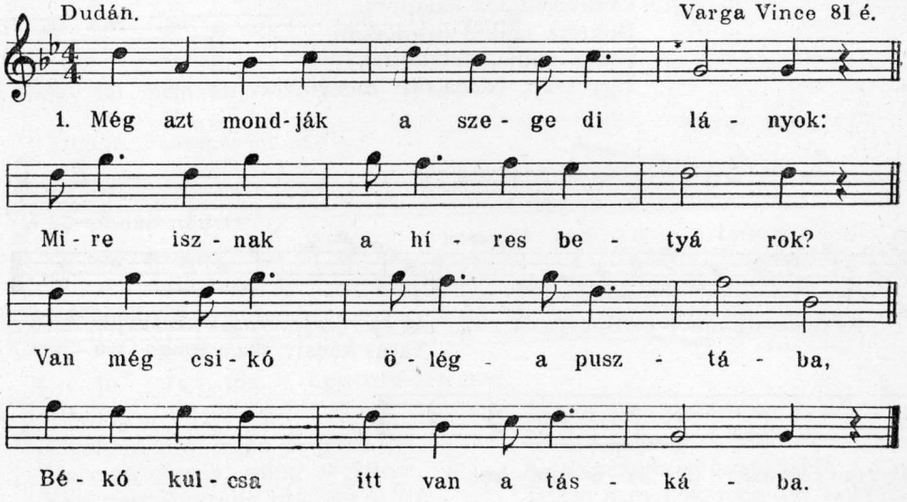

2. Még azt mondják a szegedi lányok:
Mire isznak a szegény mónárok?
Van még buza ölég a malomba,
Malom kulcsa itt van a markomba.

3. Még azt mondják a szegedi lányok:
Mire isznak a szegény halászok?
Van még potyka ölég a bárkába,
Bárka kulcsa itt van a táskába.

Dudán, lassú csárdás. Varga Vince 81 é.

55. *a)*

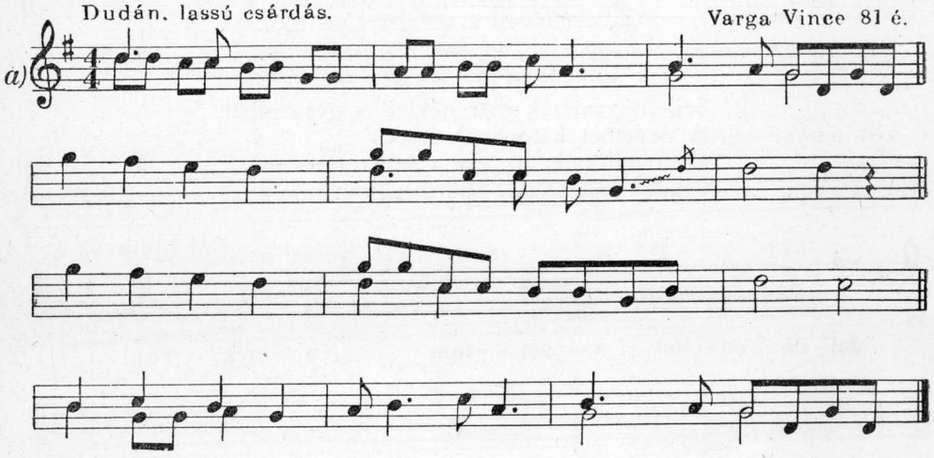

U. a. énekelve. Sörös Antalné, Halász Ilona (Varga V. unokája).

b)

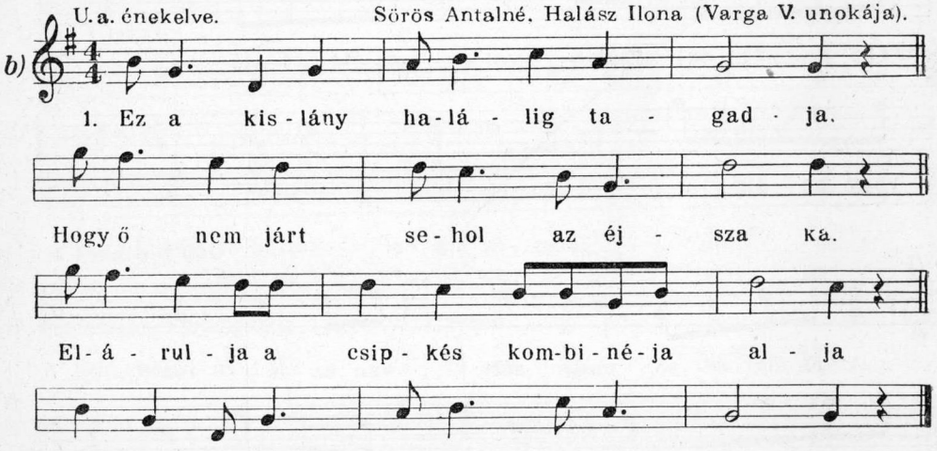

«A Schneider-cég szőllejében, kötözés közben daloltuk.»

56. Gál Lidia 53 é.

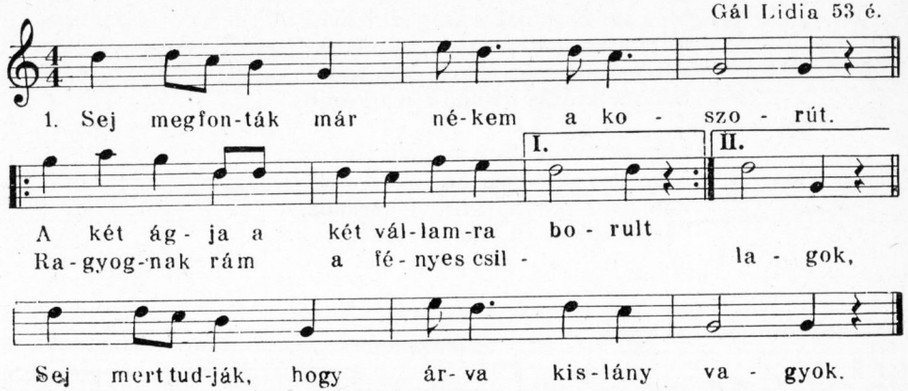

2. Sej, megvarrták már nékem a gyászruhát,
A nevemet katonának irják.
Ha meglőnek, jó lesz a sebemre,
Sej, ha meghalok, eltemetnek benne.

57. Gál Lidia 53 é.

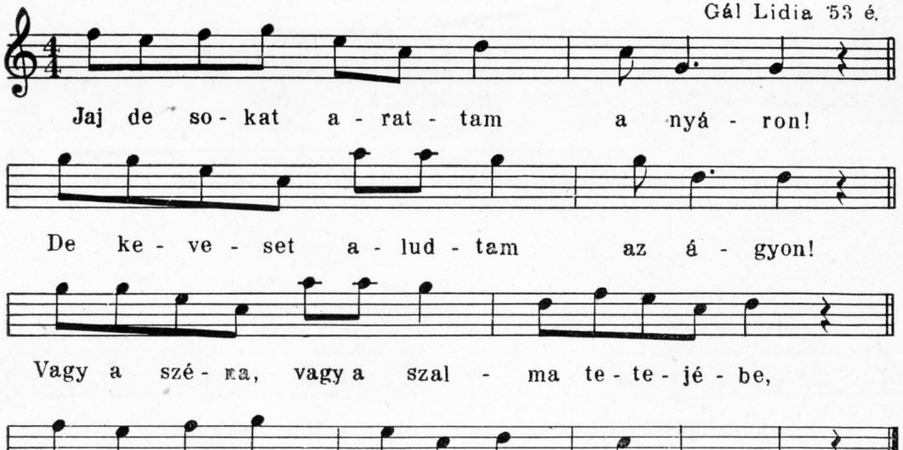

58. Gál Lidia 5? é.

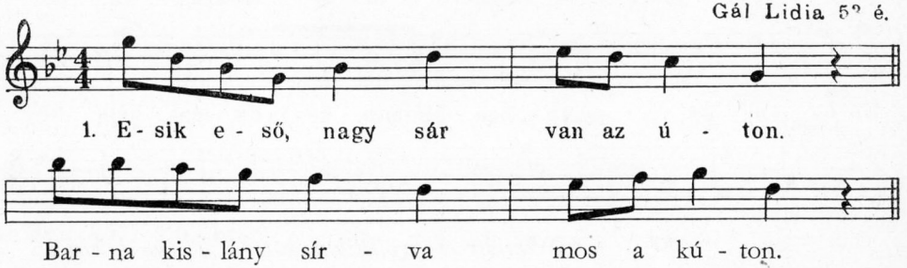

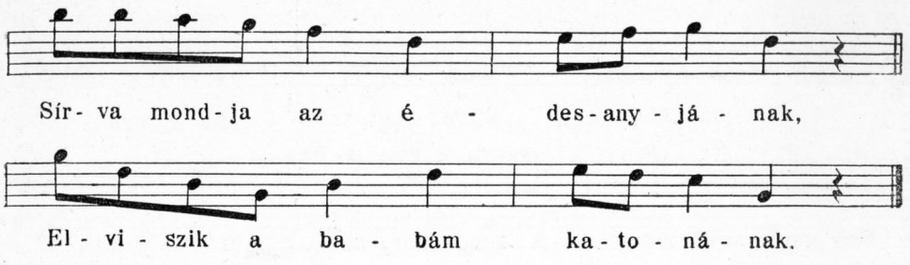

2. Ne sírj, lányom, ne sírj a faluba,
Marad még legény a te számodra.
Tudom, anyám, tudom (de) nem szeretem,
Gyász lesz vele az egész életem.

59. Orbán Sándor 78 é.

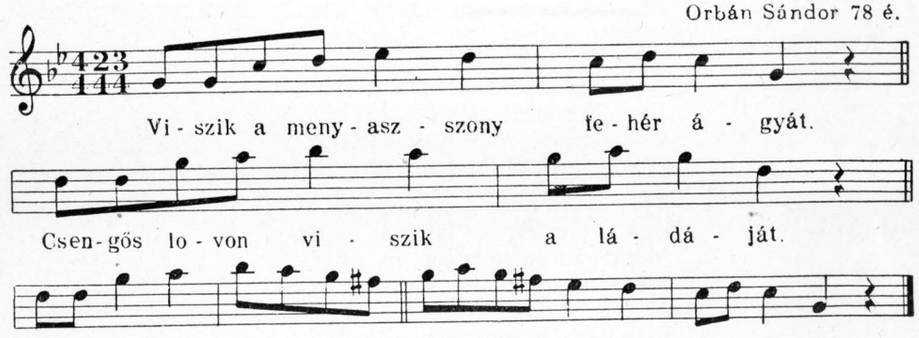

60. Orbán Sándor 78 é.

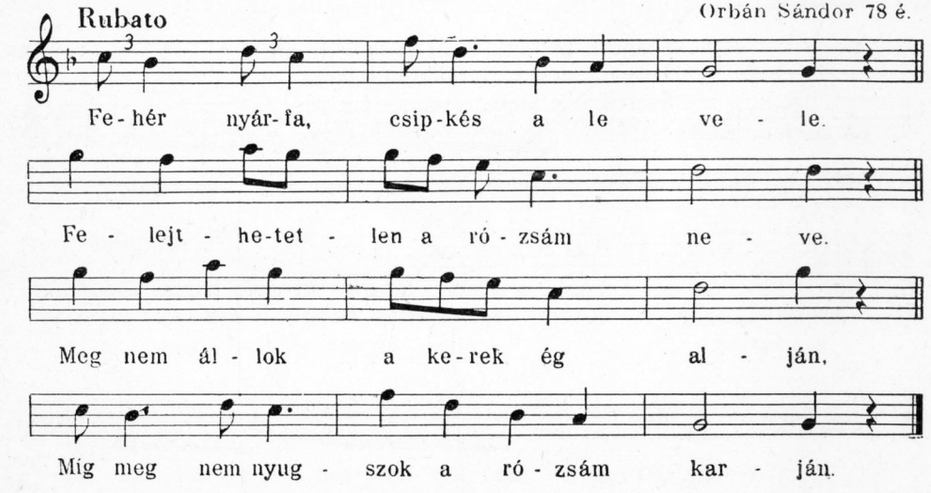

61.

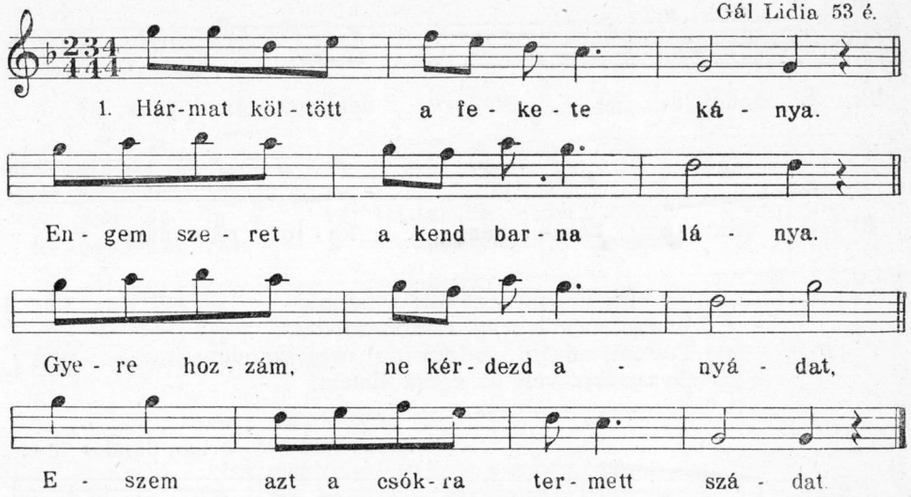

2. Rózsát ültettem a gyalogútra,
Ugy szeretlek, az Isten is tudja.
Megtagadom apámat, anyámat,
Mégsem adom a szeretőm másnak.

3. Esik eső, csöpörögve esik,
A szép kislányt sokan fölkeresik.
Fölkeresik télbe, nyárba, sárba,
Akármilyen sötét éjszakába.

4. Szánom-bánom, amit cselekedtem,
Hogy tevéled szerelembe estem.
Szerelembe nem estem, csak szóba,
Sajnálom, de nem tehetek róla.

«Kislán koromba nagyon daloltak».

62.

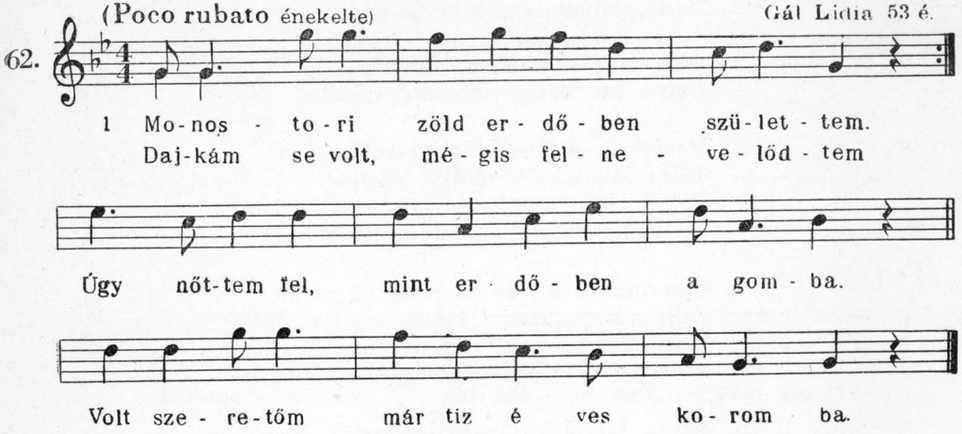

2. Monostori zöld erdőben van egy fa,
Jaj, de sokat áztam-fáztam alatta.
Tetejéből hullott rám a virága,
Betyár voltam már tiz éves koromba.

3. Én voltam az öreg csárdás szép lánya,
Betyárokkal mulattam a csárdába.
A számukra gyöngy bokrétát kötöttem,
De igazán csak egy legényt szerettem.

63.

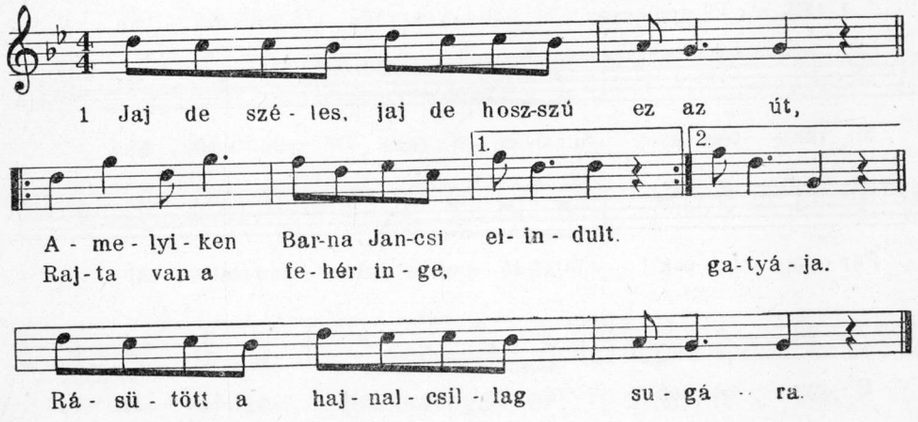

2. Barna Jancsi kimegyen az erdőbe,
Jó komája fekszik egy fa tövébe.
Jó komája fekszik egy fa tövébe,
Barna Jancsi ott ölte meg fektébe.

3. Véres lett a Barna Jancsi ruhája,
Majd kimossa szeretője, babája.
Mosd ki babám ingem, gatyám fehérre,
Holnap mék a csendbiztos úr elébe.

4. Csendbiztos úr, adjon Isten jó napot.
Adjon Isten, Barna Jancsi, mi bajod?
Csendbiztos úr, szívem nyomja a bánat,
Mert egy lányért megöltem a komámat.

5. Barna Jancsi, ezt nem jól cselekedted,
Hogy egy lányért legjobb komád megölted.
Csendbiztos úr, régen volt ellenségem,
Kovács Mari nem lehet feleségem.

6. Illavai börtönajtó de sárga!
Oda van a Barna Jancsi bezárva.
Illavai börtönajtó, repedj meg,
Barna Jancsi, sose szabadulhass meg!

«Akkora kislány voltam, mikor anyám mindig dalolta».
«Barna Jancsi sóti (solti) volt, anyám fiatal volt, mikor történt.»

64.

Modok József 84 é.

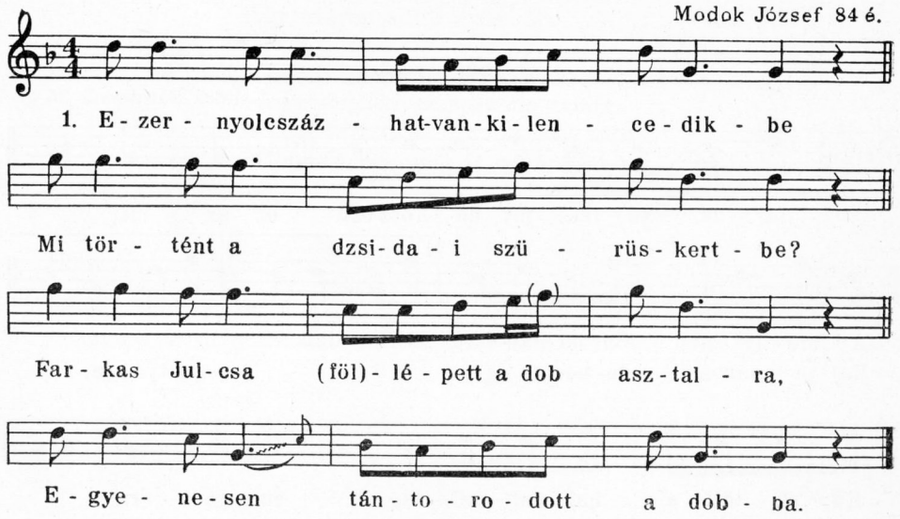

2. A pajtása kiáltja a gépésznek:
.....
Gépész uram, álljon meg a masina,
Mert pajtásom beleesett a dobba.

3. A dsidai árpa tábla de széles,
Arra jár a kis pacsirta, beszédes.
Azt beszéli Farkas Julcsa anyjának:
Hirtelen halála lett a lányának.

65.

Orbán Sándor 78 é.

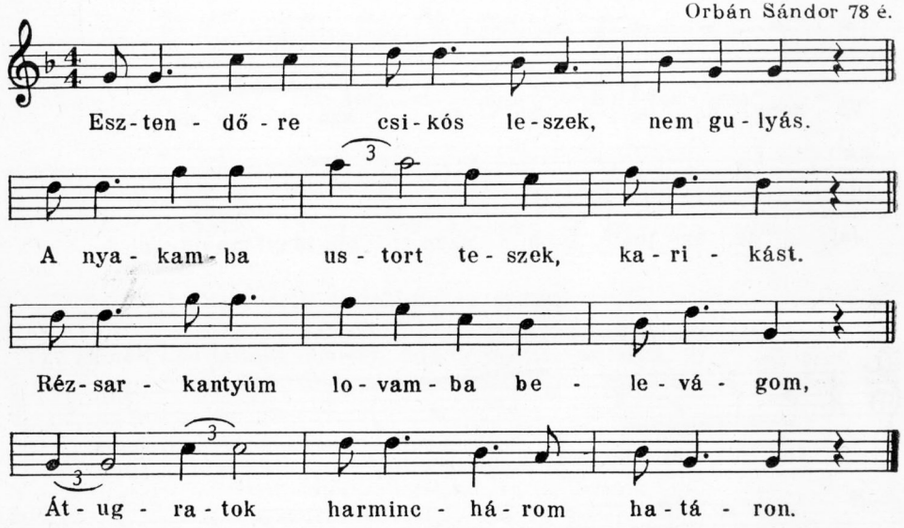

66.

Orbán Sándor 78 é.

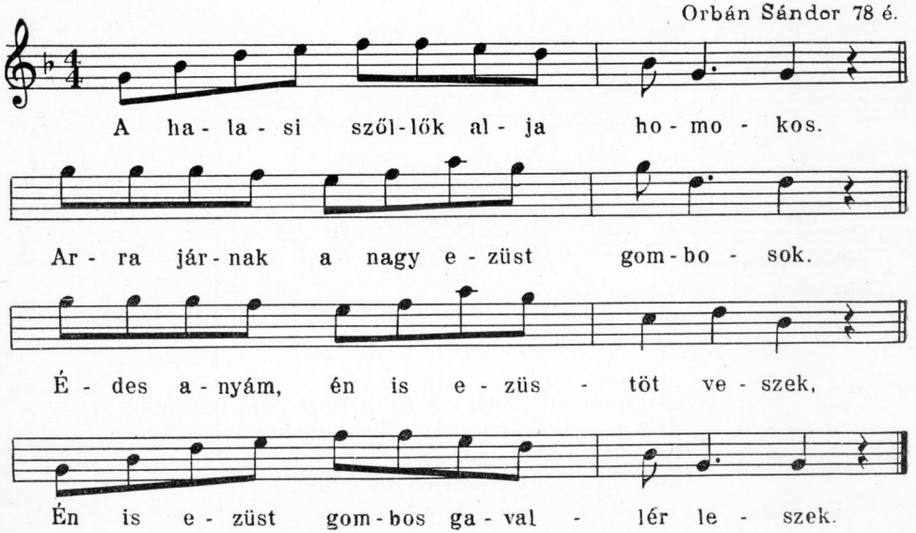

Orbán Sándor 78 é.

67.

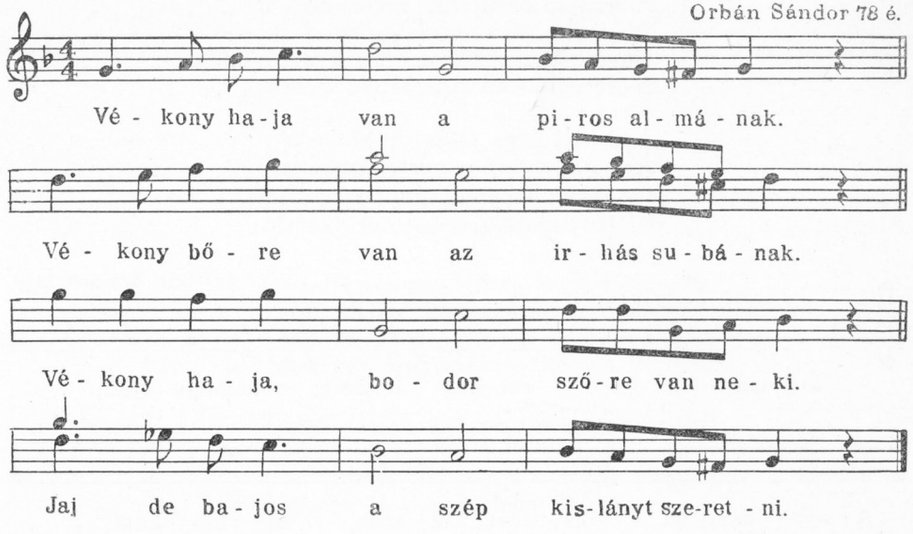

Orbán Sándor 78 é.

68.

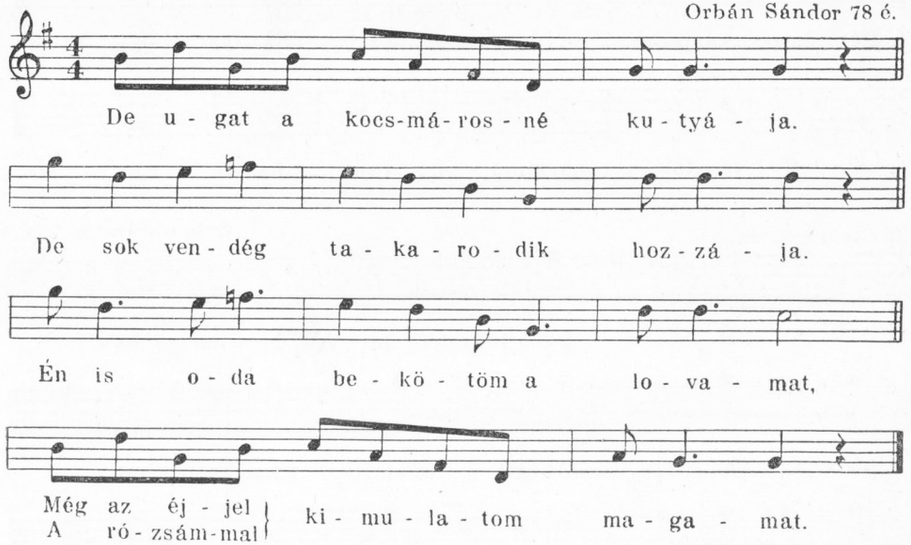

2. Korcsmárosné, már én több bort nem iszom,
Mert magának nagyon sokkal tartozom.
Irja fel a rézfokosom nyelére,
Hány itce bort ittam én meg hitelbe.

Gál Lidia 53 é.

69.

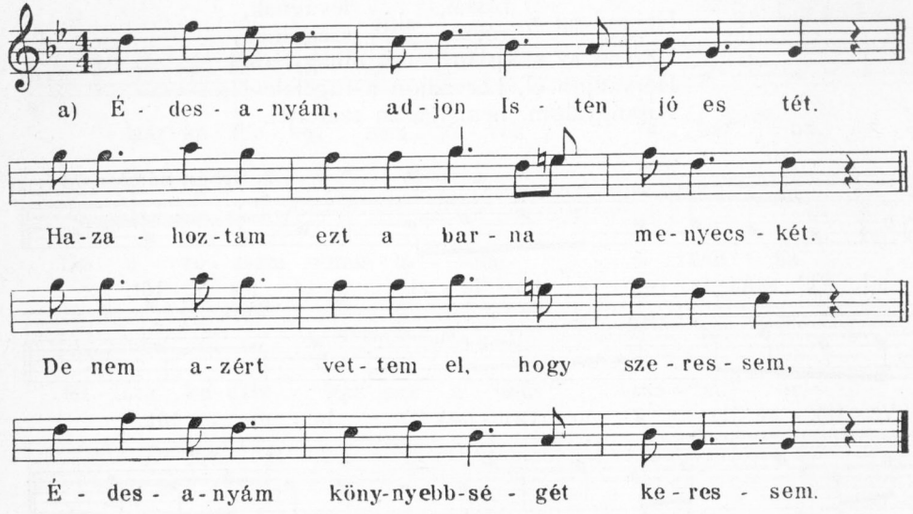

b)

1. Szegedébe föltekintek a pócra,
Komisz kenyér, bádog csajka van rajta.
Komisz kenyér, bádog csajka van rajta,
Én rám még a jó Istennek sincs gondja.

2. Édesanyám, mi van a kötőjébe?
Fehér kenyér. Adjon nekem is belőle.
Annyit adjon, mig Csabára de beérek,
Majd azután kevesebb is elég lesz.

Gál Lidia 53 é.

70.

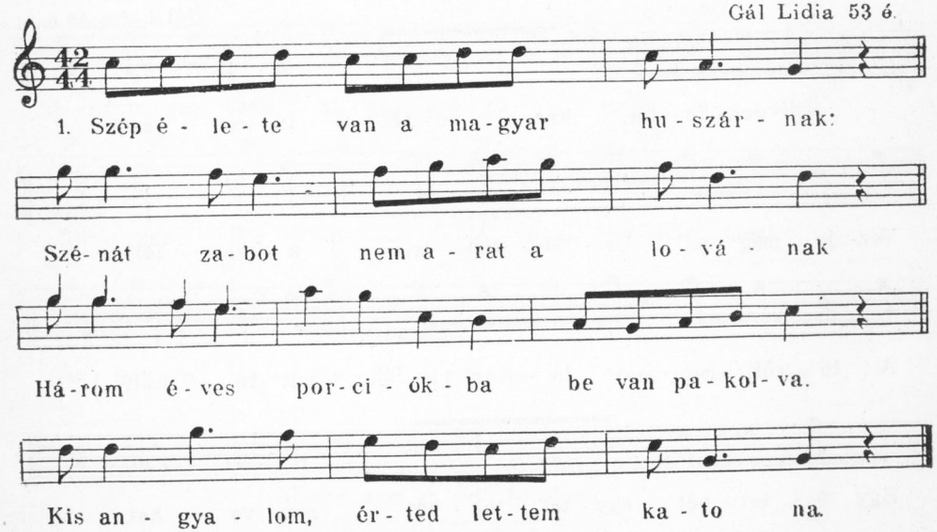

2. Hervad az a fűszál, akit levágnak,
Hervad az a rózsa, akit szagolnak,
Hervad az a kislány, akit elhagynak.
Hervadjon el, hervadjon a fügefalevél,
Kisangyalom, nem igazán szerettél.

Orbán Sándor 78 é.

71.

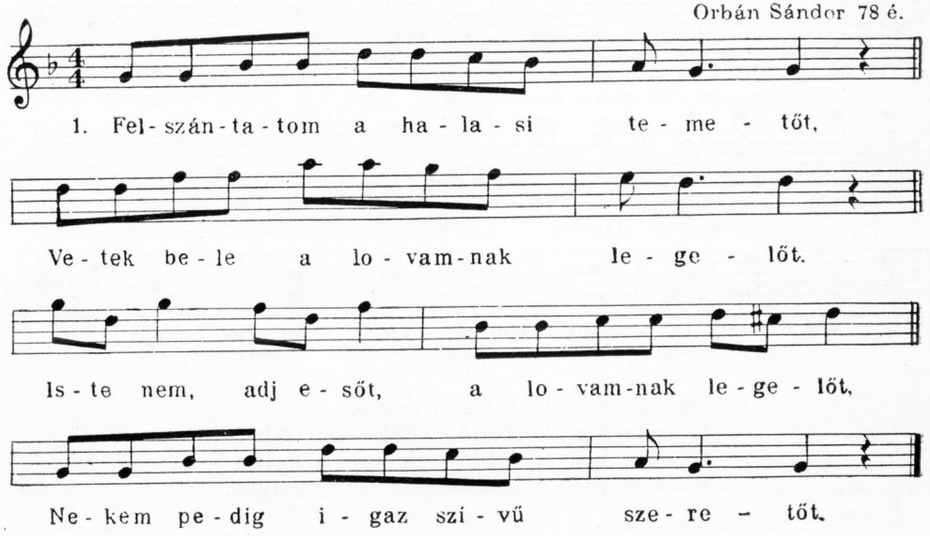

2. Felszántatom a halasi nagy uccát,
Vetek bele piros pünkösdi rózsát.
Istenem, stb.

Gál Lidia 53 é.

72.

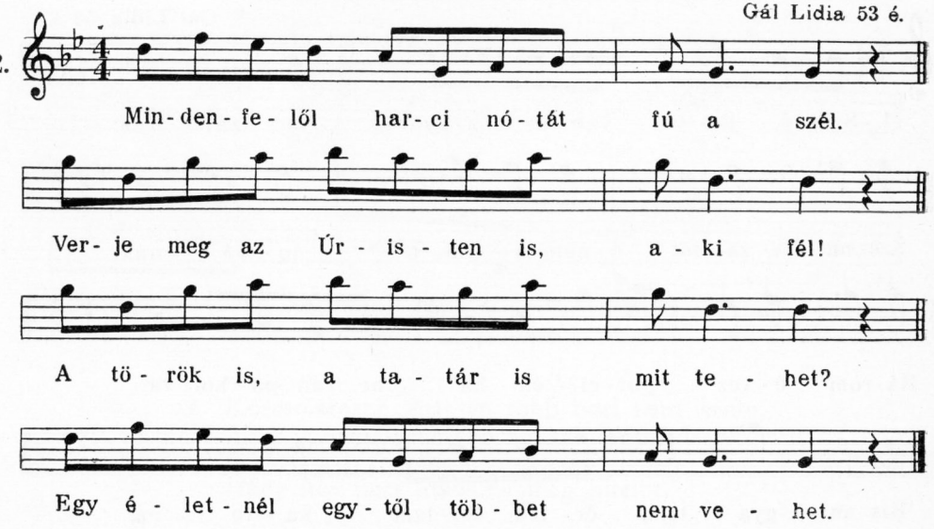

Gál Lidia 53 é.

73.

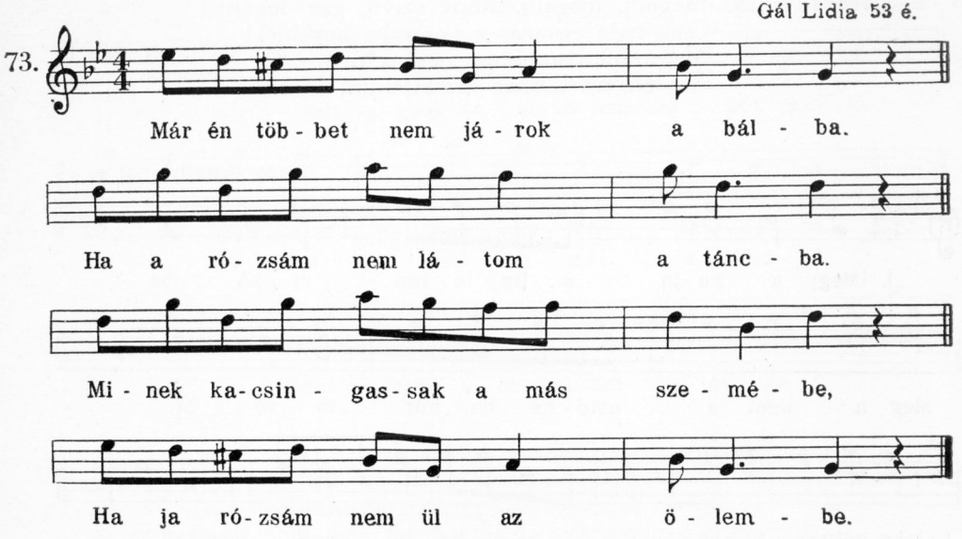

«Csak apán tudta, olyan régebbiek. Rettenetes dallos volt, meg atyám is» (nagyapja).

Dudán és énekelve. Varga Vince 81 é.

74.

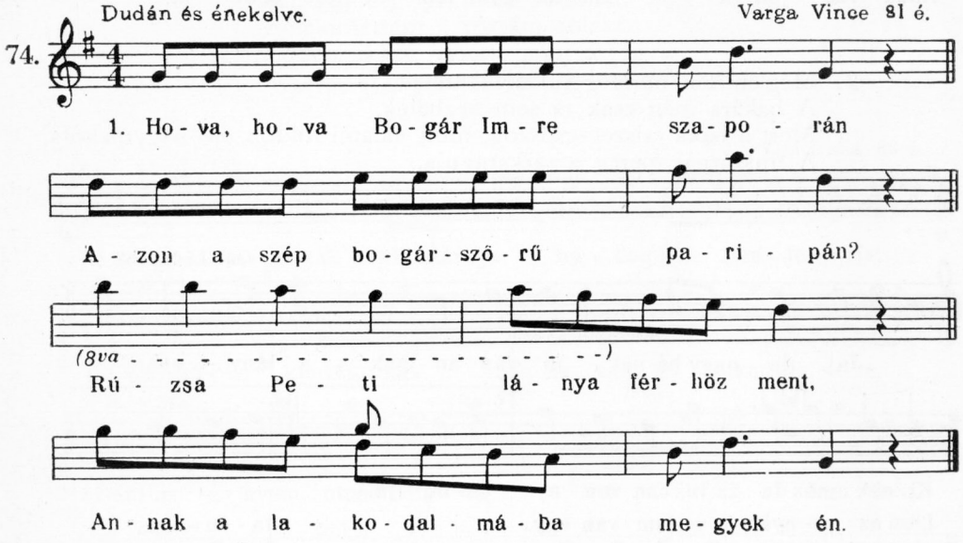

2. Hogyha bizon lakodalomba mén kend,
Minek az a sárga fokos odafönt?
Minek van az oda föltűzve
Kicifrázott nyeregkápa fejibe?

3. Megállj, megállj, álnok szivű, gaz legény!
Csak még egyszer a kezembe kerülnél!
Megmutatnám, hogy nem a tied,
Aki engem jobban szeret, mint téged.

Sörös Antalné 28 é.

75.

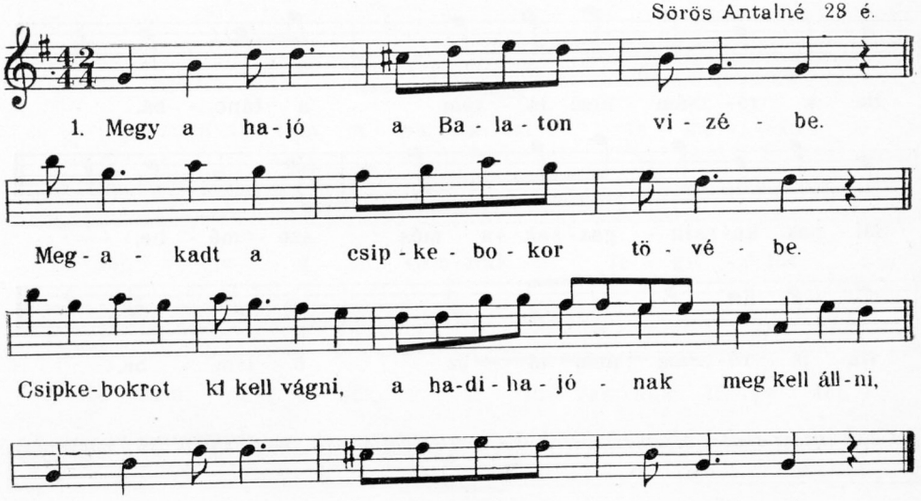

2. Még én élek, mindég huszárt szeretek,
A bakára még csak rá sem nézhetek.
Mert a baka csiszeg-csoszog, mint valami földön ülő hagymakofa,
A huszárnak pereg a sarkantyuja.

Gál Lidia 53 é.

76.

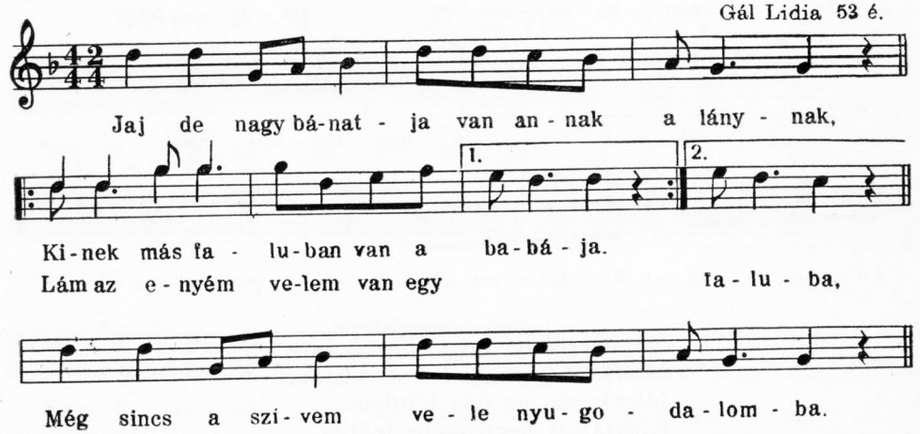

Orbán Sándor 78 é.

77.

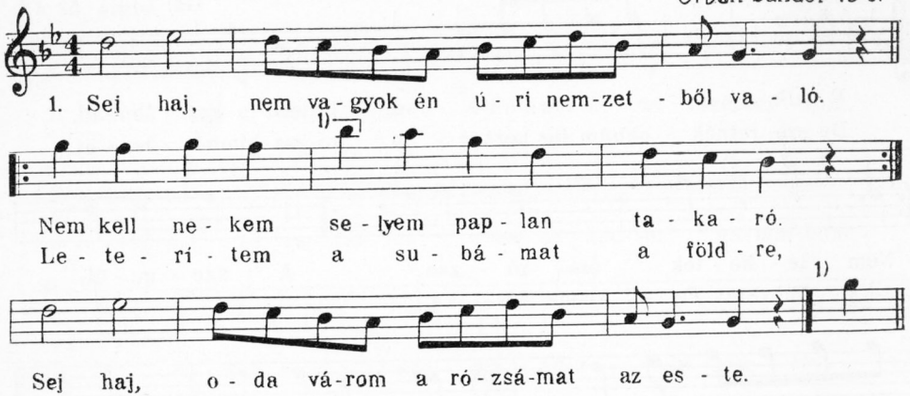

2. Sej, haj, ne feküdj a szénaboglya tövébe,
Körül van az rózsafával ültetve.
Könnyebb nékem száz rózsafát kivágni,
Sej, haj, mint tetőled, kisangyalom, megválni.

«Gyerekkorában tanulta»

b) Gál Lidia a jelzett eltéréssel.

Sej, haj végigmentem a tarjáni nagy uccán,
Betekintettem a rózsám ablakán.
Éppen akkor vetette meg az ágyát,
Sej, haj, igazgatta körül-fodros párnáját.

Gál Lidia 53 é.

78.

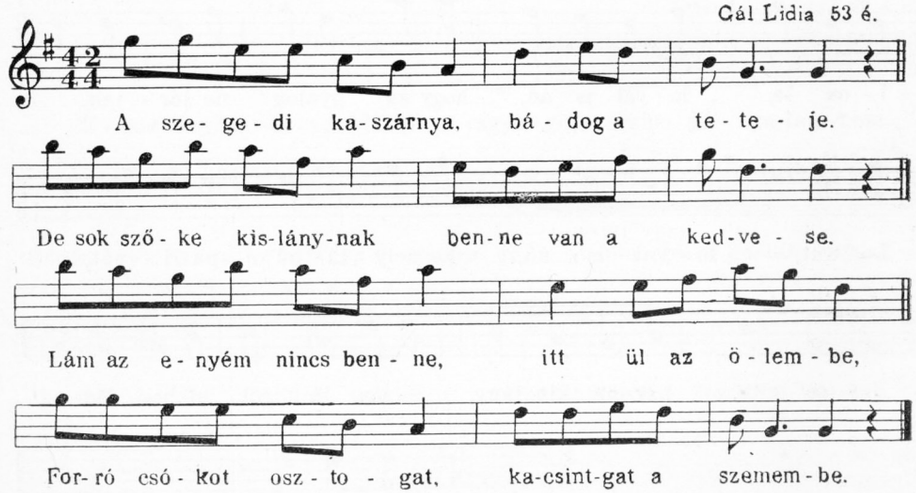

«Olyan régiek, hogy sose vöszi az ember elő!»

79. Gál Lidia 53 é.

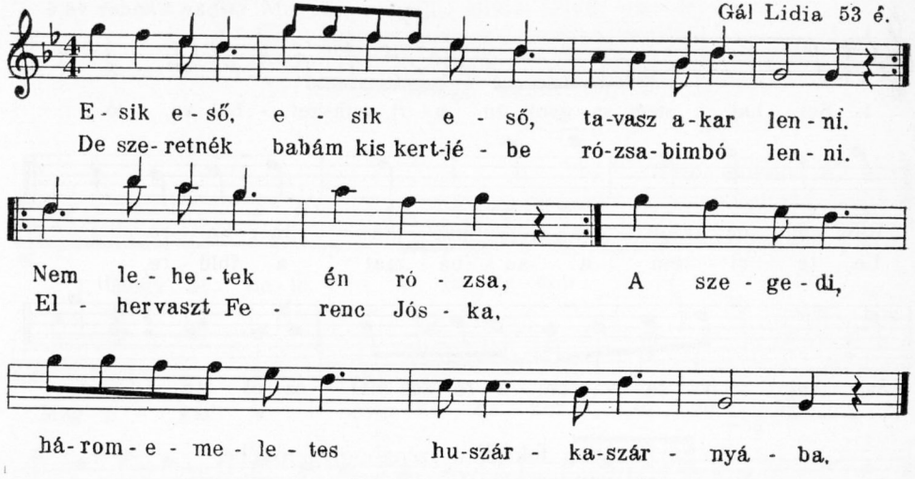

80. Gál Lidia 53 é.

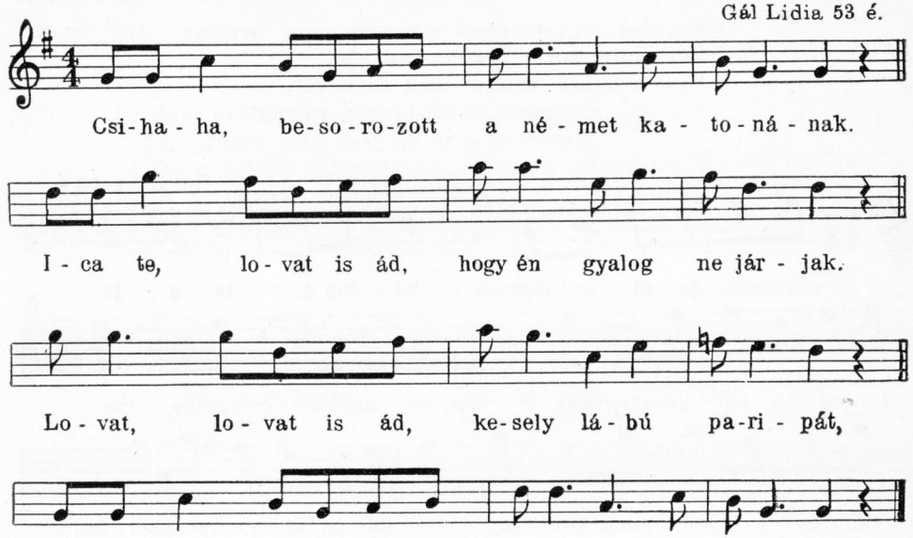

81. Orbán Sándor 78 é.

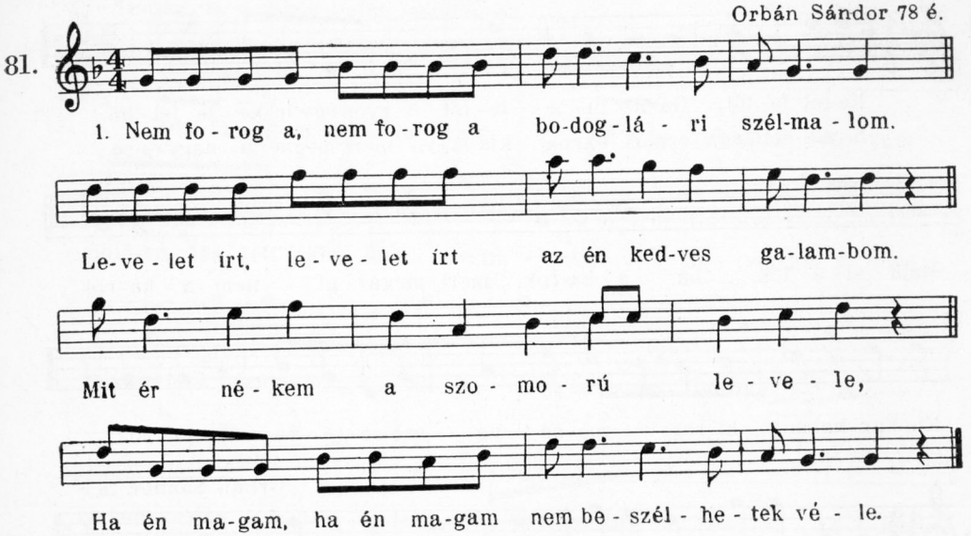

2. Nem forog a, nem forog a bodoglári szélmalom.
Levelet írt, levelet írt az én kedves galambom.
Hűtlen lettél, mással éled a világod,
Akkor ölelt meg a mónár, mikor a szél megállott.

82. Orbán Sándor 78 é.

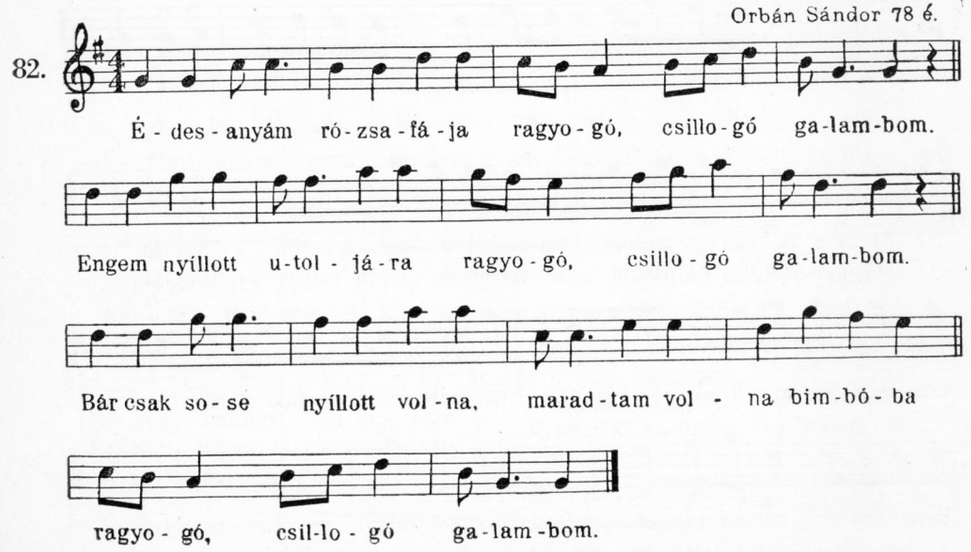

83.

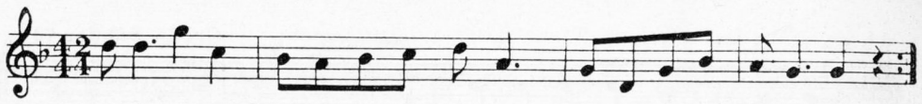

Ke-let fe-lől, Ga-li-ci-a fe-lől gyön egy fe-ke-te fel-hő.
Si-ess kislány, csinos, barna kis-lány, mert megver a nagy es-ső

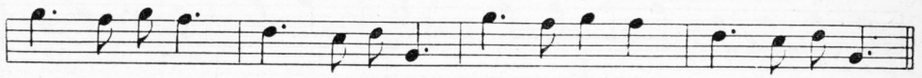

Majd si-e-tek, ha a-ka-rok, mert megáz-ni nem a-ka-rok.

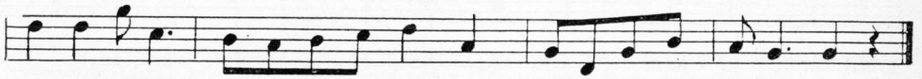

Kis-kun-halas hí-res vá-ro-sá-ba sze-re-tő-re ta-lá-lok.

Orbán Sándor 78 é

84.

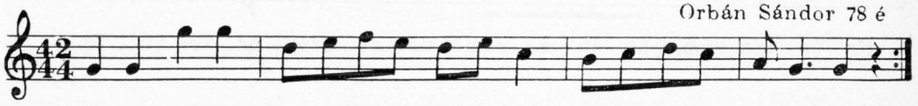

Á-tal mennék én a Tiszán la-di-kon, la-di-kon, de la-di-kon,
De nem tudom, hol la-kik a ga-lambom, galambom, de ga-lambom.

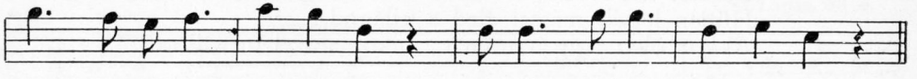

Bent la-kik a vá-ros-ba, a har-madik uc-cá-ba.

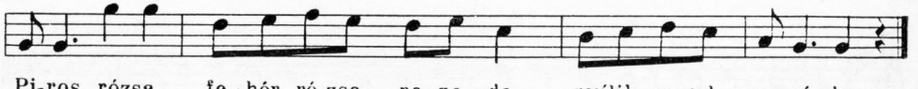

Pi-ros rózsa, fe-hér ró-zsa, re-ze-da nyílik az ud-va-rá-ba.

Sörös Antalné 28 é.

85.

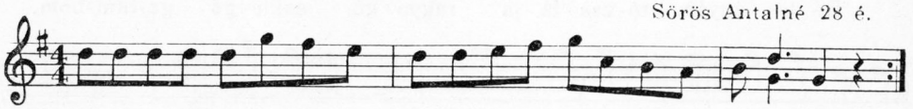

1. Ar-ra a-lá van egy malom, bá-na-tot ő rólnek a-zon i-haj-ja.
Nekem is van egy bá-natom, el-viszem és le-já-ratom csuhaj-ja.

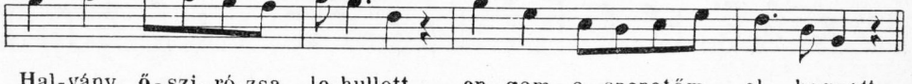

Hal-vány ő-szi-ró-zsa le-hullott, en-gem a szeretőm el-hagyott.

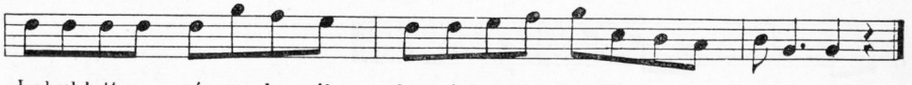

Lehul-lott a ró-zsa-le-vél, lá-tod, babám nem i-ga-zán szeret-tél.

Második versszakát lásd a 77. oldalon.

Dudán, (a szöveget külön mondta rá).

Varga Vince 81 é.

86.

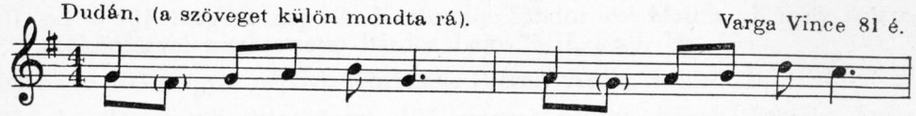

Be-fo-gom a lo-vam, be-fo-gom a lo-vam

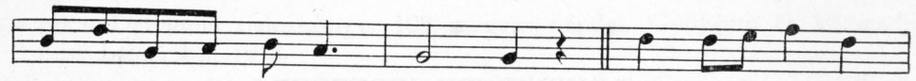

Zöld-re-fes-tett kis ko-csim-ba. El-viszem a búzám,

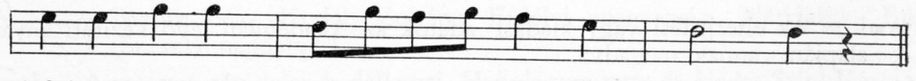

elviszem a búzám a ha-la-si gőz-ma-lom-ba.

Hallod-e te lisztes molnár, ő-röl-jed meg a bú-zá-mat,

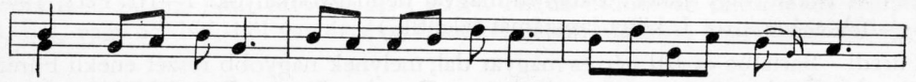

Mer más ö-le-li, mer más ö-le-li o-da ha-za a ba-

bá-mat. (a végén.)

«Katonáktól tanulta».

Gál Lidia 53 é.

87.

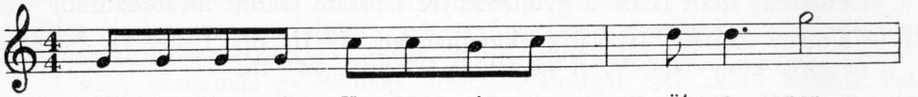

A ha-la-si Ko-ro-ná-ra süt a nap,
Mi-kor en-gem a fő-or-vos vi-zi-tál,

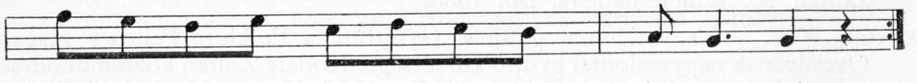

Meg-jöt-tek a vi-zi-tá-ló fő-u-rak.
Kis-an-gya-lom a ka-pu-ba sir-do-gál.

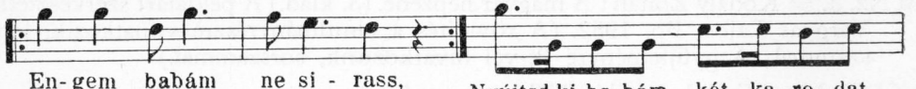

En-gem babám ne si-rass, Nyújtsd ki, ba-bám, két ka-ro-dat,
Ér-tem könnyet ne hul-lajts,

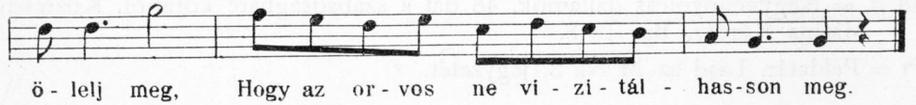

ö-lelj meg, Hogy az or-vos ne vi-zi-tál-has-son meg.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Akad. = Az elterjedési vagy kiadási adatok az Akadémián lévő kézirati anyag alapján vannak megadva.

Áj = Vargyas Lajos: Áj falu zenei élete. Bp. 1941. Tanya, falu, mezőváros. 2.

B. = Bartók Béla: A magyar népdal. Bp. 1924. (Megj. 1925.)

Bartal. = Magyar népdalok. Egyetemes gyűjtemény. A Kisfaludy-társaság megbízásából gyűjtötte, s énekre és zongorára alkalmazva kiadja Bartalus István. I—VII. köt. Bp. 1873—1896.

BN = Berze Nagy János: Baranyai magyar néphagyományok. I—III. Pécs, 1940. (A számok az I. kötet lapszámát jelentik.)

Füredi—Bartalus = 101 nép és magyar dal, melynek nagyobb részét énekli Füredi M. Énekre és zongorára alkalmazta Bartalus István, Pest (1861).

Füredi—Bognár = 100 magyar népdal. Gyűjtötte...'s...Bognár Ignác zongorakíséretében kiadja Füredy Mihály. (Pest, 1851.)

Hódm. = Kiss Lajos: Régi népdalok Hódmezővásárhelyről. Gyűjtötte —. 86 dallam szöveggel. Karcag, 1927. A magyar föld és népe. 1.

Hort. = Ecsedi István—Bodnár Lajos: Hortobágyi pásztor- és betyárnóták. Debrecen, 1927. (Erre a gyűjteményre lapszám szerint hivatkozunk.)

IÉ = Kodály Zoltán: Iskolai énekgyűjtemény. I—II. Bp. 1943—44. Nemzetnevelők könyvtára. V. A népiskola könyvei. 14—15.

Kiss G. = Kiss Géza: Ormányság. Bp. 1937.

Kodály Eml. II. = Zenetudományi tanulmányok. 1. sz. Emlékkönyv Kodály Zoltán 70. születésnapjára. Bp. 1953.

MNGY XIV. = Nagyszalontai gyűjtés. Gyűjtötte a Folklore Fellows Magyar Osztályának nagyszalontai gyűjtő szövetsége. Kodály Zoltán közreműködésével szerkesztette Szendrey Zsigmond. Bp. 1924. Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV. Kiadja a Kisfaludy Társaság.

M Nz. 3. = Kodály Zoltán: A magyar népzene. (3. kiad.) A példatárt szerkesztette Vargyas Lajos. Bp. 1952. (A rövidítés a tanulmányrészre vonatkozik, lapszámmal. A gyűjteményre Pt-vel hivatkozunk, sorszámmal.)

NCL = Nagy Czirok László. (Tőle származó adat, vagy megjegyzés után.)

48 d. = Negyvennyolcas dallamok. 48 dal a szabadságharc korából. Közreadja Mathia Károly. Bp. 1948.

Pt = Példatár. Lásd az M Nz 3. jegyzetét.

101 nd = 101 magyar népdal. Karácsony Sándor és Mathia Károly közreműködésével szerkesztette Bárdos Lajos. VII. kiad. Bp. 1945.

103 nd = 103 magyar népdal. Közreadja Péczely Attila. 3. kiad. Bp. 1943.

107 nd = Dunántúli daloskönyv. 107 magyar népdal. (Szerk. Péczely Attila. Bp. 1947.)

108 nd = Délvidéki daloskönyv. 108 magyar népdal. Gyűjtötte és közreadja Kiss Lajos. Bp. 1943.

111 td = 111 táncdal. Lajtha László és mások gyűjtéséből összeállította Gönyey Sándor.

Sz. Nd. = Bartók Béla—Kodály Zoltán: Erdélyi magyarság. Népdalok. Bp. 1923. (Székely népdalok.)

Szini = A magyar nép dalai és dallamai. Hangjegyre tette és kiadta Szini Károly. 1—4. Pest, 1865.

A rövidítés után álló szám a dallamok sorszámát jelenti (a Hort, BN. és M. Nz 3. kivételével.)

48 d., 101—108 nd., 111 td-ból csak olyan dallamokra hivatkozunk, melyek nem a külön idézett, nagyobb gyűjteményekből vannak átvéve, illetve azokkal azonosak: B., Sz. Nd., MNGY XIV és Pt. Ha az utóbbiban feltüntetett dallam B.-ból, vagy Sz. Nd.-ból van átvéve, mindkét helyre utalunk, köztük egyenlőségjellel.

Áj, Hódm., Hort. és MNGY XIV-ből idézett daloknál lelőhelyet nem írunk ki, mert a címben feltüntetett helyről származnak. Ugyancsak nem jelöljük meg Szininél és Füredinél, aki nem ad lelőhelyet, sem Bartalusnál, akinek adatai megbízhatatlanok. Kiss G-ban is a cím adja meg az eléggé szűk származási területet (jórészt Kákicsot és környékét). BN-ból idézett változatok túlnyomórészt Mohácsról és környékéről kerültek elő.

Nem idézzük azokat a régebbi kiadványokat, amelyek főleg más gyűjteményekből szerzik anyagukat és általában nem olyan régiek, mint a fentiek, tehát a dallam korára nézve (a feltűnés, népszerűvé, ismertté válás tekintetében) nem szolgáltatnak lényeges adatot (Limbay, Szunyoghné stb.).

A nagy akadémiai gyűjtemény kéziratos anyagát csak akkor vontuk bele az összehasonlításba, ha az illető dalnak nem volt kiadott változata, tehát kiadványaink alapján ritkának látszott. Amelyik dalhoz azt írtuk, «Változata nincs», azt jelenti, hogy az akadémiai anyagban sincs közvetlen variánsa. «Változata kiadva nincs» azt jelenti, hogy az Akadémián van kéziratos változat.

MAGYARÁZATOK A DALLAMOKHOZ

1. Változata B. 170. Rákoskeresztur. Itteni ritmusa látszik eredetinek, Dudanóta.

2. Dudanóta, Változata nincs.

3. Ha első sorát oktávval lejjebb helyezzük, 10. sz. dalunkhoz hasonló dallamot kapunk. Lehet, hogy itteni formája az eredeti s a rendkívül elterjedt 10. sz. oktáv-áthelyezésből keletkezett.

4. Formája AA^5BA, tehát tulajdonkép az új stílusú dalok közé tartoznék. De rubato-ritmusú, rendkívül egyszerű, rövid, 6 szótagos sorai régies jellegűek és elválnak az új dalok stílusától. A visszatérő forma régi dallamokban igen ritka. ABBA v. AA^5A^5A és AABA szerkezetre van példánk régies, ötfokú fordulatokkal, rubato vagy parlando előadásban, pl. B. 90., vagy Pt 94. és Pt 187. Ezek volnának az új stílus két jellemző formájának első példái a régi dalok közt. Itteni példánk formája azonban inkább a műdalokra jellemző, Szini, Füredi anyagában szinte túlteng, márpedig az ott szereplő műdalok nagy része elterjedt a nép közt is. Nem lehetetlen, hogy ezekből a műdalokból, még az új stílus kialakulása előtt már behatolt ez a forma a népzenébe s ennek eredménye dalunk mai alakja. Közvetlen változata nincs.

5. Kvintváltó dudanóta. Változata: Pt 247. = B. 167. Jászberényből, 111 td 65. Vas m-ből, Szini 184., Bartal. III. 61.

6. Változata: Pt 238. = B. 276 b Körösfőről, Hódm. 63. Ezek teljesen közeli változatok, az utóbbi még szövegében is variáns. Dalunk második fele alapján közel áll Pt 243. = B. 173. (Felsőireghről) dallamához is, továbbá Szini 132-höz. Ha első két sorát felcseréljük, ez a hasonlóság még feltűnőbb. Ez utóbbiakat még a 11—12. sz.-hoz is fűzi távoli rokonság, ha a jegyzetben közölt Bartalus-változatot is tekintetbe vesszük.

7. Az előző dal változata.

8. AA^5BCA felépítése, sajátos, ötsoros formája, leugró kadenciái alapján egyrészt 48. sz.-mal van közeli rokonságban (= Pt 392—393), másrészt Pt 433.-mal, (Lásd a 48. sz. jegyzetét), sőt távolról 4. példánkkal is.

Szini 15 =

9. 4—5—6 soros változatai: Pt 6., 7., 8. (Abauj m.-ből, a Tolna megyei Sárközből és Gömör m.-ből). Dalunkhoz hasonlóan 5 soros változata (az előbbi, sárközi példa mellett) még 108 nd 40. alatt található, Gombosról. Ez lehet az általános, alföldi formája. Az alábbi, töredékesen feljegyzett dallam is ilyen, melyet vonaton hallottam a szomszéd fülkében daloló részeg napszámosoktól Szeghalom tájékán, akik szinte ezt az egyetlen dalt ismételgették hosszú úton keresztül. Ez tehát arról tanúskodik, hogy dallamunk 1931-ben még nemcsak egy-egy magános öregember fiatalkori emlékeként volt életben, hanem a legélőbb gyakorlatban is, éppen az Alföldön. Ezért közlöm még így, töredékesen is. (A hiányzó rész nem volt pontosan kivehető s amikor átmentem közéjük a fülkébe, mindig elhallgattak.) További változatok: BN 289. és 546, a Duna mellékéről, Kiss G. 21.

(88.)

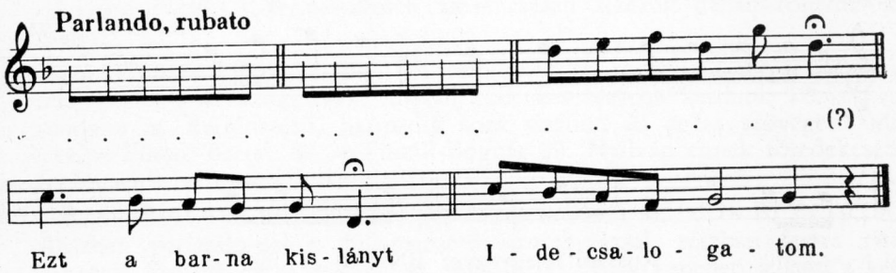

10. Lásd a 3. sz. jegyzetét is. Egyike a legelterjedtebb dallamainknak, úgyszólván mindenütt, még a fiatalság körében is ismeretes. Legutóbb, 1952 decemberében, Lőrincné Nyisztor Márta 70 éves bukovinai székely asszonytól jegyeztük fel a Néprajzi Múzeum Népzenei Osztályán, aki állította, hogy kislány korában, libaőrzés közben tanulta a leánypajtásaitól, tehát Istensegíts-ben hagyományosan élt. Tudományos kiadványainkban eddig nem szerepelt, csak BN. 193, és 107 nd 90. sz. alatt Zalából, továbbá Hort. 119. és Bart. II. 11. Hangkészlete VII. fokkal kibővült moll hexakord. De ha a 3. jegyzetben említett oktáváthelyezésre gondolunk, olyan felépítésű dallamot kapunk, mint következő dalunk. Nem lehetetlen, hogy minden mai népszerűsége ellenére is igen régi dallam.

11. A 11. sz.-hoz tartozik még a közlő szerint a következő két szöveg, azonban mindkettőnek hiányzik harmadik sorából a megfelelő szótagszám.

8. Csillagok, csillagok
Szépen ragyogjatok,
Annak a legénynek
Utat mutassatok.

9. Mutassatok utat
Annak a legénynek,
Ki nem tudja házát
A szeretőjének.

10. Amerre én járok,
Még a fák is sírnak,
Gyenge ágairól
A levelek hullnak.

11. Hulljatok levelek,
Rejtsetek el engem,
Mert az én galambom
Mást szeret, nem engem.

12. Szerethettél volna,
Ha szép nem voltam is,
Mert én szerettelek,
Ha szép nem voltál is.

13. Elférhettünk volna
Ketten egy párnán is,
Megélhettünk volna
Még a kősziklán is.

Valószínűleg alkalmi ráhúzás a gyűjtés pillanatában (helyesebben ráfogás, mert nem dalolta), ugyanis Nagy Czirok Lászlónál külön dalszövegként volt feljegyezve.

11—12. Általánosabb formáját közli Kodály 7 [♭3] 1 sorvégzőkkel M Nz 3. 20. lapján Bars megyéből, csuvas változatával együtt. B. 275 a. Kecskemétről. Hódm. 18. 7 [♭3] 4-formájú. kezdősora is azonos a halasiakéval. Bartal. V. 75. sz. alatt a következő dallamot közli:

(89.)

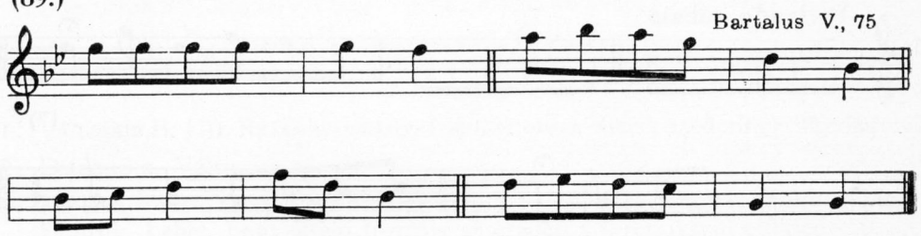

Rosszul lejegyezve: BN 266 és 358.

13. Változata a kiadványokban nincs. Közel áll 6. és 4. sz. dalunkhoz.

14. Változata: Pt 219. = B. 254. Csik m., 108 nd 14. sz. a Szerémségből, Szini 28. és Bartal. III. 159. BN. 357. Bartók megállapítása szerint átvétel a szlovák anyagból.

15. Közel áll köv., 16. sz. dalunkhoz, továbbá Pt. 272. = B. 219. Heves m. és Kodály: Mátrai képek-ben feldolgozott «Apcon lakom, keress meg» kezdetű dallamhoz. Ezek egyes részleteikben dalunkhoz, másokban inkább 16. sz.-hoz állanak közel, típusban viszont teljesen azonosak. Közvetlen variánsa (azonos sorvégzőkkel) nincs.

16. Az előbbi jegyzetben felsorolt dudanóta-csoportnak nagyon egyöntetűen kialakult és általánosan ismert formája, mely az Alföldre és a vele egyező sávra (lásd 7. lapon) jellemző. Szövege is mindig azonos és alig egy-két hangban, vagy egy-egy szóban van eltérés vidékenként. Pl. Kecskemétről, Helvécia-tanyacsoportról, (a 2. és 3. eltéréssel). Bartalus II 160.

(90.)

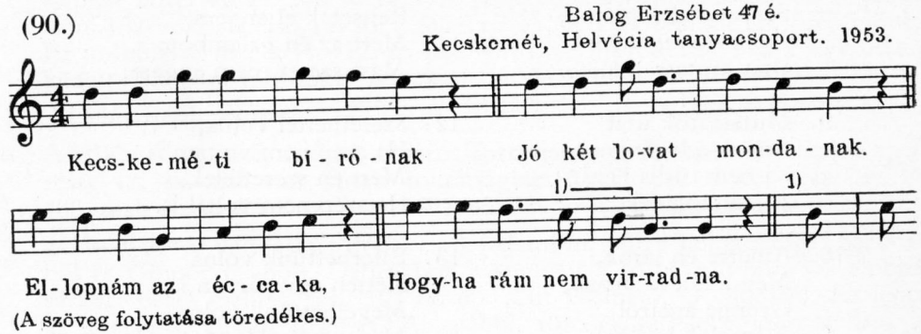

(A szöveg folytatása töredékes.)

Lásd még 103 nd 88. sz. Hódmezővásárhelyről.

Az öreg dudás megjegyzése nyilván csak a szövegre vonatkozik, hogy «tovább nem figyelte», dallamát régebben kellett már ismernie, különben nem tudta volna pontosan, hangról hangra.

Megszoktuk a néphagyományban, hogy a dallamok csak variánsaikban megfoghatók, még ú. n. «általános» formájuk is csak variánsokban él. Az ilyen példák, mint dallamunk, mely egy szövegnek és dallamnak állandó kapcsolatában jelentkezik és szinte eltérés nélkül, kivételes, bár nem ritka jelenség. A dallamvonalnak ilyen pontos kötöttsége, ami az írásban rögzített szerzemények határán jár, rendszerint csak igen határozott ritmusú dallamoknál fordul elő, s természetesen szerencsésen sikerült dallam-fordulatok esetén.

17. Első két sora Bartal. V. 106.-ból való («Az én szoknyám sárga pikét».) Emlékeztet a «Húzzad csak, húzzad csak keservesen» kezdetű, közismert műdalra is. Refrénszerű, harmadik sora viszont, és egész szövege Szini 114. = Füredi-Bartal. 80. = Füredi-Bognár 99. Nyilván ennek töredékesen fennmaradt változata.

18. Hasonló dallam Pt 81—83. Somogy, Békés és Hont m.-ből = B. 7b., 9., 8. Részben parlando-dalok, felismerhető ritmus-vázzal, részben feszes ritmusúak. Dalunk ezt a kettősséget egyesíti magában, átmeneti jellegű a két előadásmód között.

19. Átmenet a dudanóták és a parlandó-nyolcszótagúak között. Változatai közt is szerepel rubato éppúgy — MNGY XIV. 12. — mint feszes giusto — 107 nd 100. Vitnyédről (Sopron m.). Ezek típusban hasonlók, valamint egyes dallamrészletekben, Csak sorzárlataiban egyezik Pt 59. = Sz. Nd. 21. Maros-Tordából.
Ilyenfajta, nem ötfokú, de régies nyolcszótagosok az Alföldön elég gyakoriak, anyagunkban is több fordul elő. (18., 19., 20., 21., 24—25.)

20. Lásd az előző jegyzetet. Változatok: MNGY XIV. 24., Kiss G. 26. 103 nd 57. (Zala), IÉ 359. (Komárom m.). Ez az általános forma a harmadik sor végén durterccel. Mollterc van 108 nd 57. sz.-ban (Bácska), ez lakodalmas táncdallam, továbbá Füredi—Bartal. 63.-ban = Füredi—Bognár 70. Egyes részeiben szinte azonos, más részeiben jobban eltér 111 td 109. Szatmárból. Távolról rokon dalok: 103 nd 49. Hódmezővásárhelyről = Hódm. 31. és Pt 143. = Sz. Nd. 30. Bukovinából. Szini 172.

21. Lásd a 19. sz. jegyzetet. Közvetlen változata nincs. (Közvetve variánsa a már említett 103 nd 49. sz. Hódmezővásárhelyről.)

22. Nevezetes, ötfokú dallam. **Szo, la** és **do** végződésű változatait ismerjük a magyar dalok között. A keleti jellegű, szabad záróhangú ötfokúság példája. Lásd: Kodály, M Nz 3. 18. lap, s Pt 179. = B. 193. Békésgyuláról, Pt 142.= = Sz. Nd. 107. Gyergyóremetéről. Mindhárom változatot közli Vargyas, Kodály-eml. II. 653. l. (A harmadik, **do** végű var. Somogy m.-ből, Muz. Fo 45 IIb.) L. még a 8. lapon mondottakat.
Az Alföldön a **szo**-végű forma terjedt el, mint dalunk, valamint Hódm. 3. (B. 193., valamint Sarkadról, Bihar m.-ből, az Alföld széléről, Mezőkövesdről való változatok és egy Bars m.-ből, az előbbiek szövegével, nyilván alföldi pásztorok útján került oda. Akad.) Ennek szövege is azonos a mienkkel. Alábbi változatunk Derzstomajról szintén **szo**-végű, de első és harmadik sorába már benyomultak a **la**-végű ötfokúság jellemző fordulatai is. Szintén azonos szövegű!

(91.)

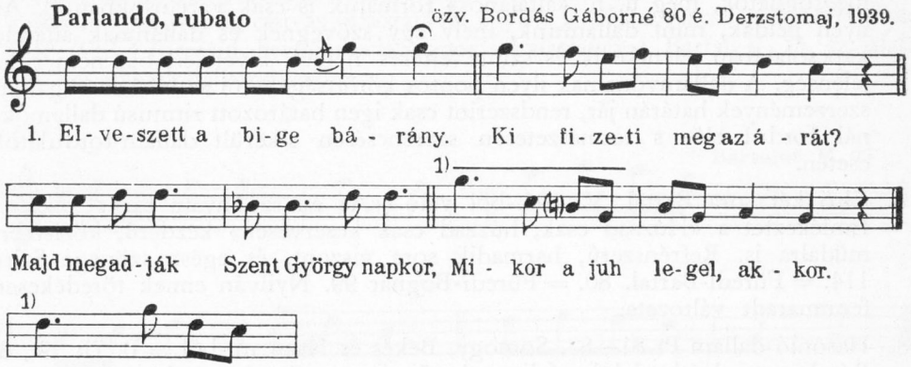

2. Három ürü nem nagy falka,
Három juhászlegény hajtja.
..... (többit
..... nem tudta)

3. Könnyű apró halat foni
Nehéz a szálkából enni.
Könnyű szeretőt tartani,
De nehéz tőle megválni.

4. Azt gondolod, hogy szeretlek,
Ha én egyszer megölellek.
Háromszor is megölellek,
Mégse igazán szeretlek.

23. Úgylátszik, első sora elváltozott a második hatása alatt s voltaképpen AA^5 A^5_6 A az eredeti formája, mint BN 244. és 420. De 26. sz. nagyjából hasonló menetével, részlet-egyezéseivel arra vall, hogy ereszkedő formája már régen és szélesebb körben él. Ritmusa jellegzetes mazurka-ritmus, mely a magyar népdalban eléggé gyakori, lásd 50. sz. dalunkat = Pt. 390., továbbá Pt 276. Távoli rokona típusban 111 td 48. Bogyiszlóról, a Sárköz széléről. (Zárlataiban hasonló a ritmus, 2. vsz. egyezik szövegünkkel.) Közvetlen változatát nem ismerjük.

24— Lásd a 18—19. sz. jegyzetét. A közölt anyagban közvetlen variánsa nincs.

25. A 25. sz.-ban szereplő Bura Panna híres csárdásné volt, szüleinek is a Kőkút pusztán volt csárdája, a szegedi útban, a várostól 19 km-re, az akkori pásztorvilág egyik centruma — a Zsanai cserény — közelében, a múlt század elején. A városi jegyzőkönyvben 1834—37 közti időben a következő bejegyzés olvasható: «Kis Sándor italos ácsmester, minekutána nem átallotta ezen fiatal nőszemélyek (t. i. Bura Panna 16 éves és egy másik leány) fejét időnapelőtt mocskosul bekötni, mint visszaeső bűnös, 50 kemény pálcákkal jobbíttatik.» NCL. Egy szövegnek alkalmi, személyre való alkalmazása eszerint több, mint száz éven keresztül maradt fenn, ami elég feltűnő jelenség. Arra vall, hogy a szövegnek legalább egyes részei még a mondott időből maradtak fenn. Ugyanis egy régi névnek más, új szövegbe való alkalmazása és ily módon való fennmaradása nehezen képzelhető el. Inkább az ellenkezője szokásos: megmarad a dalszöveg és új név kerül bele a mindenkori énekes környezetéből. Eredetileg a 4—5. vsz. kapcsolódhatott hozzá, a többi, szintén országszerte ismert szövegrészlet később kerülhetett bele.

26. Lásd a 23. sz. jegyzetet. A mazurka-ritmus itt másodlagos lehet, valószínűbb alakja szabad, parlando, mint változata: Hort. 46. lap.

27. Változata Pt. 230. = B. 259c Békés m., Második és negyedik sora kvintváltás és ötfokúság nyomait mutatja, egyébként hangkészlete és 8, 5, 8, 5 szótagszámú strófaszerkezete eltér a régi dallamok zömétől.

28. Régi, cseh ének, lásd Kodály, M Nz 3. 47. lap. További változatai: Pt 206. = = B. 259b Felsőiregh (Tolna m.), Színi 85., Bartal. II. 130. és VII. 157.

29. A fiatalság sokfelé ismeri, főleg olyan formában, hogy az első sor vége felugrik a felső *h*-ra. Ilyen 107 nd 83. sz.

30. Kvintváltó dallam. Kodály a M Nz 3. 11—12. lapján állította össze a 7 5 ♭3 zárlatú dalok variáns-rokonságát; köztük dalunk egy változatát is közli Hont m.-ből. Ennek a variáns-csoportnak 6—14 szótagos változatai vannak, sokszor meglepő azonossággal dallamvonalban. Dalunkban már elmosódott az ötfokúság, de a többi, távolabbi változatok megőrizték az ötfokúságot, néha egészen tiszta formában. Dalunkat sokfelé lehet még hallani, az Alföldön is. Változatok: M Nz 3. 12. lap, Hont m.-ből, 108 nd 33. Gombosról, Bartal. I. 40., Hort. 53. Az utolsó kivételével mindnek azonos a szövege! (Kodály változatában a nem közölt 4 vsz. egyezik a közös szöveggel.) Az első három hangot gyakran megismételik hangszeres előadásban, sőt még énekelve is.

31. Általános formáját Kodály Háry János-beli feldolgozása tette közismertté «Szegény vagyok, szegénynek születtem» szöveggel. Többnyire evvel a szöveggel ismerik, **szo**-végű, dúr-jellegű, ötfokú formában, mint alább felsorolt változatai. Dallamunk utolsó zárlata fennmarad a **do**-n, ezáltal ugyanolyan tonális változatot képvisel, mint pl. a MNGY XIV.-ben a Halálra táncoltatott lány balladájának két változata (5—6. sz.) vagy Pt 293—296. Ennek a dalnak kivételes, **do**-végű változatát lásd még: Hódm. 12. **Szo**-végű változatok: Pt 185. (Esztergom m.), B. 227. (Békés m.), és Bartal. VI. 44., továbbá kéziratos változatok a Dunamelléke, az Alföld és északi szegélye területéről. (Akad.)

32. Dallamában a **szo**-ötfokúság fordulatai és a **la**-végűé keveredve fordulnak elő (lásd még a változatokat is). Lehet, hogy olyan módon állt elő mai dallamvonala, mint 22. jegyzetünkben közölt dalé. Igen elterjedt dal. A Háry János által népszerűsített változatát lásd Pt 192. Bars m.-ből. Alföldiek: B. 70. Dobozról, (Békés m.), 108 nd 34. Gombosról és Hódm. 14. Bartalus három helyen is közli: I. 60., V. 150. és VII. 44. Kéziratos változatai, mint az előzőnek, a Felső-Duna mellékéről, az Alföldről és az Alföld északi szegélyéről. Legtöbb változat az északi vidékekről, az Alföldről csak néhány. (Akad.) Kérdés, hogy ez is nemcsak a gyűjtés itteni ritkaságának következménye-e. (Lásd a 3—4. és 7. lapon mondottakat.)

33. Vált. Pt 439. = B. 299b Felsőiregh, Tolna m. Két, utolsó sorából alakult, az utolsónak háromszori megismétlésével az «Erdő, erdő, erdő, marosszéki, kerek erdő» szöveggel közismert új népdal. Lásd B. LX. lapon a 299abc dallamról írottakat, ahol egy régi műdallam új népdallá való átalakulását mutatja be három fázison keresztül. Dalunk az ottani **b**-nek (Tolna m.) variánsa szövegében is.

34. Változata Pt 489. = B. 313. Marosszékből. Valószínűleg olyan szlovák dallam átvétele csonkult formában, mely végső fokon a magyar «Kertek alatt faragnak az ácsok» kezdetű népies műdalnak összevont átvétele. Lásd

B. LXVII. lap. A magyar és szlovák nép zenei érintkezésének mélységéről tanúskodó példa. Dalunk egy hang eltéréssel egyezik Bartók marosszéki dalával.

35—36—37. Jellegzetes, alföldi, pásztor-betyár dallam. Van olyan változata is, melynek 1. és 4. sora alkalmi szaporzással bővül. Másutt is alföldi pásztor-életre való szövegekkel ismerik. Változata MNGY XIV 20. sz. Több része elváltozott 107 nd 58. sz.-nak (Zala m.), és 108 nd 29-nek a Bácskából. Az utóbbinak szövege is más jellegű.
Alábbi változata a Nagykunság széléről való.

(92.)

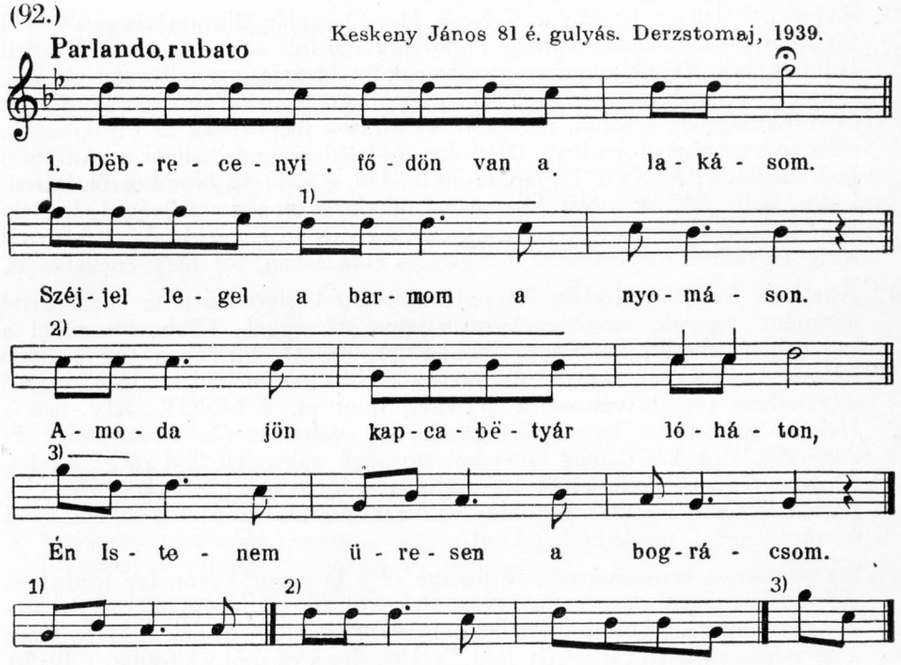

2. Parancsolom kisebb tajigásomnak,
Fogja be a tajigást a bëtyárnak.
Hozzon neki bort, pájinkát eleget
És amellé hideg húst is eleget.
(Hagy egyen a bëtyárgyerëk eleget)

3. Bëtyár vagyok, bëtyárnak is születtem,
Dajkám se vót, mégis fëlnevelkëdtem.
Úgy nyőttem fel, mint erdőbe a gomba,
Lovat loptam húsz esztendős koromba.

38. Változata: B. 228. Pápáról (egy-két hang eltéréssel), 48 d 30. Tolna m., Felsőireghről, BN 478., 111 td 43. Moldvából. Sorainak ereszkedő zárlatai — 5 4 2 képlet — táncdalaink egy sajátos csoportjára jellemző, melynek legjellegzetesebb képviselője a Kállai kettős gyors részének dallama, «Kincsem, komámasszony». Ennek a típusnak a hasonló felépítésű, recitáló 12-sökkel, valamint a siratóval és azon keresztül vogul-osztyák dallamokkal való rokonságáról Vargyas, Kodály Eml. II. Alábbi változata ismét a Nagykunság széléről való.

Szini 24-25.

(93.)

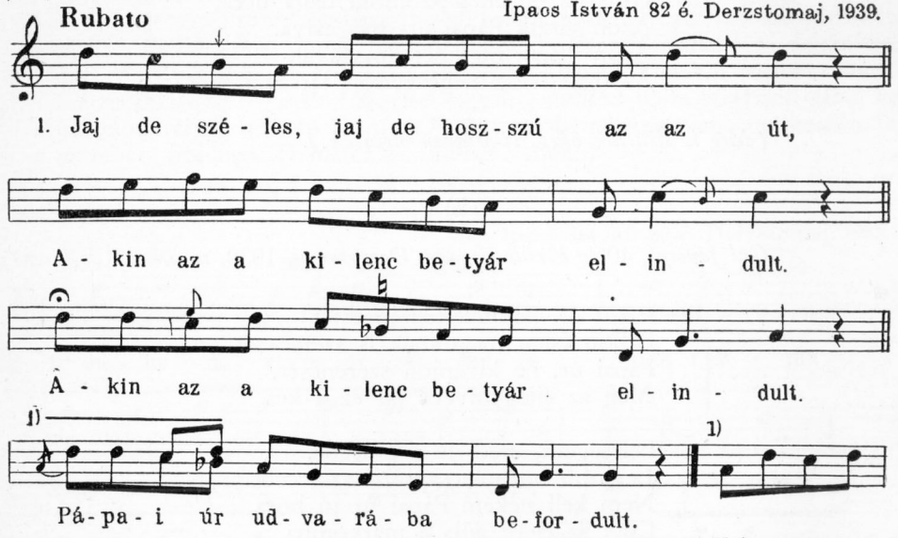

2. Pápainé, adjon Isten jó estét,
Adjon Isten az uraknak szërëncsét!
Ne kivánjon maga nekünk szërëncsét,
Még az éjjel szívit járja a nagy kés.

3. Pápainé kimënt a ház elejbe,
Fëltekintëtt a csillagos kék égre;
Én Istenem, vigyél fël a kék égbe,
Hogy ne follyon piros vérem a földre.

4. Gyere Kati, tartsad ezt a világot,
Hagy öjjem më̈g azt a rossz mostohádat.
De Katinak gyászba borult a szive,
Mert mán akkor bokáig járt a vérbe.

5. Szépen kérëm kërësztatyám uramot,
Ne öjje më̈g az én jó mostohámat.
Már azért se hagyom meg életëdet,
Mér szólitottál nevemrül engemet.

6. Ífél után ëgyet ütött az óra,
Megérkezett Pápai úr kocsissa.
Én Istenëm, nem jól van itt a dolog,
Ajtót-ablakot én nyitva találok.

7. Betekintett a legszélső szobába,
Pápai úr ott feküdt az ágyába.
Sárga lánccal le van a karja kötve,
Bal zsebibül ki van a tallér szëdve.

8. Gyászba borult a szolnoki nagy ucca,
Azon viszik Pápai úrt mëghalva.
Azon viszik őtet hetedmagával,
Az ő kedves, megesküdött társával.

(Meg is siratták őket. Istóriában olvasták.)

b)

Gál Jánosné, 40 év körüli asszony, Derzstomaj, 1939. u. a.-ra a dallamra;

2. Pápai úr, adjon Isten jó estét!
Adjon Isten magoknak is szerencsét.
Pápai úr, ne kívánjon szerencsét,
Még az éjjel szivébe jár ez a kés.

3. Feleségem, eredj le a pincébe,
Legjobb borból csapoljál az iccébe.
Nem kell nékem Pápai úr jó bora,
Csak az életit adja a markomba.

4. Pápai úr kiment a ház elejbe,
Feltekintett a csillagos egekbe.
Én Isteném, vegyél fel a menyekbe,
Hogy ne húljon piros vérünk a földre.

5. Gyere, Kati, tartsad ezt a világot,
Hogy ölöm meg ezt az egy mostohádat.
De Katinak gyászba borult a szive,
Mert már akkor bokáig járt a vérbe.

6. Én Istenëm, nëm jó van itt a dolog,
Ajtót-ablakot én nyitva találok.
Akkocsis, hogy bemegyen a konyhába,
Ott találja Pápainét mëghalva.

7. Akkocsis, hogy megy az első szobába,
Pápai úr az ágyába mëghalva.
Sárga lánccal le van a keze kötve.
A tallér a zsebibül ki van szëdve.

8. Gyászba borult a szolnoki nagy ucca,
Pápai úrt viszik rajta mëghalva.
Viszik, viszik, jányával, gyermekével,
Hét hónapos, hitës feleségével.

(«Mikor a gyilkos istoriákat hozták, mindig vëttem.»)

39. Változatai: B. 230. Békés m.; 101 nd 14. sz. Kassa = IÉ 365.

40. Első két sorának kvint-megfelelése (AA^5) másodlagosnak látszik, az alábbi, nagykunsági változat alapján. Az első sor oktáv-lehelyezésének állandósulása, majd a dallamvonal ennek megfelelő átalakulása előfordul régi dalainkban, éppen a kvintről oktávra ugró motívumokban. Az alábbi változat alapján felismerhető B. 66 = Pt 152. (Békésgyula) variáns-volta is. (Ezen kívül egy kéziratos feljegyzés van Hont m.-ből, továbbá néhány újabb gyüjteményben szerepel: Földessy Demeter és Limbay. Akad.)

(94.)

Ipacs István 82 é. Derzstomaj. 1939.

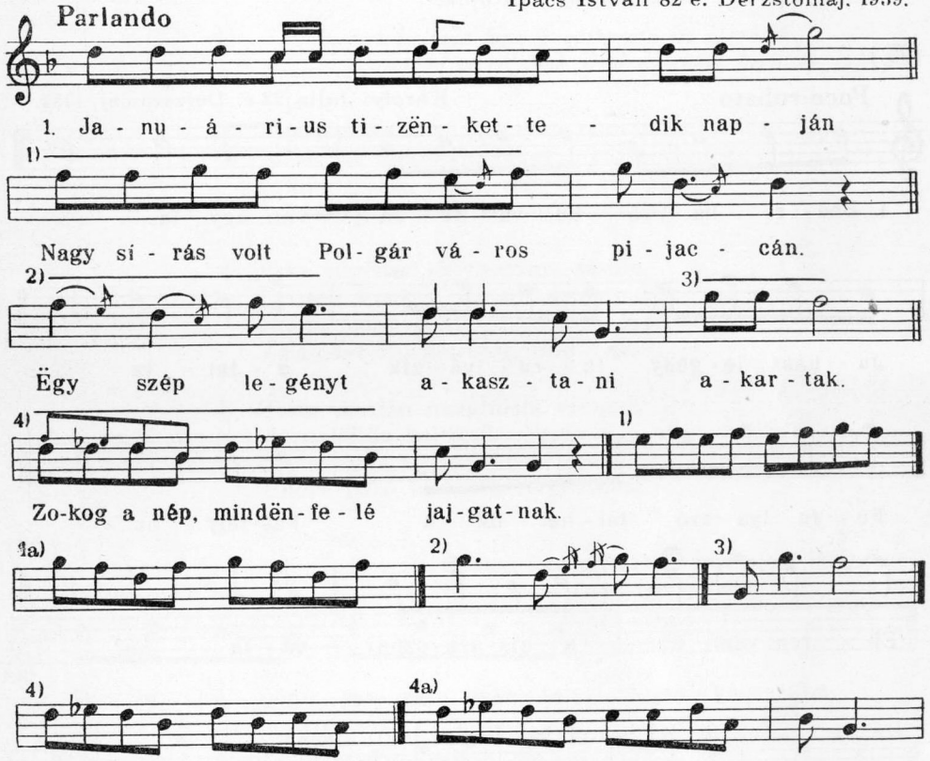

2. Ezën kezdëm búcsúzó szavaimat:
Nëm láttátok szeretëtt rokonimat?
Áldást mondok én az egész városra,
Még arra is, ki halálom akarja.

3. Ëgy szëm búza száz kërësztët teremjën,
Ëgy hordó bor ëgy új forintot érjën!
Harminc krajcár lëgyën köble a rozsnak,
Ezt kívánom édës magyar hazámnak.

4. Jaj, de szépen harangoznak estére!
Mënjünk el a Szarka temetésére!
Nézzük mëg a Szarka Jóska halálát,
Hogy vágja jel a hóhér az ő nyakát.

(«Istóriában tanulta. Hangot ő adott neki.»)

42. A «Szedri (Endre) báró lánya» ballada gyakori dallama. Mixolyd hangsora erősen **szo**-pentaton jellegű. Eddig két változata ismeretes, Hort. 92—93. lapon, és BN 225. szintén balladánk szövegével. Az akadémiai gyűjtésben csak moll változatai szerepelnek, főleg Veszprém megyéből és néhány példa paloc vidékről. Ezt a típust 97a példánk mutatja be, összehasonlítás kedvéért. Ehhez képest itteni dalunk szinte teljesen önálló, új dallam, bár zárlatai még elárulják a figyelmes vizsgálónak a két csoport összefüggését. Minthogy ez a típus szinte ismeretlen, viszont gyűjtésünkben lévő, alábbi példák tanúsága szerint az Alföld szívében ez a mixolyd-forma általános, összes példánkat erre vonatkozóan közöljük.

(95.)

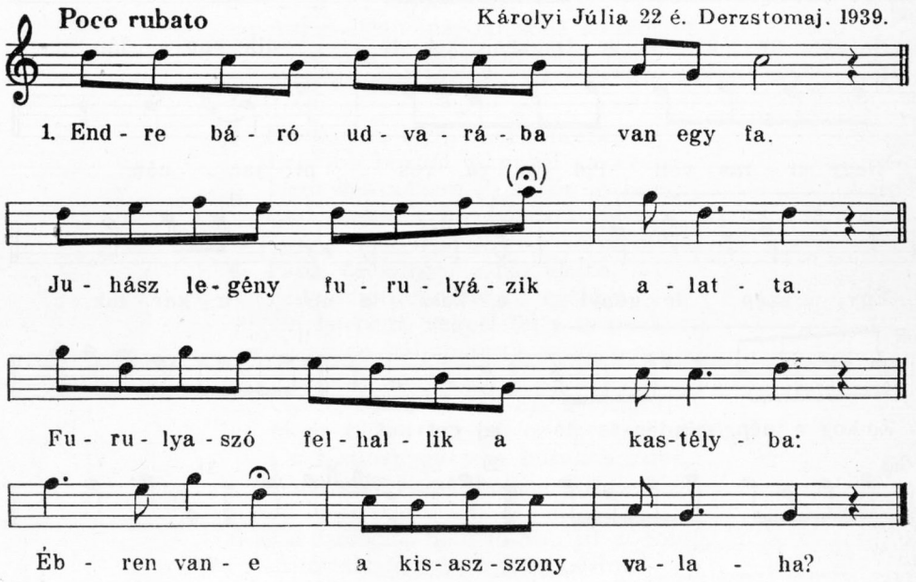

2. Ki is nyílt az Endre báró ablaka,
Kökényszemű kisasszony néz ki rajta.
A kisasszony így sóhajt fel magába:
Mért is lettem Endre báró leánya.

3. Endre báró nyergelteti a lovát,
Fölkeresi öreg juhász tanyáját.
Sírva kérdi a számadó juhásztól:
Nem-e látta a nagyságos kisasszonyt?

4. Nem láttam én báró uram, ha mondom,
Három hete nem látom a bojtárom.
Három hete, három napja nem láttam,
Bizonyára a kisasszony vele van.

5. Endre báró hintót küld a lányáért,
Kilenc zsandárt meg a juhászbojtárért.
Gyere lányom, kastély van a számodra,
Néked juhász, készen az akasztófa.

6. Erdőszélen kifaragták azt a fát,
Amelyikre juhászlegényt akasszák.
Fújja *ja* szél fekete, göndör haját,
Mért szerette *je*l a báró leányát.

(A ballada legtöbb változata itt végződik,
a további versszakok lírai dalokból kerültek bele.)

7. Derzstomajon végigmenni nem merek,
Mert azt mondják, fekete gyászt viselek.
Fekete gyász, fehér, singolt zsebkendő,
Juhászlegény volt az első szeretőm.

8. Falu végén cigányasszony sátora,
De sok kislány, de sok legény jár oda.
Én is megyek, megkérdem a jövőmet,
Találok-e hű szeretőt, mig élek.

9. Tisza partján mandulafa virágzik,
A mandula beleʃesik, elázik.
Terem még a mandulafa mandulát,
Endre báró neveli a szép lányát.

(96.)

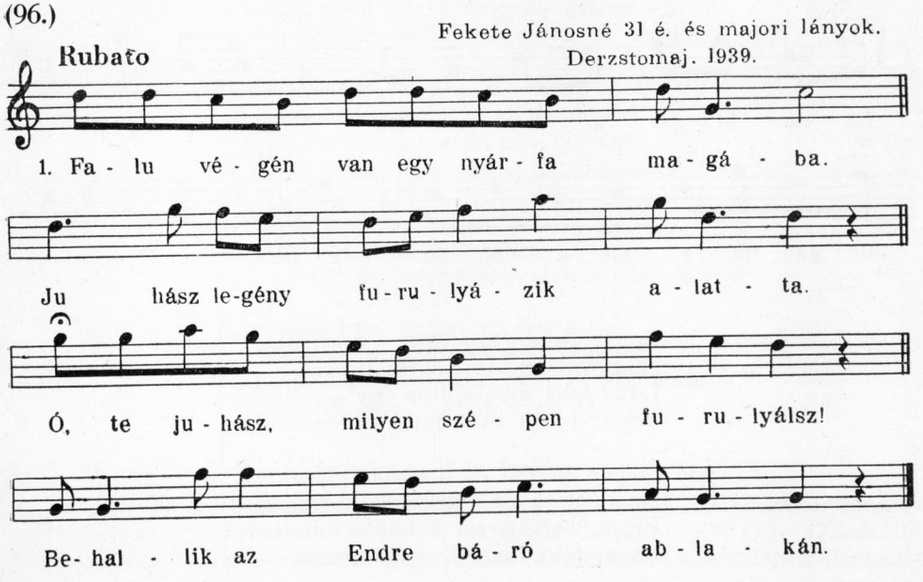

2. Endre báró másnap reggel, bújába
Kisétál a Hortobágyi pusztára.
Megkérdi a számonadó (?) juhásztól,
Nem-e látta a nagyságos kisasszonyt?

3. Nem láttam én, báró uram, ha mondom.
Három hete odavan egy bojtárom.
Három hete odavan egy bojtárom,
Azzal ment el a nagyságos kisasszony.

4. Falu végén leásták már azt a fát,
Tisza partján
Amelykre a juhászlegényt akasztják.
Fúja a szél fekete, göndör haját,
perkát ingit, a gatyát,
Mér szerette Endre báró leányát!

(97.)

Balog Erzsébet 47 é.
Kecskemét, Helvécia tanyacsoport, 1952.

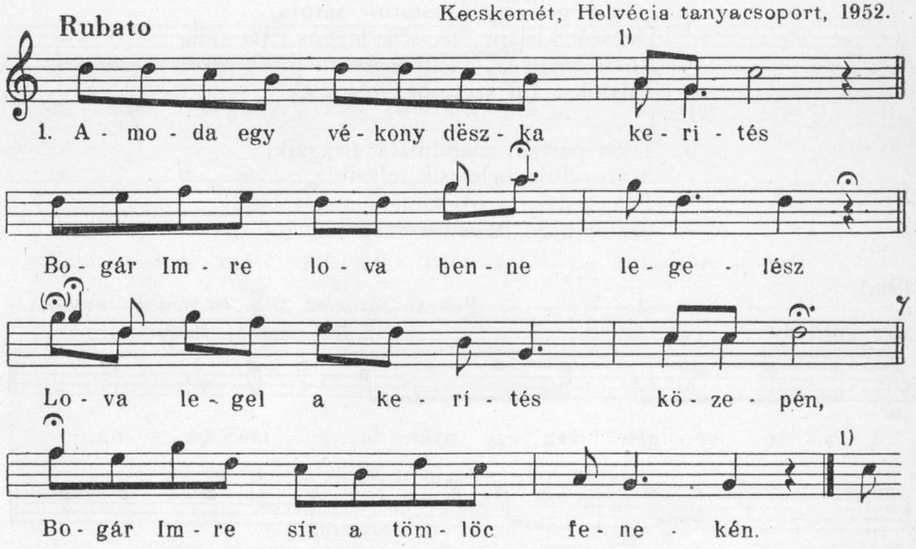

2. Bogár Imre nem vette ezt tréfára,
Felugrott az almásderes lovára.
Lova lába megbotlott egy gyökérbe,
Bogár Imrét ott fogták el örökre.

3. Szépen kérem én a zsandár urakat,
Ne bántsák az almásderes lovamat.
Ejnye, betyár, azt a kutya mindenét!
Lovát félti, nem a maga életét.

(97/a.)

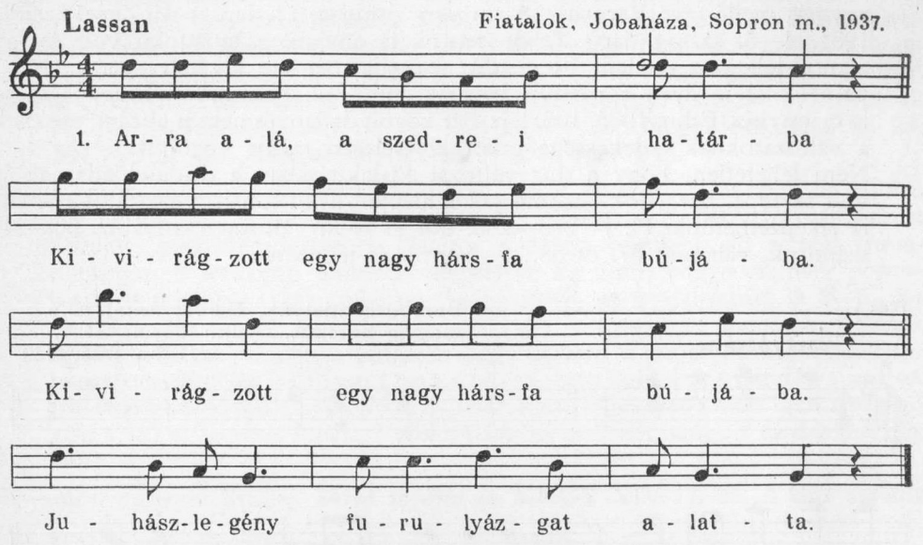

2. Furulyaszó felhallik a kastélyba:
Ébren vagy-e, Szedri báró Mariska?
Ébren vagyok, juhászbojtár, nem alszom,
Ezt a bágyadt furulyaszót hallgatom.

3. Kis Mariska fel-felsóhajt magába,
Mért is lett ő Szedri báró leánya!
Mért nem lett ő szegény ember leánya!
Mért is lett ő (a) juhászlegény babája!

4. Szedri báró nyergelteti a lovát,
Bevágtatja az egész szedri határt.
(Megkérdezi) a számadó juhászát:
Nem láttad-e Szedri báró Mariskát?

5. Láttam uram, láttam, uram, láttam,
Arra alá, egy fa alatt feküsznek.
... *(az énekes szerint csak a dallam felére.)*

6. Szedri báró faragtatja azt a fát,
Melyikre a juhászlegényt akasztják.
Fujja a szél gyolcs ingét, gyolcs gatyáját,
Nem öleli (a) Szedri báró Mariskát.

43. Változata B. 234b Udvarhely m.-ből. Valószínűleg műdal.

44. Általánosan elterjedt formája moll, 7 5 ♭3 sorvégzőkkel, délidunántúli kanásztánc- vagy egyéb táncdal. Lásd Pt 40. Bogyiszló, Tolna m., BN 175—178. és 107 nd 59. Zala m. Tulajdonképpen egy másik, tisztán ötfokú kanásztáncdallam vál-

tozata: «Megismerni a kanászt», Kodály, M Nz 3. 11. lap. (Lásd a két dallamot egymás mellé téve Vargyas: A m. vers ritmusa, 71. lap. = Új Zenei Szemle 1951. 4—5. sz. 34. lap.) Tehát dalunk is eredetileg **la**-ötfokú volt és így a moll-jelleg az eredeti. Itteni, dúr formája mégsem kivételes, vagy téves: palócoknál is ilyen formában ismerik, mint pl. Seemayer Vilmos közlése is bizonyítja, Ethn. 1935. 106. lap. Bár közölt dallam és nem is alföldi, ezeknek a változatoknak érdekessége miatt kivételesen mégis közöljük.
Nem lehetetlen, hogy a dúr változat kialakításában a duda-előadásnak is volt szerepe, bár a sok hasonló példa alapján ilyen tonális változatot enélkül is elképzelhetünk. Pl. Pt 293—296. dúr és moll változatai, továbbá 50—51. számunk, valamint 57. és 58. sz. dalunk és jegyzetük.

(98.)

Gyertyástánc.

Borsodszentistván, Horvát Antal 63 é. magyar hegedűs. Gyűjt.: Seemayer V. (Ethn. 1935, 106.)

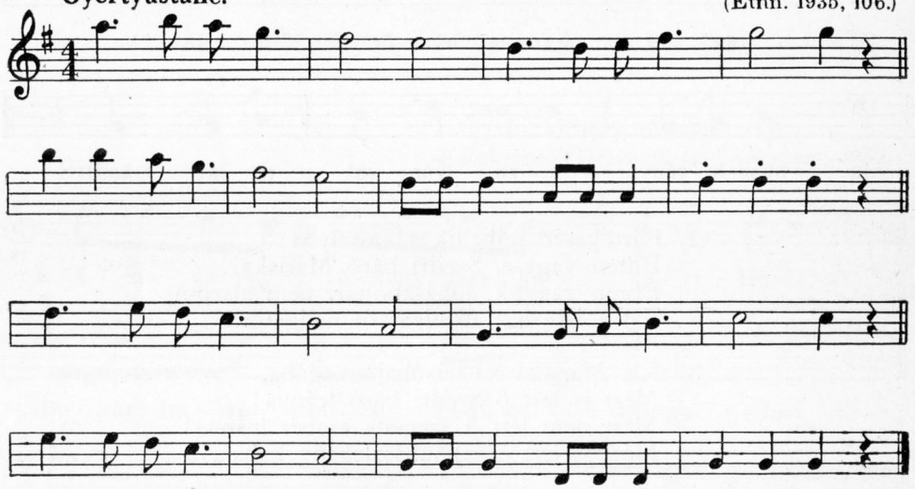

45. Közeli változata nincs, ebben a formájában egyedül áll. Viszont dallamvonala — a másodlagos ismétlések nélkül — azonos a «Kalapom a Tiszán úszkál» kezdetű dallal, (L. Kodály: A magyar népzene. 1952. 12. lap.) mint Járdányi Pál figyelmeztet rá. A 12-es soroknak ilyen tagolása: 4 + 4/4 teljesen szokatlan népdalainkban: az első ütemekben kivehető motivumismétlés is arra vall, hogy egyszerű, ismétléssel bővült, 8 szótagos dudanótával van dolgunk, 4 + 2 + 2 tagolásban, $\frac{2}{4}$-es ritmusban. Ebben az esetben is kiválik dudanótáink többségéből, mert 2. és 4. sorában kvintmegfelelés látszik, ami éppen dudanótáinkban ritka (ilyen 5. számunk, továbbá IÉ 394.), túlnyomó nagy részük már a második sorban leszáll az alaphangra.
A szöveg is másodlagosan bővültnek látszik, az utolsó 4 szótag minden sorban toldalék.

46. Dallamtöredék, valószínűleg egy négysoros dal utolsó sora.

47. Változata B. 295b Békés megyéből. Ez az egyveleg-szerű forma is többfelé felbukkan. (Sárköz széle, Zala m., Békés m., Udvarhely m., továbbá több nótagyűjteményben. Akad., továbbá BN 717.)

48. Tulajdonképpen ötsoros dal, $AA^5\ A^5_4\ BA_v$ felépítéssel. Azonban 3—4. sorát egyetlen, összetett sornak is fel lehet fogni, éppen, mert az ilyen, összetett sorok rendszerint szótagszámban is eltérnek a többitől és ezáltal is érezhető összetartozásuk; a visszatérő első sor pedig mindenképpen jellemző az új stílusra. Azért, Bartókhoz hasonlóan, ide soroltuk. Változata Pt 393. = B. 76. Maros-Tordából, 107 nd 61. Zalából, Pt 392. Nógrádból, Kiss G. 28, BN 398 és 431., hasonló felépítésű Pt 433. Heves m.

49. A duda-előadás hangszeres figurációi alatt kivehetően azonos az utolsó sor az elsővel. Így formája az új dalok jellegzetes ABBA formája, ezért közéjük soroltuk. Egyszerű dallama azonban közelebb áll a régi dudanótákhoz. 8 szótagos sorai, az alapsémát kilüktető negyedei, még pontozással is inkább azokra emlékeztetnek s ritkák az új dalokban. A 2—3. sor első ütemében lévő 4 nyolcad is csak egy kétnegyedes menet hangszeres aprózása. Nem lehetett pontosan megállapítani a szótagokra eső dallamhangokat, mert ezt a dallamot csak dudálta, nem énekelte, s minden alkalommal másként figurálta. Erőltetni az éneklést nem lehetett, mert igen törődött volt s akkor nagyon fáradt. Valószínűleg az első két hang: **f** és **d** a dallamhang.

50—Moll variánsa Pt 390. Hont m.-ből és MNGY XIV 17. sz. A dúr variáns

51. is általánosan elterjedt, pl. IÉ 381. Dudarról, vagy az alábbi:

(99.)

Károlyi Júlia 22 é., Derzstomaj, 1939.

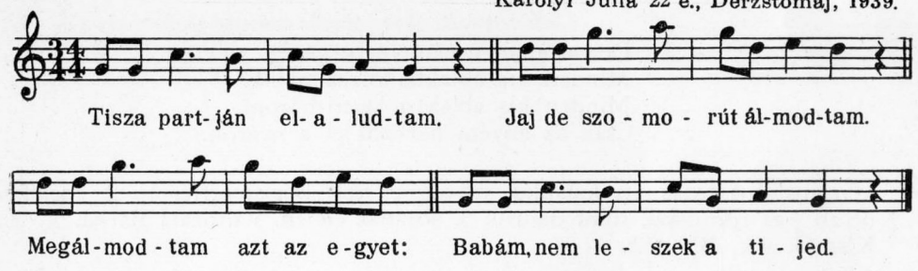

Érdekes, hogy ugyanannak az embernek dalanyagában szerepel a két hangnemű változat, s minthogy más-más szövege van, azonosságuk teljesen észrevétlen marad.

52. Szentirmay Elemér csárdása, melyből később érzelgős hallgató vált: «Csak egy kislány van a világon». A nép közt fennmaradt változatok fenntartották az eredeti csárdás-formát, itt-ott népibbé is alakították. Lásd B. 80 = Pt 383. Békésgyula, és Ethn. 1947., 305. lap. Abauj m.

55. Azért közöljük a dudán játszott és az énekelt változatot egymás alatt, hogy megfigyelhessük, hogyan oldja meg a dudán — a játszósípon — hiányzó hangok helyén a dallamot. (Lásd az első és utolsó sor első ütemét.)

56. Változata Pt 421. = B. 95. Békésgyuláról.

57. Variánsai közt többféle, nagyon érdekes hangnemi változatok találhatók. B. 95b = Pt 407 egy hang kivételével azonos dalunkkal. B. 95c szintén alig különbözik dallamban, de kvarttal magasabban, **do**-n végződik s így

mixolyd hangneme dúrrá változik. («A vacsárcsi halastó».) Legérdekesebb azonban 101 nd 32. sz. = IÉ 231., mely ugyanolyan hangterjedelemmel, mint dalunk, annak legtöbb részével hangról hangra megegyezve is dórhangnemű.

58. Változata Pt 405 = B. 91. Csanád megyéből, hangról hangra azonos, más szöveggel. Alábbi változatunk ennek is dúr-megfelelőjét mutatja be a Nagykunság széléről.

(100.)

özv. Lakatosné, Derzstomaj, 1939.

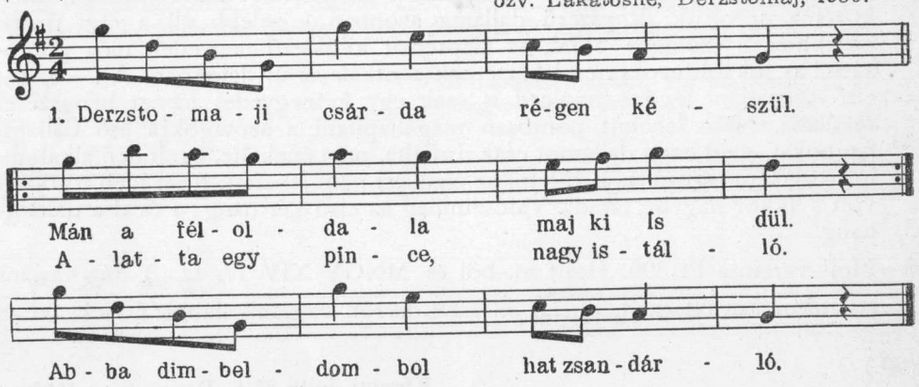

2. Derzstomaji uccán végig-végig
Minden kis ablakba rózsa nyílik.
Minden kis ablakba kettő-három,
Csak az enyém hervadt el a nyáron.

59. «Garibaldi csárdás kis kalapja» szöveggel vált közismertté, 1—2. sorában olyan $\frac{3}{4}$-es ritmussal, mint dalunk 3. sorának elején. Változata Bartal. V. 9., Kiss G. 43., BN 498.

60. «A csap uccán» kezdetű szöveggel közismert. A nép közt is sokfelé található. Közölve Hort. 82. lap, Áj 43. Kissé elváltozott változat Pt 404. = B. 86. Felsőireghről, Tolna megyében.

61. Második versszaka olyan dallamváltozattal szokott együtt járni, amelynek végig, négy soron keresztül olyan a ritmusa, mint itt csak az utolsó sornak. Ez a változat pentapodikus — öttaktusos — tehát aszimmetrikus felépítésű sorokból áll. Itteni, szintén általános formája másképpen aszimmetrikus: ütemei fokozatosan szélesedő ritmusúak, $\frac{}{4}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{4}{4}$. Ez a fajta ritmus sem egyedülálló újabb dalainkban, lásd Pt 386.

62. Formája AABC, tehát szorosan véve nem tartoznék az újstílusú dalok közé. Melodikája azonban egyezik velük s utolsó sora is felfogható kissé elváltozott «A» sornak, lehet, hogy abból is keletkezett. Változata Pt 458. Zala megyéből.

63. Elterjedt új ballada az Alföldön és peremvidékein. Szövege és dallama rendszerint együtt jár, ami ritkán, csak közkedvelt dalnál fordul elő. Változata 103 nd 76. Hódmezővásárhelyről, BN 238., más szöveggel.

66. Variánsa Pt 413. = B. 99. Felsőireghről, Tolnából. Szövegváltozata B. 212. szintén Felsőireghről.

70. Szintén nem visszatérő formájú, mint 62. Itt is utólagos elváltozásra lehet gyanakodni, csak ezúttal az első sor lehet későbbi és az utolsó eredeti. Harmadik sora csak hosszan elváltozott $B_{\flat}$ sor. Melodikája ennek is teljesen az új daloké, azért került közéjük.

71. Változata 111 nd 62. sz. Gerjenből, a Sárköz széléről.

74. Lásd a 62. sz. jegyzetet. (A 4. ütem 2. hangját csak énekelte.)

75. Variánsa 101 nd 21. Szilágy megyéből, = IÉ 267, Kiss G. 38., BN 475.

78. Variánsa Pt 428. Felsőireghről (Tolna m.) és 104 nd 74. Nyiregyházáról.

79. Közismert dal változata. Variánsa Pt 450., B. 130. stb.

80. Változata Pt 431. = B. 129. Hajdú megyéből.

84. Variánsa Pt 454. = B. 144. (Felsőiregh, Tolna m.) stb. Szövege az első sorig volt leírva, NCL-nál lévő többi része elveszett. Kiegészítve más halasiaktól NCL-nál meglévő feljegyzésből.

85. Második versszaka:

2. Arra alá van egy asszony, van annak egy göndörhaju leánya.
Göndör haját fújja a szél, látod, babám, nem igazán szerettél.
Őszi rózsalevél stb.

86. Az első világháború idején volt divatos dal.

87. Variánsa B. 150. Tolna megyéből, BN 467.

DALLAMMUTATÓK

(A 89. és 98. sz.-ot nem vettük fel a mutatókba, mert nem új anyag, más közlésből idézzük, összehasonlítás kedvéért.)

1. *Szótagszám és ritmus*

Szótagszám	ritmus	sorszám
6 4 ×	parlando, rubato	3., 4. , 6. (harmadik sora kitoldott), 7.
	giusto 3 + 3// 4 + 2	1., 2.
	giusto 4 + 2 v. 3 + 3// 2 + 2 + 2	5.
6 5 ×	parlando	8., 9., 88.
6. 6. 7. 7. (9) 6		48.
6, 6, 8, 6		10—13.
6, 6, 9, 9		14.
7 4 ×		15., 16., 90.
7, 7, 8		17.
8 4 ×	4 + 2 + 2	18. (csak 1—2. sorában.)
	4 + 4 giusto-rubato	19., 20., 21., 24., 25., 49.
	4 + 4 $\frac{3}{4}$ ritmussal is	23., 26., 50., 51., 99.
	4 + 4//6 + 2 giusto	29.
	6 + 2 parlando	22., 91.
8, 5, 8, 5		27.
8, 6, 8, 6		28.
9 4 ×	4 + 5	30., 52.
10 4 ×	4 + 3 + 3	31., 32., 57.
	4 + 4 + 2 (rubato?)	60.
	4 + 4 + 2 giusto	33 (1—2 sora), 53—56., 61.
	6 + 4	58., 100.
10 3 ×	4 + 6//4 + 4 + 2	34.
10, 10, 8, 10		59.
10, 10, 16, 12		33.
11 4 ×	rubato	35—37., 40., 42., 92—97.
	giusto 4 + 4 + 3	38., 39., 41., 62—66., 68—69., 72—73., 76., 93.
	giusto 6 + 5	43 (2 első sora), 44., 67.
11, 11, 9, 11		74.
11, 11, 13, 11		70.
11, 11, 14, 11		71.
11, 11, 14, 12		43.
11, 11, 18, 11		75.
12 4 ×	giusto 4 + 4 + 4	45.
13, 11, 11, 13		77.
13, 14, 13, 14		78.
14 4 ×		79., 80.
15, 15, 11, 15		81.
17, 17, 16, 9		82.
17, 17, 16, 17		83.
18, 18, 14, 18		84.
19, 19, 18, 19		85.
20, 20, 16, 20		86.
22, 22, 14, 22		87.
Formátlan, változó szótagszámú		46., 47.

2. *Sorzáró hangok*

	V	V	V	43.
	V	V	1	31. (Lásd 1 [1] 4-nél is).
	1	1	1	18., 83., 85.
	1	1	♭3	62.
	1	1	4	31. (Lásd V [V] 1-nél is.) 84.
	1	1	5	87.
	1	1	8	79.
	4	1	1	32.
	4	1	♭3	19.
	7	1	3	15., 20.
	7	1	4	21.
	1	2	1	1.
	4	2	8	2.
	VII	♭3	4	10.
	1	♭3	2	53.
	1	♭3	♭3	77.
	7	♭3	1	11. (Lásd 7 [4] ♭3-nál is), 12. (Lásd 7 [8] 1-nél is).
	7	♭3	4	3.
	8	♭3	5	35—37., 92.
(7)	6	3	4	16., 90.
	1	4	4	49.
	5	4	2	38., 93.
	7	4	♭3	11. (Lásd 7 [♭3] 1-nél is.
	8	4	5	22., 91.
	1	5	1	39., 56 , 63—65.
	1	5	2	86.
	1	5	♭3	48. (Lásd ötsoros 1 [5] 7, ♭3-nál is), 54., 66—67.

1	5	3	28.
1	5	4	13., 33., 55., 68—70.
1	5	5	52., 57—58., 71—76., 78., 80—81., 99—100.
1	5	6	50—51., 82.
1	5	7	40.
1	5	♯7	59.
1	5	8	4., 60—61.
3	5	2	41.
4	5	1	27.
4	5	5	14., 42., 95—97.
5	5	1	29.
5	5	4	23—25.
6	5	♭3	45.
7	5	♭3	30., 44.
8	5	4	5., 26., 44. (Lásd 7 [5] ♭6-nál is.
8	5	7	94.
4	7	4	6.
4	7	♭6	7.
7	8	1	12. (Lásd 7 [♭3] 1-nél is.)

2	soros	[4]			46.
3	soros	5	[1]		17.
		8	[4]		34.
5	soros				
8	[1]	1,	5		47.
1	[5]	7,	♭3		48.
1	[5]	8,	5		8.
7,	4	[5]	V		9., 88?